



พรอม อังคณา  
๑๕ สิงหาคม

ขอเนรว่า  
ตาไม่เห็นฟ้า ปลาไม่เห็นน้ำ ไต่เขื่อนไม่เห็นหิน  
คนไม่เห็นโลก  
แต่สัตว์ประหลาด เห็นภัยแห่งความประมาท

## วิถีแห่งการบรรเทาทุกข์

ยามจะได้ ได้ให้เป็น ไม่เป็นทุกข์

# วิธีแห่งการบรรเทาทุกข์ อยู่ด้วยปัจจุบัน ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต พุทธทาสภิกขุ



ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ  
เพื่อรักษาค้นฉบับที่ถูกต้องและสมบูรณ์

เป็นธรรมสังคการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พ.ศ. ๒๕๔๘

จากธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระศาสนา มูลนิธิเผยแพร่วิถีปฏิบัติ  
ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้ทำงาน และผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง



# อุณโฆททา

การที่ คัมภรตต่าง ๆ ของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ขรรค์-  
 เทศก ก็ดี, ธรรมะของข้าพเจ้า หรือการบรรพชาศีลวิธ ก็ดี,  
 ก็คงได้รับความร่วมมือ จากสหประชาชาติมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๕๑  
 โดยที่ ศักดิ์สิทธิ์ ข้าพเจ้าได้ ๑๙๕๑ และเช่นนี้ ข้าพเจ้า ขอ  
 แด่คุณคุณของข้าพเจ้า และขอคุณโฆททา ต่อทุกท่าน ที่มีส่วนร่วม  
 ในการช่วยแก้ไขชื่อ. การอุณโฆททา ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนาม  
 ของคุณธรรมของข้าพเจ้า, หรือข้าพเจ้าขอคุณโฆททา และขอ  
 ขอคุณคุณคุณคุณ.

คุณเรา ในทุกด้านนี้ แล้วยังทำคุณคุณคุณคุณคุณ  
 เพื่อเป็นคุณคุณคุณคุณคุณ หรือการแก้ไขชื่อ และขอคุณคุณคุณคุณ  
 การแก้ไขชื่อคุณ คุณก็ยังมีค่า เป็นสิ่งที่มีค่าคุณคุณคุณคุณคุณ  
 และขอคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ  
 ยึดได้ ๑๙๕๑ หรือการแก้ไขชื่อ ได้กระทำไป ด้วยความไม่ประ-  
 มาท ให้เสร็จ; แล้วยังมีคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ  
 แล้วยังขอคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ  
 สักด้วย. ข้าพเจ้า ขอคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ  
 เหตุถึงคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ  
 ท่าน มีส่วนร่วมคุณคุณคุณ คุณก็คงได้รับความร่วมมือ จากคุณคุณคุณ  
 ขอคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ

คุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ  
 คุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ  
 กับ คุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ  
 คุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ  
 คุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ  
 คุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณคุณ

นี่จะเป็นของใคร ถ้าหากเป็นโลกที่ประกอบด้วย ด้วงจอมทรัพย์  
 โหรงครอสมนุษย์ ได้ไม่ไร้ไปทั้งโลก? แต่แม้แต่คนที่  
 คนหนึ่งๆ ละได้รับประโยชน์อะไร ถ้าหากว่าเขา ได้มีแต่การ  
 รวบรวม ลากครุมาสู้ศึกต่อทัพ ของไม่เป็นมนุษย์ ไร้ไปหรือไม่ และ  
 บังคับ ทุกๆ?

หนังสือธรรมะ ทุกๆเล่ม แม้จะลุ่มลุ่มอย่างไร ก็ยังมีผล  
 ในหนังสืออยู่บ้าง! แม้ธรรมะ ละลุ่มลุ่มอย่างนี้ ก็ยังมีผล  
 ค่ะ ดังที่ อธิบาย ที่ปราศไปบ้าง มีใช่หรือไม่? ของที่ลุ่ม  
 ขูด ขูดมากเกินจนใจได้ไปบ้างไหม ในหนังสือ ไปยกว่า "ธรรม"  
 ใจที่ถูกคิด และพร้อมสรรพ! ปรารถนา ละกลับมากดองใจ โลก  
 บัดนี้, ฟ้าผ่าลงมา ละเอาผลล้นหัวใจ ทำ ทำการดีกรรมดี ใจดี  
 เป็น ใจดีไม่มีจุดจบของใจเลย.

การที่ ธรรมะ ใจดีแล้วแต่ใจดี แม้ใจดีแต่ใจดีแต่ใจดี  
 ลึกซึ้งนะ! ก็ยังมีหนังสือในเกิดจากความดีใจในธรรม กับใจดี,  
 ได้ไปบ้าง; ทั้งได้ ถึงใจของคนใจดี ต่อคนที่ลุ่มลุ่ม  
 ไปด้วยกันดีกัน ทุกๆ ทุกๆ ทุกๆ ในทุกรายแต่ธรรม  
 ใจดีการดีของใจ เพื่อใจของคนมนุษย์ กับผล ใจดีใจดีใจดี  
 แล้วนี่ ทุกราย ๕

พุทธทาส โอภาส

เมืองสงขลา, ๒๕  
 ๓ กันยายน ๑๖

## สารบัญ

วิธีแห่งการบรรเทาทุกข์	๑
ศิลปะแห่งการครองชีวิต	๖๕
อปัณณกสูตรเทศนา : เกิดมาทำไมกัน?	๑๐๗
ความมีจุดหมายปลายทาง	๑๓๓
อยู่ด้วยปัจจุบัน ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต	๑๖๑
โลกอาจรอดได้แม้เพราะกตัญญูกตเวที	๒๐๑

วิธีแห่งการบรรเทาทุกข์  
ทุกข์ปปนุทนถา

แสดงโดย

ภิกขุพุทธทาส อินฺทปญฺโญ

ณ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม

๒๐ กันยายน ๒๕๕๔



นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อิงม อณฺเณปี ปุจฺฉสฺสุ

ปุถุ สมณพฺรหฺมาหุเม

ยที สจฺจา ทมา จาคา

ขนฺตยา ภฺยฺโยธ วิชฺชตี ตี.

(สคาถวรรค. สํ ๑๕/๓๑๖/๘๓๕)

บัดนี้ อาตมาภาพจะได้วิสันนาในธรรมิกถาของ  
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติ  
 ปัญญา ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อ และวิริยะความ  
 พากเพียรของท่านทั้งหลายให้เจริญอภิกขัมภก้าวหน้าใน  
 ทางแห่งพระ ศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดาอัน  
 เป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลก.

แม้ว่าธรรมเทศนาในวันนี้ เป็นธรรมเทศนาที่  
 จัดใหม่ขึ้นตามความมุ่งหมายของรัฐบาลก็ตาม แต่  
 ธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมเป็นของจำ  
 เป็นอยู่เสมอ ไม่ว่าเวลาไหนจะจัดขึ้นโดยใคร. ที่เป็นที่  
 ดึงดูดเพราะเหตุว่า ธรรมเทศนาทั้งหลายย่อมเป็น  
 อาหารแก่จิตใจ ทำให้ความเป็นมนุษย์ในภายใน  
 มีความเต็มเปี่ยมสมบูรณ์เหมือนต้นไม้ที่เต็มไปด้วย  
 แก่นจะนั้น. เปรียบเหมือนต้นไม้ต้นหนึ่ง ดูภายนอก  
 จากที่ไกลก็เป็นต้นไม้ที่มีพุ่มดอกเขียวชะอุ่มและแถมมี  
 ดอกด้วย, แต่ครั้นเดินเข้าไปดูถึงโคนต้นไม้ในที่ใกล้  
 กลับเป็นต้นไม้ที่กลวงเป็นโพรงแต่ต้น จนถึงปลาย.  
 บุรุษมีความต้องการด้วยแก่นไม้ มาชะโงกหน้ามองดู

ต้นไม้มากลวงเป็นโพรงแล้ว พวกมันส่ายหน้าสั้นศีรษะ  
 หันหลังกลับ ข้อนั้นฉันใด, บัณฑิตผู้มีปัญญาเป็น  
 เครื่องพิจารณาองดูความเป็นมนุษย์ของคนบางคน  
 แล้ว ก็พากันส่ายหน้าสั้นศีรษะหันหลังกลับ ฉันใด  
 ก็ฉันนั้น. ทั้งนี้เพราะว่า ความเป็นมนุษย์ของบุคคล  
 นั้น มีความกลวงเป็นโพรง คือ มีความเป็นมนุษย์  
 แต่ชกกาย ส่วนภายใน คือ ชกใจนั้นปราศจาก  
 ความเป็นมนุษย์เพราะขาดอาหารทางใจ จึงทำให้  
 มีความเป็นมนุษย์แต่เพียงครั้งเดียว, หรือมีความ  
 เป็นมนุษย์ที่กลวงเป็นโพรงดังกล่าวแล้ว.

ความสมบูรณ์ในทางวัตถุ ทำให้ร่างกายเจริญ  
 ฉันใด ความสมบูรณ์ในทางธรรมก็ทำให้จิตใจเจริญ  
 ฉันนั้น. เมื่อเราให้อาหารทางวัตถุ เช่น ขำวน้ำ เป็น  
 ต้น แก่ร่างกายเป็นประจำวันอยู่ทุกวัน เราก็ควร  
 ให้อาหารทางใจแก่ใจควบคู่กันไปด้วย. ถ้ามิฉะนั้น  
 แล้ว จะเกิดความไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง และมีผลคือ  
 มีความเจริญแต่ร่างกาย ส่วนใจนั้นขาดอาหารดับ



ลับตาไป. เราจงพากันให้ความยุติธรรมแก่ทางใจ โดยทำการให้อาหารใจเป็นประจำวันให้สมส่วนกันเถิด.

การฟังธรรมเทศนานั้น นับว่าเป็นวิธีหนึ่งซึ่งเป็นการให้อาหารแก่จิตใจอย่างสะดวกที่สุด. แม้ว่าจะมีการให้อาหารทางใจแก่จิตใจโดยหลายวิธีด้วยกัน มีการสวดมนต์ ภาวนา รักษาศีล ให้ทาน เป็นต้นก็ตาม แต่การฟังธรรมเทศนายังคงเป็นวิธีที่สะดวกที่สุด ได้ผลมากที่สุดอยู่นั่นเอง เพราะเป็นวิธีที่จะทำให้เกิดความสะอาด สว่าง และสงบแก่จิตใจโดยตรง. ใจมากไปด้วยความสะอาด สว่าง สงบยิ่งขึ้นเพียงใด ก็นับว่าเป็นความเจริญแก่จิตใจเพียงนั้น. ใจที่สะอาด สว่าง สงบนั้นแล เป็นความหมายอันแท้จริงของความเป็นมนุษย์ อันจะทำให้เกิดสันติสุขทั้งฝ่ายตนเองและผู้อื่น สามารถจะบรรเทาแก้ไขความทุกข์ยากและปัญหาต่างๆ ประการให้หมดสิ้นไปได้ ทำให้เป็นผู้นัที่ไม่ต้องถูกเรียกตัวมาอบรมอีกต่อไป. จึงขอวิงวอนท่านทั้งหลายว่าอย่าได้มีความอิดหนาระอาใจในการที่จะต้องฟังธรรมเทศนา ไม่ว่าจะแสดงโดย

ใคร ที่ไหน เวลาไร และแม้ว่าจะเป็นการซ้ำซาก  
เพียงใดด้วย.

ขอให้นึกดูในเรื่องการรับประทานอาหารที่เรา  
รับประทานกันอยู่ทุกวันและทุกคนเถิด อาหาร  
นั้นซ้ำซาก คือ ไม่มีอะไรมากไปกว่า ข้าว ปลา เนื้อ  
ผัก ผลไม้ เราก็กินกันทุกวันไม่มีเบื่อ. ถึงที่ที่จะ  
ต้องให้อาหารใจอย่างซ้ำซากบ้าง ทำไมเราจะต้อง  
เบื่อ. เราควรพิจารณาดูอย่างยุติธรรมให้เห็นความจริง  
ที่ว่าอาหารมีข้าวปลาเป็นต้น ที่เราบริโภคอย่าง  
ซ้ำซากทุกๆ วัน แม้จะซ้ำอย่างไร มันก็ทำให้  
ร่างกายเจริญเติบโตอยู่ได้ทั้งที่ซ้ำๆ ซากๆ. อาหาร  
ใจก็ต้องเป็นอย่างเดียวกัน คือ ทำให้ใจเจริญได้  
ทั้งที่เป็นการซ้ำๆ ซากๆ. อีกประการหนึ่ง อาหารที่  
บำรุงร่างกายให้เจริญนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นอาหารที่มีรส  
ประหลาดและเอร็ดอร่อย, ขอแต่ให้เป็นอาหารที่  
แท้จริงคือถูกต้องตามหลักแห่งอาหารก็แล้วกัน แม้จะ  
ไม่งดงามหรือเอร็ดอร่อย เมื่อย่อยได้ก็สามารถบำรุงร่าง-  
กายได้ฉันใด. ธรรมเนียมที่ให้อาหารใจ ก็ฉันนั้น

ไม่จำเป็นจะต้องแปลกประหลาดสนุกสนานฟัง  
 เพลิน, ขอแต่ให้เป็นธรรมชาติของพระพุทธเจ้า  
 แล้ว แม้จะจัดชดปานใด ก็ย่อมบำรุงใจให้เจริญ  
 ได้ทั้งนั้น ฉะนั้น, ขอแต่ให้ท่านทั้งหลายบริโภค  
 และย่อยให้ได้ คือพยายามทำความเข้าใจ น้อมนำไป  
 พิจารณาจนเห็นความจริงแห่งธรรมนั้น ๆ แล้ว ย่อม  
 ทำให้ใจของท่านเจริญออกงามด้วยความสะอาด สว่าง  
 และสงบ เป็นแน่แท้. อาตมาจึงขอวิงวอนท่านทั้งหลาย  
 ซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า จงอย่าได้อึดหนาระอาใจในการที่  
 จะฟังธรรมเทศนา ซึ่งที่แท้เป็นการให้อาหารใน  
 ทางใจ แม้ว่าจะต้องทำทุกวัน และยังเป็นการ  
 ซ้ำซาก ไม่มีรสชาดอันสนุกสนาน อีกด้วย ขอ  
 ให้พยายามบริโภค และพยายามย่อยให้ได้ แล้วอาหาร  
 นั้นก็จะทำหน้าที่ของมันเอง โดยไม่ต้องสงสัย คือทำ  
 ให้ใจเจริญออกงามควบคู่กันไปตบความเจริญในทาง  
 กาย จนไม่ต้องเป็นผู้ที่มีความเป็นมนุษย์ชนิดที่มีความ  
 กลวงเป็นโพรงดังที่กล่าวมาแล้ว.

โดยเฉพาะธรรมชาติ ซึ่งเป็นการอบรมในวันนี้  
 รัฐบาลมีความมุ่งหมายให้เป็น การช่วยกันแก้ไขสิ่ง  
 ร้ายให้กลายเป็นดี ในทางฝ่ายใจ ควบคู่กันไปกับ  
 การแก้ไขทางวัตถุ ซึ่งกำลังขมกั้เข้มข้นแก้ไขกันอยู่ทุก  
 ทางแล้ว. ในทางวัตถุมีการแก้ไขสิ่งสลักหักพัง อัน  
 เนื่องมาจากภัยสงครามและอื่น ๆ แก้ไขความขาดแคลน  
 เครื่องอุปโภคบริโภค แก้ไขในด้านเศรษฐกิจ การทหาร  
 การเมือง ฯลฯ ทุกวิถีทางที่หวังจะเป็นผลดีแก่ประเทศ  
 ชาติ แต่ถ้าปราศจากการแก้ไขในทางฝ่ายใจ ซึ่ง  
 เป็นประธานแห่งสิ่งทั้งหลายเสียก่อนแล้ว การ  
 แก้ไขอย่างอื่น ๆ ย่อมทำไปไม่ได้ คือ ไม่สามารถ  
 แก้ไขให้ลุล่วงไปได้ แม้ว่าจะมีความคิดและแผน  
 การที่ดีเพียงใดก็ตาม. ปัญหายุ่งยากในการแก้ไข  
 เหล่านี้ เมื่อมองดูโดยทั่วไปแล้ว คล้ายกับเป็นปัญหา  
 ที่มากมายหลายปัญหา แต่ที่แก่นนั้นมีเพียงปัญหาเดียว  
 คือ การแก้ไขความเป็นมนุษย์ของคนแต่ละคนให้ดี  
 ให้ถูกต้องเท่านั้นปัญหาต่างๆ ก็จะเป็นอันถูกแก้ไข

หมด และเป็นผลสำเร็จทุกประการ เพราะว่าสิ่ง  
ทั้งหมดนี้เองเป็นอันเดียวกัน.

ปัญหาต่างๆทุกอย่างในโลกนี้ ย่อมเนื่อง  
เป็นอันเดียวกัน. ไม่ว่าจะ เป็น ปัญหาของโลกทั้งโลก  
ปัญหาของประเทศ ปัญหาของบ้านเมือง จังหวัด  
อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ครอบครัว จนกระทั่ง  
ปัญหาส่วนตัวของบุคคลเป็น คนๆ ไป ย่อมรวมอยู่  
ที่สภาพความตกต่ำในทางฝ่ายจิตใจ ของแต่ละคน  
ในโลกนั่นเอง. เพราะฉะนั้นในการแก้ปัญหาเหล่านี้  
ย่อมมีความเนื่องเป็นอันเดียวกัน เช่นเดียวกันอีก, คือ  
เมื่อแก้ปัญหาส่วนตัวสำเร็จ ย่อมเป็นการแก้ปัญหาของ  
ครอบครัวสำเร็จของหมู่บ้าน ของตำบล ของอำเภอ  
จังหวัด บ้านเมือง ประเทศชาติ ตลอดจนจนของโลก  
ทั้งสิ้นได้สำเร็จ, กล่าวคือ การที่ ต่างคนต่างตั้งหน้า  
แก้ไขสภาพความตกต่ำในทางใจให้สูงขึ้นมาได้  
เท่านั้นเอง. เมื่อทุกคนมีใจสูงพอแล้ว ปัญหาหรือ  
ความทุกข์ยากต่างๆ ในโลกนี้จะสูญสิ้นไปในพริบ  
ตาเดียวกันนั้น. ฉะนั้น ความตกต่ำในใจของใครมีอยู่

ก็ขอให้คนนั้นแก้ของตนเอง เสร็จแล้วจะเป็นการแก้ปัญหาของโลกทั้งหมดขึ้นมาเอง, ขอให้พิจารณาให้เห็นความจริงว่า ปัญหาอันมากมายซึ่งเราดูแล้วท้อใจว่าจะแก้กันไม่ไหว ที่แท้มันเป็นปัญหาเพียงอันเดียว คือภาวะความตกต่ำในทางใจ เพราะใจขาดอาหารดังกล่าวมาแล้ว. ขอให้เราทุกคนจงพากันทำความเข้าใจ แล้วช่วยกันแก้ปัญหาอันนี้ ซึ่งจะเป็นการแก้ปัญหาของโลกทั้งหมดขึ้นมาเองในภายหลัง. ของใครก็ให้คนนั้นตั้งอกตั้งใจแก้เถิด จะเป็นผลดีแก่ตัวเอง และแก่ประเทศชาติหรือโลกทั้งสี่พร้อมกันอยู่ในตัว. จงช่วยกันแก้ไขภาวะความตกต่ำในทางใจของตน ๆ แล้วท่านจะเป็นผู้ชนะในทุก ๆ สถานะการณ์ของโลก

**การแก้ไขทุกอย่าง** เราเห็นกันอยู่เป็นอย่างดีแล้วว่าเราจะต้องทราบถึงสมมุติฐาน หรือต้นเหตุของความยุ่งยากเหล่านั้นเสียก่อนในการที่เราจะร่วมมือกันแก้ไขสถานะการณ์ของประเทศ หรือของโลก ให้ดีขึ้นก็ตาม, หรือแก้ไขตัวเราเองโดยเฉพาะก็ตาม เราจะต้องทราบถึงสมมุติฐานของมัน, เมื่อถามขึ้นว่า ความ

ทุกข์ยากในโลก เกิดมาจากอะไร? อาตมาขอตอบว่า ความทุกข์ยากในโลกทุกชนิด เกิดจากการที่คนในโลกไม่เป็นมนุษย์กัน นั่นเอง. เป็นกันอย่างมากแต่เพียงคนไม่สูงขึ้นไปถึงความเป็นมนุษย์. การกล่าวเช่นนั้น มิใช่เป็นการกล่าวเล่นสนุกๆ หรือเพื่อเล่นสำนวนอย่างใดก็หามิได้ ที่แท้เป็นความจริงเช่นนั้น ซึ่งจะได้วิชันนาให้ท่านฟัง.

การเป็นคน กับ การเป็นมนุษย์นั้นต่างกันไกลลิบ. การเป็นคนนั้น พอสักว่า ได้เกิดมา ก็เป็นคนแล้ว; ส่วนการเป็นมนุษย์นั้นหมายเฉพาะผู้มีใจสูง. ใจสูงชนิดที่นี้ กล่าวคือ ความซื่อหรือความทุกข์ ท่วมไม่ถึง คำว่า มนุษย์ๆ นี้ แยกศัพท์ออกได้ง่ายๆ สองคำ คือ มน + อุษย รวมกันเป็นมนุษย์ มน แปลว่า ใจ อุษย แปลว่า สูง. คำว่า มนุษย์จึงแปลกันได้ง่ายๆ ว่า ผู้มีใจสูง. ส่วนคำว่า คนนั้น มีความหมายมาจากคำว่า ชน ซึ่งแปลได้ง่ายๆ อีกว่า เกิดมา. เพราะฉะนั้น พอได้เกิดมา ก็ได้เป็นคนแล้วแน่นอน. แต่จะเป็นมนุษย์หรือไม่นั้น อีกปัญหาหนึ่งต่างหาก

คือ อยู่ที่ว่าใจสูงหรือไม่สูง. ถ้าใจสูง ก็เป็นมนุษย์  
ได้, ถ้าใจไม่สูง ก็เป็นมนุษย์ไม่ได้ อย่างมากจะ  
เป็นได้ ก็แต่เพียง คนเท่านั้นเอง. ฉะนั้น การเป็น  
มนุษย์ ก็กับการเป็น คน จึงต่างกันเป็นคนละอย่าง  
เราจึงเลิกแปลคำว่า มนุษย์ ว่า คน กัน เสียที่เถิด  
ยกไว้ให้สำหรับลูกเด็กๆ ในโรงเรียนแปลกันในชั้น  
เท่านั้น. สำหรับผู้ใหญ่และอยู่ในสภาพที่เผชิญกันอยู่  
กับสถานการณ์อันยุ่งยากของโลกนี้ เราต้องเข้าใจใน  
ความหมายของคำว่ามนุษย์ให้ถูกต้องจริงๆ แล้วท่าน  
ทั้งหลายก็จะเห็นจริงกับอาตมาว่า ความทุกข์ยากใน  
โลกทุกอย่างและทุกยุค มันเกิดมาจากการที่คนใน  
โลกไม่เป็นมนุษย์กันนั่นเอง.

คำว่าใจสูงๆ ในที่นี้มีความหมายอย่างไร จะ  
ต้องทำความเข้าใจกันโดยละเอียด. ที่ดินที่สูงหรือที่  
ดอนเราหมายถึงที่ที่น้ำท่วมไม่ถึง, ใจสูงก็เป็นอย่างเดียวก  
ัน คือ หมายถึงใจชนิดที่น้ำกล่าวคือกิเลส หรือ  
ความชั่วท่วมขึ้นไปไม่ถึง. หัวใจที่น้ำชนิดนี้ท่วมไม่  
ถึงนั้น ย่อมมีลักษณะสะอาด สว่างและสงบเย็น.



ความสะอาด ความสว่างและความสงบเย็นของใจ  
 นั้นเอง ก็คือความสูงของใจ. ใจที่สูงเช่นนั้นแล้วท่าน  
 ลองคิดดูให้ดี ๆ ว่าจะมีความทุกข์เกิดขึ้นจากคน ๆ นั้นได้  
 อย่างไร, หรือมีปัญหาอะไรบ้าง ที่คนซึ่งมีหัวใจสูงเช่น  
 นี้จะแก้ไขไม่สำเร็จ? พระพุทธเจ้า เป็นยอดของ  
 มนุษย์ ก็เพราะท่านมีความสะอาด ความสว่าง  
 และความสงบเย็นของใจมากถึงที่สุดจริงๆ นั้นเอง.  
 พระสงฆ์สาวกทั้งหลาย ก็คือผู้มีใจสูงโดยนัยนั้นอย่าง  
 เดียวกัน ตามมากตามน้อยลดหลั่นกันลงมา. ฝ่ายปุถุชน  
 คนธรรมดาคนนั้น ใจอยู่ในระดับแบนราบไม่มีความสูง  
 เสียเลย. ส่วนกัลยาณปุถุชนนั้นใจมีความสูงพอสมควร  
 แก่การที่จะเรียกตัวเองว่ามนุษย์อยู่บ้าง. ถ้าคนในโลก  
 พากันเป็นกัลยาณปุถุชนให้ ได้ด้วยกันทุกคนท่านนั้น  
 ความทุกข์ยากในโลกจะไม่เกิดขึ้นเลย และเราจะ  
 ได้รับความที่ไฟฝันจะหากันนัก คือสิ่งที่เรียกกันว่า  
 “สันติภาพอันถาวร”

คนในสมัยนี้ ไม่เป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น, อย่า  
 เข้าใจว่าคนในสมัยนี้ มีการศึกษาเจริญ แล้วจะมี

ความเป็นมนุษย์กันมากขึ้น การศึกษานั้น มิได้มี  
 ความหมายว่าสามารถทำให้ใจมีความสะอาด สว่าง  
 และสงบเมื่อใช้การศึกษาผิด แม้จะมีการศึกษามาก  
 เพียงไรก็ตามแต่จะยังทำให้สกปรก มืดมัว และ  
 ร้อนรนมากขึ้นเพียงนั้น. ขอให้คนในโลกแห่งสมัยนี้  
 อย่าหลงทะนงตัวว่ามีใจสูง เพราะเหตุที่มีการศึกษา  
 กว้างขวางนั้นเลย. ขอให้วัดดูด้วยกฎเกณฑ์อันแท้จริง  
 คือความที่ใจสะอาด สว่างและสงบหรือไม่นั้นเสียก่อน,  
 เพราะถ้าใจไม่เป็นเช่นนั้นแล้วทำอย่างไรเสีย น้ำคอก  
 ก็เลสหรือความชั่ว ย่อมท่วมใจนั้นได้ เป็นแน่นอน  
 และจะเห็นผลของความที่ไม่มีความสูงอย่างประจักษ์ชัด  
 ออกมา.

คนสมัยนี้ พวกกันเป็นมนุษย์น้อยลง ๆ หรือไม่  
 เป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น เพราะใจต่ำลง ๆ ใจต่ำ  
 ลง ๆ เพราะต่างคนต่างพากันหันหลังให้ศาสนาของ  
 ตน ๆ มากยิ่งขึ้น แล้วแต่ตนจะนับถือศาสนาอะไร  
 ล้วนพากันหันหลังให้ศาสนาของตนมากยิ่งขึ้น ๆ  
 เท่านั้น. ที่พากันหันหลังให้ศาสนาของตน ๆ มากยิ่งขึ้น

นั้น เพราะเหตุที่เห็นได้ง่ายๆ สองอย่างคือ ความถูก  
 กระทบกระเทือนจากภัยต่างๆ ภัยหลังสงคราม  
 เป็นต้น และเพราะในโลกมีสิ่งต่างๆ ให้คนหัน  
 หลังให้ศาสนาของตนมากขึ้น ตามส่วนของการ  
 ศึกษาที่ยังเจริญมากขึ้นนั่นเอง จนเหลือที่คนธรรมดา  
 แห่งสมัยนี้ จะทนมีใจคอเป็นปรกติอยู่ได้. การหัน  
 หลังให้ศาสนานั้น ก็อาการตามใจตัวเอง. ก่อนหน้า  
 นี้ เคยตามพระทัยหรือตามใจพระศาสดาของตนๆ  
 แล้วแต่พระศาสดาได้ทรงสั่งสอนไว้อย่างไรก็พากัน  
 ทำตาม และอยู่ในกรอบแห่งศีลธรรมของ  
 ศาสนานั้นได้. บัดนี้พากันตามใจตัวของตัว หัน  
 หลังให้พระศาสดา เป็นเฉยต่อหลักพระศาสนา  
 เพื่อให้ได้ตามใจตัวในการหาความสนุกสนานเริง  
 อร่อยเพลิดเพลิน หรือความสุขทางเนื้อหนัง. ยิ่ง  
 ตามใจตัวมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งหันหลังให้ศาสนาของตน  
 มากขึ้นเท่านั้น. ยิ่งหันหลังให้ศาสนามากขึ้นเท่าไร  
 ใจก็ยิ่งต่ำลงๆ เท่านั้น.

การตามใจตัวเอง ทำให้ใจต่ำลงเพราะเหตุ  
 ใด? เพราะเหตุว่า การตามใจตัวเองนั้น คือ การ

ตามใจกิเลส สิ่งที่เราเรียกว่า กิเลส นั้น คือสิ่งที่ทำให้  
 ใจสกปรกมืดมัวและเร่าร้อน. ทุกๆศาสนาเรียก  
 กิเลสโดยบุคคลาธิษฐานว่า ผีป่าจบบ้าง พญามาร  
 บ้าง ซาตานบ้าง แล้วแต่จะเรียกตามภาษา แห่ง  
 ศาสนานั้นๆ แต่ความหมายก็ตรงกันหมด. ฉะนั้น  
 การตามใจตัวเอง เพราะเห็นแก่ความสนุกทางเนื้อ  
 หนัง ก็คือการตามใจภูตผีป่าจบบ้าง เมื่อละจาก  
 การตามใจพระศาสดา มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า  
 เป็นต้น มาตามใจภูตผีป่าจบบ้างแล้ว จะไม่ให้ใจต่ำลง  
 ได้อย่างไร. เหตุนี้แหละจึงกล่าวกันว่า การตาม  
 ใจตัวเองนั้น ทำให้ใจต่ำลงๆ.

หินทางฝ่ายตรงกันข้าม คือ การบังคับตัวเอง  
 ย้อนนำมาซึ่งความมีใจสูง อันเป็นความหมายของ  
 ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง. เพราะเหตุว่าการบังคับตัว  
 เอง ไม่ให้ตามใจตัวเอง แต่ไปตามใจพระศาสดาของ  
 ตนๆนั้น ทำให้มีใจสะอาด สว่าง และสงบเย็น  
 มากขึ้น. ไม่ตกเป็นลูกสมุนของผีป่าจบบ้าง พญามาร  
 หรือซาตาน เป็นต้น อีกต่อไป การบังคับตัวเองนี้ คือ

คำสอนของทุกๆ ศาสนาในโลก, และโดยเฉพาะพระ  
 พุทธศาสนานี้ ย่อมเป็นการสอนให้ทำการบังคับตัวเอง  
 โดยสิ้นเชิง เราอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธทวณะทั้ง  
 หมด ในพระไตรปิฎกนั้นทุกคำสอน ให้บังคับตัว  
 เอง, ศีล คือบังคับตัวเองทางด้านกายวาจาโดยเด็ดขาด  
 โดยไม่มีช่องทางที่จะตามใจกตมึปีศาจเหลืออยู่เลย. สมาริ  
 คือการบังคับตัวเองในด้านจิตใจโดยเด็ดขาด โดยไม่มี  
 ช่องทางที่จะตามใจกิเลส หรือเปิดโอกาสให้กิเลสอีก  
 เหมือนกัน. ส่วน ปัญญา นั้นคือการทำลายรากเง่า  
 ของกิเลสอันเป็นเหตุให้ตามใจตัวเองเสียโดยสิ้นเชิง  
 ไม่มีอะไรเหลืออยู่สำหรับจะงอกเงยเป็นการตามใจตัว  
 เองได้อีกต่อไป. แล้วในพระไตรปิฎกทุกๆ หน้า นั้น  
 มีอะไรมากกว่า ศีล-สมาริ-ปัญญา เล่า? เราจึง  
 กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานี้ คือศาสนาแห่ง  
 การบังคับตัวเองทั้งคุณ.

การตามใจตัวเอง หรือการตามใจกิเลสนั้น คือ  
 การละทิ้งศาสนา ไปสวมมิกัดต่อกตมึปีศาจซึ่งทำ  
 หน้าที่ทรมาณสัตว์โลกหรือถึงกับล้างผลาญโลก ใน

บางคราว. ความทุกข์ยากในโลกทุกชนิด ทุกยุคทุกสมัย เกิดจากการตามใจตัวเอง หรือการตามใจญาติ  
 พี่สาวน้องสาว คำว่าญาติพี่สาว นี้นั้นเป็นชื่อของใจซึ่ง  
 ปราศจากความ สะอาด สว่าง สงบ, แต่เป็นใจที่สกปรก  
 ปรกมิดมัว เราร้อน. ขอให้ท่านทั้งหลายคิดดูเถิดว่า  
 ความทุกข์ยากชนิดไหนบ้างในโลกนี้ ที่ไม่เกิดมาจากใจ  
 ของคนที่มิใช่ใจสกปรกมิดมัว และเราร้อน กล่าวคือ  
 ใจที่เอาแต่การตามใจตัวเองในการแสวงหาความสุข  
 ทางเนื้อหนัง. ความเสื่อมเสียทางศีลธรรมและวัฒนธรรม  
 นั้น มาจากอะไร ถ้ามิใช่มาจากญาติพี่สาวแห่ง  
 การตามใจตัวเอง. เราลองพิจารณากันดูในเรื่องนี้ ซึ่ง  
 เป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นที่สุดสำหรับพวกเราที่ตกลง  
 ใจกันว่า จะทำการแก้ไขสภาพความตกต่ำในทางด้าน  
 จิตใจ เพื่อประโยชน์แก่พวกเราเองและแก่โลกทั้งสัน.  
 ศีลธรรมที่เป็นหลักทั่วไป คือ ศีลห้าประการ  
 ซึ่งห้ามการทำลายชีวิตนั้น ศีลข้อนี้จะ  
 มีอยู่ได้ก็ด้วยการบังคับตัวเองไว้ได้เท่านั้น. ครั้นปราศ  
 จากการบังคับตัวเอง ซึ่งหมายถึงมือทำปากทอง

เมื่อไรแล้ว คีลข้อนก็จะกระจัดกระจายหมด. คนที่ไว้  
 การบังคับตัวเอง ย่อมฆ่าสัตว์ได้เพื่อประโยชน์เพียง  
 ความสนทนากัน หรือสนกมือ. แม้สัตว์ที่มีบุญคุณ  
 อยู่เหนือศีรษะคนทุกคนที่กินข้าว เช่น วัว ควาย  
 เป็นต้น เราก็ยังได้เห็นคนพากันฆ่าสัตว์เหล่านั้นกิน  
 เพื่อความเมามาย, กินเพื่อบำเรอญาติมิตรที่สาขแห่งการ  
 ตามใจตัวเอง แทนการกินเป็นอาหารตามปกติ. ใจ  
 ที่ตาขนาดที่มองไม่เห็นอุปการะคุณของสัตว์ที่มีแก่  
 ตนเช่นนั้น มิใช่จะหยุดอยู่เพียงนั้น ย่อมเขยิบขึ้น  
 มาจนถึงไม่มองเห็นอุปการะคุณ ของเพื่อนมนุษย์  
 ด้วยกัน, ซึ่งทำให้เกิดการถนบกถนงเพื่อนร่วมโ...  
 กัน หรือเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน จึงฆ่าได้  
 แม้กระทั่งคนอย่างง่าย ๆ และค่อย ๆ ง่ายขึ้นตาม  
 ลำดับ กระทั่งมารดาบิดา ก็บันดาลโทสะฆ่าได้  
 กระทั่งฆ่าพระอรหันต์ ก็ฆ่าได้ในที่สุด. ในเมื่อ  
 บิสาขแห่งการตามใจตัวเองมีอำนาจแก่กล้ารุนแรง  
 ยิ่งขึ้น. ฉะนั้นการวางแผนทางการเศรษฐกิจการเมือง  
 และการทหาร เพื่อฆ่าเพื่อนมนุษย์ตาดำ ๆ ด้วยกัน

คราวละหมื่น    คราวละแสนคน    ก็ต้องเป็นสิ่งที่ทำ  
ได้ลงคออย่างง่ายตาย    สำหรับบุคคลที่เต็มไปด้วยภูตผี  
ปีศาจแห่งการตามใจตัวเอง.

ศีลข้อที่สอง คือการไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ  
ไม่ได้ให้ นั่นก็เช่นเดียวกันอีก. คนที่ไม่บังคับตัวเอง  
ยอมแย่งชิงประโยชน์ผอนมาเป็นของตน ทั้งโดย  
ตรงและโดยอ้อม, ทั้งอย่างหยาบคายดุร้ายที่สุด  
และสุภาพแนบเนียนที่สุด! หรือไม่บังคับตัวเอง  
แลวกชกเกยจ. เมื่อชกเกยจก็ขาดแคลนหรือยากจน เมื่อ  
จนแล้วยังตามใจตัวเองอยู่อีก ก็ลักขโมย. ครั้นเขาขัด  
ขวาง ก็เลยทำอันตรายให้ต่อไปอีก การใช้ออบายทาง  
การเมืองหรือเศรษฐกิจเพื่อ ล้วงเอาประโยชน์ของ  
เพื่อนบ้านมาเป็นของตน นั้น ก็เพราะอำนาจของ  
ปีศาจตัวเดียวกันนี้อีก.

ศีลข้อที่สาม คือการไม่ล่วงละเมิดต่อของรักของ  
ใคร่ของผู้อื่นนั้น เรายังจะเห็นว่า เป็นเพราะอำนาจ  
ปีศาจตัวนี้มากกว่าอย่างอื่นขึ้นไปอีก. เรายอมเห็นกัน  
ได้ว่า ไม่มีใครต้องตาย เพราะไม่ได้ทำชู้ เพราะเรา



ไม่เคยเห็นใครตายเพราะการไม่ได้ทำชั่วเลย, แต่แล้วเราก็มองเห็นคนทำชั่วและคนบางพวกกลับเห็นเป็นเกียรติในการที่ตัวทำชั่วเก่งและโอ้อวดกันเพราะเรื่องนี้ ในพวกที่นิยมการทำชั่วด้วยกัน แทนที่จะละอายว่าการทำเช่นนั้น คือ การกมศรยะลงเป็นทาสของฟปีศาจแห่งการตามใจตัวเอง. สำหรับการถือศีลข้อนี้ เราจะต้องขยายวงออกไปให้กว้าง เต็มความหมายของบทบัญญัติคือ ห้ามล่วงเกินต่อของรักของใคร่ทุกชนิดของผู้; หากห้ามแต่การทำชั่วอย่างเดียวตามความเข้าใจของคนบางคนไม่. แม้แต่เด็กเล็ก ๆ ไม่เพียงสาในเรื่องกามารมณ์ ก็มีส่วนที่จะต้องถือศีลข้อนี้โดยเต็มทีโดยความหมายของศีลว่า ห้ามล่วงเกินของรักของใคร่ของผู้อื่น. เช่น เด็กคนหนึ่งมีดินสอ หรือของเล่นอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งรักมากหวงมากจนไม่ประสงค์ให้ใครมาแตะต้อง แล้วเด็กอีกคนหนึ่งต้องไม่ลอบคล้ำสิ่งนั้น ให้เป็นที่ขัดใจเด็กที่เป็นเจ้าของเอาทีเดียว. ตามที่อธิบายมานี้ มิใช่เป็นการบัญญัติเอาใหม่หรือบัญญัติเอาตามใจ แต่เป็นการชี้ให้เห็นความ

หมายอันถูกต้องตรงตาม สิกขาบท. ท่านจงสังเกตดู ให้ดี ตัวสิกขาบทมีอยู่ว่า *กามesu มิจฺฉาจาราเวรมณิ สิกขาบทิ สมายามิ*, ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าขอรับถือ ข้อห้ามที่ให้เว้นจากการประพฤตินอกในกามทั้งหลาย, คำว่า “กามesu” แปลว่า ในกามทั้งหลาย, มีสำนวนเป็น พหูวนะ คือ มากอย่าง. และคำว่า “กาม” นั้นเล่าหมายถึงของรักของใคร่ทุกชนิด จะเป็น รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันใดก็ได้ ด้วยเหตุนี้แล ความหมายอันแท้จริงของศีลข้อนี้ จึงหมายถึงทุกอย่างที่เจ้าของเขารักใคร่หึงหวง, และเราควรถือกันให้มีขอบเขตกว้างขวาง จนถึงแม้แต่เด็กเล็กๆ ก็ต้องถือ ดังที่กล่าวมาแล้ว, ขอให้ท่านทั้งหลายจงซึ้งแจ้งสั่งสอนลูกหลานเล็กๆ ของท่าน ให้รู้จักศีลข้อนี้ ไปเสียตั้งแต่เล็กๆ ที่เดียว โต้ขึ้นจะไม่ลำบากในการถือศีลข้อนี้ ซึ่งเป็น เครื่องช่วยรักษาโลกให้สะอาด.

ศีลข้อที่สี่ ซึ่งห้ามการกล่าวคำไม่จริง ต้องเสียไปก็เพราะคนบังคับตัวให้อยู่ในความสัตย์จริงหรือในทำนองคลองธรรมไม่ได้ การกล่าวเท็จทางวาจาทาง

ตัวหนังสือ ทางกิริยาท่าทางก็ตาม ล้วนแต่มีความ  
 มุ่งหมายเพื่อให้ได้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งแก่ตัว  
 ึ่ง ึ่ง อย่างน้อยที่สุดก็เพื่อความสนุกสนาน หรือได้  
 เกียรติว่าคุยเรื่องโกหกสนุก. โดยทั่วไปกล่าวทั่วทั้งกัน  
 ก็เพื่อให้ได้ประโยชน์แก่ตัวหรือพวกพ้องของตัว เช่น  
 การเป็นพยานเท็จเพื่อค่าจ้าง หรือเพื่อพวกพ้องของตัว  
 จะได้ชนะคดี เราจึงถือเอาใจความได้ว่า การกล่าวเท็จ  
 นั้น คือ การหาประโยชน์ใส่ตัวหรือพวกของตัว  
 โดยใช้วาจาเป็นเครื่องมือ นั่นเอง. เมื่อบังคับตัวเอง  
 ไม่ได้ในทางที่จะไม่แสวงหาประโยชน์ โดยไม่ชอบ  
 ธรรม คนก็กล่าวเท็จด้วยวาจา ซึ่งไม่ต้องลงทุนลงแรง  
 มากเหมือนการกระทำอย่างอื่น. ศีลข้อนี้ก็เสียไป. โลก  
 ราบรื่นส่วนมากที่สดสมยนี้ ก็เนื่องจากการไม่มี  
 ศีลข้อนี้ ของพรภักการเมืองเจ้าเล่ห์ของโลกนั่นเอง.  
 เล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ นั้นก็มีโชะไรอื่นไปจากการกล่าว  
 เท็จด้วยกิริยา ซึ่งภูตผีปีศาจแห่งการตามใจตัวเองเข้า  
 มาบังคับให้ทำ.

ศิลข้อห้า ซึ่งห้ามการดื่มน้ำเมา เราจะยิ่งเห็น  
 ชัดขึ้นไปอีกว่าศีลข้อนี้เสียไป เพราะการตามใจตัวเอง  
 ล้วนๆ น้ำเมามิใช่ยามิใช่อาหาร. ถ้าใช้เป็นยาหรือ  
 อาหารก็ใช้อย่างอื่น ซึ่งผิดจาก ที่ใช้กันอยู่อย่างน้ำเมา  
 คือ เพื่่อมอมตัวเองให้เกิดอาการและความรู้สึก  
 อย่างกุตตผลปัสจาจนในใจของตัวเอง, ในสมัยที่คน  
 หันหลังให้ศาสนาของตนมากขึ้นเช่นนี้ คนก็ย่อมกิน  
 น้ำเมาจากขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นธรรมดา ซึ่งทำให้ความ  
 เป็นมนุษย์น้อยลงๆ และมีความเป็นกุตตผลปัสจาจนมากขึ้นๆ  
 ในโลกนี้. แม้ในประเทศไทยเรา ก็เห็นได้ว่าคน กิน  
 น้ำเามากขึ้น. ในระยะสี่ปีมานี้ พลเมืองของ  
 ประเทศไทยมิได้เพิ่มขึ้นถึงหนึ่งเท่าตัวเลย. แต่ใน  
 ระยะสี่ปีมานี้ ปริมาณการผลิตน้ำเมาเพิ่มมากขึ้น  
 หลายเท่าตัว จนท่านผู้เฒ่าบางคนเกิดความฉงนใน  
 กองน้ำเมาที่กองอยู่เต็มท่าเรือ หรือสถานีรถไฟ ว่าน้ำเมา  
 จำนวนมากมายเหล่านี้ เขาจะเอาไปอาบข้างอาบม้าที่

ไหนดั้นหนอ. แต่ใคร ๆ ก็ย่อมทราบดีว่าน้ำเมาเหล่านั้น  
 ในที่สุดไม่ได้หายไปไหน. ในข้อนี้ขอให้ท่านทั้งหลายทุก  
 คน จงได้คิดดูเถิดว่า เมื่อใจเราสูงเป็นมนุษย์ คือ มี  
 ความสะอาด สว่าง และสงบอยู่ในใจนั้นน้ำเมาจะ  
 คอเข้าไปในปากของเราได้หรือไม่. และเมื่อใจ  
 ของเรต่ำเป็นปีศาจ คือใจสกปรกมืดมัวและเร่า-  
 ร้อน น้ำเมาจะเข้าไปในคอได้โดยง่ายคายเพียงไร  
 แล้วในที่สุดก็จะตอบคำถามได้ด้วยตัวของท่านเองว่า  
 มนุษย์กินเหล้าหรือฝึกกินเหล้ากันแน่? เมื่อน้ำเมา  
 คือ สิ่งที่ทำให้คนหมดจากความเป็นมนุษย์ แต่ให้  
 เกิดมีความเป็นปีศาจขึ้นแทนดังนั้นแล้ว ผู้ดื่มจะทำ  
 การแก้ไขภาวะตกต่ำในทางใจของตนเองได้ โดยวิธี  
 ไร? เมื่อแก้ไขจิตใจของตัวเองก็ไม่ได้แล้ว จะช่วย  
 แก้ไขปัญหาของบ้านเมืองหรือประเทศชาติได้อย่างไร  
 ขอให้ลองนึกดู, เพราะปีศาจแห่งการตามใจตัวเองตัว  
 เดียวกันนั้นเอง ที่ทำให้คำสอนของพระศาสดาในข้อ  
 นี้เป็นหมันไป แม้ในหมู่มัคนีที่เรียกตัวเองว่า  
 พุทธบริษัท ในสมัยนี้ เป็นจำนวนไม่น้อย.

การตามใจตัวเอง เป็นบปสาจแห่งการทำลาย  
 ล้าง ได้ทำลายศีลธรรมของศาสนา ๕ ประการหมด  
 สิ้นแล้วยังทำลายต่อไปถึงธรรมะข้ออื่น ๆ ต่อไปไม่  
 มีที่สิ้นสุด ซึ่งมีแต่จะทำให้การหันหลังให้ศาสนา  
 ดำเนินต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุดเช่นกัน, เป็นไฟฟ้าบีค-  
 บังดวงตาไม่ให้เห็นสิ่งที่ควรจะเห็น, พรางตาทำให้  
 เห็นกงจักรเป็นดอกบัว, ทำให้เห็นแต่ช่องทาง  
 สำหรับแก้ตัว ในเมื่อตนเองต้องการจะเหยียบย่ำศีล  
 ธรรม เพื่อก้าวไปสู่การตามใจตัวเองที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.  
 สิ่งที่มีอยู่ทั่วไป ทุกหนทุกแห่ง แต่ไม่มีใครหยิบยื่น  
 มาพิจารณาให้เห็นพิษสงของบปสาจตัวนี้ เช่น การเล่น  
 การพนันและการดูการเล่น เป็นต้น ซึ่งอาดมาจะ  
 เปรียบเทียบให้ท่านทั้งหลายคิดดู; ท่านนั่งฟังเทศน์  
 อยู่ที่นั่น บางคนอาจรู้สึกเมื่อยหลังแล้ว เวลาที่ยังไม่ถึง  
 ชั่วโมง, แต่ถ้านั่งเล่นการพนันก็นั่งได้ด้วยความรู้สึก  
 สนุกสนาน ตั้งหลาย ๆ ชั่วโมงก็ไม่เคยบ่นเมื่อยหลัง  
 เท่านั้นฟังเทศน์. บางคนทีบปสาจสิ่งยิ่งไปกว่านั้น ก็

นั่งอยู่กับ วงไฟ ได้ถึง ๒๔ ชั่วโมง โดยไม่ต้องลุก.  
 ให้เขาเอาอาหารมาให้บริโภคนั้น และถ้าทำได้  
 ก็จะถ่ายอุจจาระปัสสาวะที่ตรงนั้นด้วยซ้ำไป ทั้งนี้  
 เพื่อย้ำให้ต้องละไปจากวงนั่นเอง. ถ้าต้องนั่งฟัง  
 เทศน์นานถึงเท่านั้นเขาจะบ่นสักเท่าไร ท่านลองหลับ  
 ตานึกดูเอาเอง และนี่ก็ดูต่อไปด้วยว่าการบ่นใน  
 ลักษณะเช่นนั้นอย่างนั้น เป็นการบ่นที่ออกมาจาก  
 จิตใจที่มีความสูงอย่างมีความเป็นมนุษย์ หรือว่าออก  
 มาจากจิตใจ ที่มีความตกต่ำอย่างภูตผีปีศาจแห่งการ  
 ตามใจตัวเอง, พุดกันง่าย ๆ ก็คือ มนุษย์บ่น หรือผี  
 บ่นกันแน่. อบายมุขหรือ ประตุนรกประตุน้เปิดกว้าง  
 ทั่วไป หมดเพราะอะไร. เราปิดประตุนรกประตุน้  
 กันไม่สำเร็จ ทั้งที่ตำรวจเต็มเมือง เพราะอะไร ถ้า  
 มิใช่เพราะอำนาจของปีศาจแห่งการตามใจตัวเอง ที่ทำ  
 ให้นั่งฟังเทศน์สักชั่วโมงเดียวก็รู้สึกเมื่อยหลัง ดังนี้.

อบายมุข ข้อดูการเล่น หรือมหรสพต่าง ๆ ก็  
 ทำนองเดียวกันอีก, ถ้าจะต้องไปฟังเทศน์ตามวัดหรือ

ที่ใดก็ตาม ก็มีความรู้สึกออกจากภายในว่าไม่มีเวลา  
 ไม่มีคนอยู่บ้าน. ครึ่งถึงที่จะไปดูหนัง ทุกคืนก็มีเวลา,  
 ไปกินทั้งพ่อทั้งแม่ทั้งลูก ก็มีคนเฝ้าบ้าน คือลูกกุญแจ.  
 ถ้าจะต้องทำงานในหน้าที่ของตนให้มากสักหน่อย ก็รู้สึก  
 เหนื่อยและสุขภาพทรุดโทรม แต่ตื่นรำหรือรำวง  
 ได้ถึงตีหนึ่งตีสอง ไม่มีความรู้สึกเหนื่อยหรือรู้สึกกลัว  
 สุขภาพทรุดโทรม. ท่านทั้งหลายจงคิดดูเอาเองเถิดว่า  
 นี่เป็นเพราะมันมีอะไรเข้าสิง ถ้าหากมิใช่ปีศาจตัว  
 เดียวกันนั้นอีก กล่าวคือ ปีศาจแห่งการตามใจตัวเอง  
 ที่สังคนเพื่อให้คนหันหลังให้ศาสนา โดยทำให้หลง  
 ไปว่าความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง มีอยู่ในนั้น, หรือความ  
 เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องสมัยนี้ ต้องเป็นเช่นนั้น. ซึ่งท่านจะ  
 เห็นได้ต่อไปอีกว่า ถ้าคนในโลกตกอยู่ภายใต้อำนาจ  
 ของปีศาจตัวนี้กันทั้งหมด โลกเราจะอยู่ในสภาพเช่นไร.  
 สิ่งที่เราเรียกว่า อบายมุข หรือประตุนรก ก็จะเปลี่ยน  
 ความหมายเป็นประตูอะไรไป ในเมื่อคนจำนวนมาก



พวกนั้นนิยมเดินเข้าไปสู่ประตูด้วยความชื่นตามากขึ้น. แล้วเราจะช่วยกันแก้ไขภาวะความตกต่ำในทางใจ ซึ่งเป็นมูลเหตุอันสำคัญของความตกต่ำทั้งหลายได้อย่างไร. เราพากันเดินลงประตูแห่งอบายมุขเหล่านี้ ทั้งที่ปากร้องบอกป่าวแก่กันและกัน ให้ช่วยกันแก้ไขความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจ ทางศีลธรรม ทางวัฒนธรรม และอื่น ๆ อยู่เป็นคิงเป็นแคว. เหล่านี้นั้นเพราะการถูกหลอนของปีศาจตัวไหน ถ้ามิใช่ปีศาจของการตามใจตัวเองตัวเดียวกันทั้งนั้น.

ในแง่ของควมมีวัฒนธรรมนั้น จะยังเห็นได้ง่ายกว่าทางอื่น. วัฒนธรรมนั้น คือ ความมีระเบียบเรียบร้อยอันเป็นที่ตั้งแห่งความผาสุก และน่าเลื่อมใสในการกินอาหาร การแต่งกาย การอยู่อาศัย การเจ็บไข้ การสมาคมเป็นต้น. แต่แล้วท่านทั้งหลาย ลองหยั่งคิดดูสักแวบหนึ่งว่าคนที่ถูกปีศาจแห่งการตามใจตัวเองเข้าสิงนั้น จะสามารถรักษาระเบียบเหล่านี้ให้ถึงขนาด

เป็นที่ตงแห่งความผาสุกและความน่าเลื่อมใสได้อย่าง  
ไรกัน. เมื่อฝัดตามใจตัวเองเข้าสิงแล้ว เพียงแต่  
อากาศร้อนนิดเดียว ก็เปลือยตัวออกมาสู่ที่ธาร-  
กำนัล; เพียงเพื่อความสะดวก ก็เททิ้งสิ่งโสโครก  
ไว้ประดับบริเวณบ้าน หรือที่สาธารณะ เพียงแต่  
ตามใจฝัดที่ตะกละ ก็มีกรกินที่มูมมามไร้ระเบียบ.  
ฯลฯ เหล่านี้เป็นข้อพิสูจน์ที่ชัดเจน ว่า ความมี  
วัฒนธรรมนั้น อยู่ร่วมกันไม่ได้กับปีศาจแห่งการ  
ตามใจตัวเอง, ถ้าคนยังมีใจสูงถึงขนาดที่ยังเห็น  
วัฒนธรรมเป็นของมีค่าและจำเป็น อยู่ก็ต้องระมัดระวัง  
ปีศาจอันร้ายกาจตัวนี้,

ทีนี้ เราจะพิจารณากันถึงความยากเข็ญนานา  
ประการของโลก เช่นสงคราม เป็นต้น ว่ามีมูลมาจาก  
อะไร. สำหรับปัญหาความยุ่งยากที่พวกเรากำลังได้รับ  
และขอร้องให้ร่วมมือกันทำการแก้ไขกันเป็นการใหญ่  
ในเวลานี้ นั้นก็กล่าวได้ว่าเป็นผลอันสืบเนื่องมาจาก  
การที่โลกมีสงคราม. ยังมีสงครามขนาดใหญ่เพียงไร

ก็ยังมีผลสืบเนื่อง เป็นความทุกข์ยากขนาดใหญ่ตาม  
 ขึ้นมาเพียงนั้น การทำสงครามก็คือความยากเข็ญ  
 อย่างอื่น ๆ ก็ดี แม้จะมีรูปร่างผิดแปลกแตกต่าง  
 กันเพียงไร ย่อมมีมูลเหตุอย่างเดียวกันทั้งนั้น  
 กล่าวคือ การที่คนในโลกเป็นมนุษย์กันนั้นน้อยลงทุก  
 ที หรือไม่เป็นกันเสียเลยนั่นเอง; เป็นกันแต่เพียง  
 คน คือ มีใจดำอยู่ในระดับแบนราบ ไม่มีความสูง  
 เป็นความสะอาด สว่างและสงบ เพราะอำนาจการ  
 ตามใจตัวเองดังที่กล่าวแล้วคนในโลกยิ่งตามใจตัวเอง  
 ยิ่งขึ้นเพียงไร ก็ยิ่งทำให้โลกให้ประสบกับสงครามเร็วยิ่ง  
 ขึ้น ยิ่งขึ้น และขนาดรุนแรงยิ่งขึ้นเพียงนั้น. ข้อนี้  
 เป็นเพราะเหตุใดอาตมาขอร้องให้เราทั้งหลายจงได้  
 พิจารณากันดู ให้ละเอียดละออเป็นพิเศษ.

การตามใจตัวเอง เป็นสิ่งที่นำไปสู่สงคราม  
 อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้นั้น เป็นเพราะการตามใจ  
 ตัวเองเป็นสิ่งที่ไม่มีความสิ้นสุด ยิ่งตามใจตัวเองให้

มากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งออกห่างไปจากความรู้สึกอันรู้สึกพอ  
 มากขึ้นเท่านั้น. แม้ชาวโลกจะพากันถือหลักตามใจตัว  
 เองแล้วพยายามกันให้มากเพียงไร ก็ไม่มีวันหรือเวลา  
 ที่จะได้ประสบความสำเร็จในเรื่องนี้ เพราะกิเลสตัวนี้  
 ย่อมมีปรกตวิ้งออกหน้าสิ่งต่างๆ ที่ประติขัฐขึ้นสนอง  
 ความอยากของตน อย่างไม่มีเวลาที่จะไล่ทันกันได้เลย.  
 ไฟไม่เคยอึมเคยพอด้วยเชื้อเพลิงชนิดใด การตามใจ  
 ตัวเองก็ไม่มีวันอึมวันพอด้วยสิ่งที่ช่วยกันประติขัฐขึ้น  
 บำรุงบำรุงตัวตนเองฉนั้น. เรายิ่งเอาเชื้อเพลิงใหม่เข้าไป  
 ไปในไฟอย่างประชดแตกตันเพื่อให้มันอึมมันพอกัน  
 เสียที มันกลับกลายเป็นไฟกองใหญ่ขึ้นกว่าเดิม  
 มีความร้อนสูงขึ้นกว่าเดิม สามารถทำการเผาผลาญ  
 ให้เชื้อเพลิงเหล่านั้นสิ้นไปเร็วกว่าเดิม. แม้เราจะ  
 ประชดด้วยเชื้อเพลิงให้เป็นไฟที่พุ่งสูงถึงพรหม  
 โลกมันก็ยังเป็นไฟที่ต้องการเชื้อเพลิงเพิ่มมากขึ้น  
 อีกอยู่นั่นเอง. ข้อนี้ฉันใด การตามใจตัวเองของ

คนในโลก แม้จะพยายามกันสักเท่าใด ๆ ก็ยังมีแต่ จะทำให้ยิ่งอยากตามใจตัวมากยิ่งขึ้นไปกว่านั้น อยู่ เพียงนั้น. ครั้นบังคับการตามใจตัวไว้ไม่ได้ ก็ต้อง ตกเป็นทาสของอารมณ์กัมหน้ำแสวงหาสิ่งมาสนอง ความอยากของตนด้วยความสมัครใจ. ยิ่งสนองมาก เข้าเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ตกเป็นทาสของอารมณ์มากเข้า เท่านั้น. จนกระทั่งหาสิ่งมาสนองความอยากของตนโดย ทางที่ชอบธรรมไม่ทันแก่ความต้องการ. ในที่สุดก็ต้อง หาทางแสวงโดยไม่คำนึงถึงความผิดถูกชั่วดี ซึ่งอันนี้เอง เป็นทางมาแห่งการแข่งขันแย่งชิงกัน จนเกิดการเบียดเบียนกัน ซึ่งเราเรียกกันว่าสงคราม. ในเมื่อ การเบียดเบียนนั้นขยายตัวออกไปเป็นงานของส่วนรวม คือประเทศชาติ.

ในสมัยที่คนในโลกอวดกันว่าเจริญด้วยการศึกษานี้มิได้หมายความว่าคนจะสามารถหยุดการตามใจตัวเอง โดยที่สามารถประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ขึ้นสนองความอยากของตนจนรู้สึกว่ามีพอ. ตรงกันข้าม, ยิ่งมีการศึกษามากก็ยิ่งรู้จักอยากให้เป็นแปลกๆ วิตถารออกไป. ยิ่ง

ประดิษฐ์อะไรขึ้นมาสนองความอยากอย่างแปลก ๆ ความอยากก็ยิ่งเล่นออกหน้าสิ่งที่สร้างขึ้นมาสนอง. แม้  
 ว่าในสมัยวิทยาศาสตร์ที่คนสามารถสร้างสิ่งต่าง ๆ  
 ขึ้นมาเรอซึ่งกันและกัน จนคล้ายของที่พืชเข้าไป  
 ความอยากใหม่ๆ ในการที่จะตามใจตัวเองก็ยิ่งทวี  
 ข้นตามส่วน. การศึกษาอันกว้างขวางของคนใน  
 โลกแห่งสมัยนี้ จึงเลกกลายเป็นเพียงเครื่องมือ  
 สำหรับสร้างสรรค์เหยื่อสำหรับบวงสรวงบิศาจแห่ง  
 การตามใจตัวเองไปจนหมดสิ้น ซึ่งมันแต่จะทำ  
 ตัวให้ตกเป็นทาสแห่งอารมณ์มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม  
 อย่างน่าสมเพช. มติมหาชนโลกเอาแต่จะให้ทุก  
 คนได้มีความสนุกสนานเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง  
 มากขึ้นไปไม่มีขีดสุด ภายใต้นามศัพท์อันไพเราะ  
 ว่าการอยู่ดีกินดี การศึกษาค้นคว้าก็ต้องหมุ่นเขม  
 แห้งความมุ่งหมายไปในทางนี้. นักการเมืองก็ตาม  
 นักเศรษฐกิจก็ตาม นักการทหารก็ตาม ล้วนแต่มีหน้าที่  
 ที่ทำเพื่อให้สำเร็จตามความประสงค์อันนี้, จึงได้ใช้  
 อุปายทางเศรษฐกิจการเมือง และการทหารนั่นเอง

สำหรับกวาดล้อมเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตน  
 ทั้งทางตรงและทางอ้อม, ทั้งต่อหน้าและลับหลัง. เมื่อ  
 ฝ่ายหนึ่งรู้ทันและต้านทานหรือป้องกันก็ตามสิ่งที่เรียก  
 ว่าสงครามก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้. ยิ่งมีการศึกษาค้นคว้า  
 มากขึ้นเพียงใด ก็ยังสามารถบีบบังคับผู้อื่นให้ยอมแพ้จนต้อง  
 สมองสิ่งที่ต้องประสงค์ให้แก่ตนเพียงนั้น. เมื่อต่างฝ่ายต่าง  
 เร่งมือตงหน้าศึกษาค้นคว้ายิ่งขึ้นไป เครื่องมือในการทำสงคราม  
 ทั้งชนิดร้อนและเย็น ก็มีประสิทธิภาพมากพอที่จะล้างผลาญกัน  
 ให้วอดวายและมีผลสะท้อนสืบเนื่องไปอย่างกว้างขวางและเนิ่นนาน  
 ยิ่งขึ้นเพียงนั้น. เพราะฉะนั้น การศึกษาซึ่งจะเป็นเครื่องมือ  
 สร้างสันติภาพก็มากลายเป็นเครื่องมือของปีศาจแห่งการตามใจ  
 ตัวเองสมเฝ้าสัตว์โลกให้รุ่มร้อนไปทุกหัวระแหง. แม้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับ  
 สงคราม ก็ยังต้องพลอยลำบากเข็ญเนื่องมาจากภัยสงคราม. ดังที่ท่านทงหลายก็พอจะมองเห็นได้  
 อย่เองแล้วเราอาจจะกล่าวได้ว่า ความเคียดแค้นเกิดขึ้นที่ไหน  
 เราจะค้นพบปีศาจแห่งการตามใจตัวเองซ่อน

ตัวอยู่ภายใต้ในทันทีนั้นเสมอไป. รวมความสั้น ๆ ว่า เมื่อปีศาจแห่งการตามใจตัวเอง ยังสิงใจคนในโลก อยู่เพียงใดแล้ว การศึกษาก็ตาม การค้นคว้าก็ตาม การปฏิบัติงานไปตามหลักแห่งการศึกษาค้นคว้า นั้น ๆ ก็ตาม ย่อมกลายเป็นเครื่องทำโลกให้ลุกเป็นไฟอย่างไม่มีวันจะดับได้ อย่างผิดตรงกันข้ามจาก วัตถุประสงค์ของการศึกษาที่เราเคยพากันหวังว่า จะเป็นเครื่องนำมาซึ่งสันติภาพอันถาวร. ทั้งหมดนี้ เป็นเพราะอะไร ถ้ามิใช่เพราะอำนาจแห่งปีศาจแห่ง การตามใจตัวเอง ที่ทำคนให้หันหลังให้ศาสนาของตน ๆ ยิ่งขึ้นดังที่กล่าวมาแล้ว ความเจริญก้าวหน้าใน ทางตามใจตัวเอง เพื่อให้ได้มาซึ่งความสุขทางเนื้อ ทางหนังอย่างไม่มีการอมการพอนเองเป็นมูลเหตุ อันแท้จริงของสงคราม ทั้งในอดีต ปัจจุบันและ อนาคต. แม้ว่าจะได้อวดอ้างว่าสามารถจัดให้ถูกต้อง แนบเนียนฉลาดเพียงไร การเห็นแก่ความสุขทางเนื้อ หหนัง ยังคงเป็นบ่อเกิดของความยากเข็ญในโลก อย่าง เร้นลับลึกซึ้งแนบเนียนเพียงหนอนอยู่นั่นเอง.



เมื่อโลกเรตกลึกเข้ามาในหล่มจนถึงเพียงนี้แล้ว เราก็พากันสอดสายตาหาช่องทางสำหรับแก้ไข. แต่ในที่สุด ผลักจะยังคงเป็นความล้มเหลวอย่างเดียวกันอีก ในเมื่อผู้ที่ทำการแก้ไขยังสมัครที่จะบูชาปีศาจแห่งการตามใจตัวเองอยู่ร่ำไป. โรคร้าย เกิดขึ้นมาจากการตามใจตัวเอง แล้วยังขึ้นใช้ยาแก้ คือ การตามใจตัวเองอีก มันก็เหมือนกับเอาน้ำโคลนมาล้างมือที่เปื้อนโคลนอีกนั่นเอง. รวมความว่า การที่ความยากเข็ญเกิดขึ้นในโลกและทวยัง ๆ ขึ้นไปตามส่วนแห่งความเจริญของการศึกษาก็ตาม และการที่เรากันแก้ไขสิ่งร้ายเหล่านั้นให้กลายเป็นไม่ได้ก็ตาม ทั้งหมดนี้เป็นเพราะอำนาจของผีตัวเดียวกัน คือ ผีแห่งการตามใจตัวเอง ดังที่กล่าวแล้ว. ฉะนั้นเราจึงมาช่วยกันกำจัดศัตรูอันร้ายกาจของโลกตัวนี้กันเถิด. อาตมาได้เอ่ยชื่อถึงการตามใจตัวเองมานับด้วยสิบๆ ครั้ง เช่นนี้ ก็เนื่องมาจากมันมีความสำคัญในการก่อทุกข์เข็ญขึ้นในโลก ทั้งโดยส่วนบุคคลและส่วนรวมจริงๆ.

ในการที่จะกำจัดศัตรู อันร้ายกาจของโลกตัวนี้ เราต้องใช้อาวุธที่เป็นของตรงกันข้าม กล่าวคือการบังคับตัวเอง. เราต้องเลิกตามใจตัวเอง แล้วหันไปตามใจพระศาสดาของตนๆ ก็คือการปฏิบัติตามคำสอนในพระศาสนาอย่างเคร่งครัด. ศาสนาทุกศาสนาตรงกันหมด คือการบังคับตัวเอง เมื่อเป็นเช่นนั้น การตามใจตัวเองก็สูญหายไปจากโลก และผีร้ายตัวที่สำคัญนั้น ก็จะไม่เข้ามากรายมาอีก ในการบังคับตัวเองนั้น จะเป็นทั้งการแก้ไขความทุกข์ที่มีอยู่แล้วให้หมดไป และป้องกันความทุกข์ใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น. ฉะนั้นเราจึงต้องตั้งใจในการที่จะอาศัยหลักแห่งพระศาสนา เพื่อการบังคับตัวเองกันจงทุก ๆ คนเถิด.

สำหรับท่านทั้งหลายที่เป็นพุทธบริษัท และโดยเฉพาะเป็นฆราวาสด้วยนี้ อาตมาขอบอกว่าเป็นโชคดีที่สุดที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทาน ธรรมะสำหรับฆราวาสไว้โดยเฉพาะ เพื่อการแก้ไขความทุกข์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นแก่ฆราวาสทั้งหลายโดยสิ้นเชิง, ธรรมะที่

กล่าวนี้มีชื่อว่า ฌราวาสธรรม คือ ธรรม สำหรับ ฌราวาสโดยตรง. ในการที่เราจะแก้ปัญหาล้วนตัว ส่วนครอบครัว ปัญหาของบ้านเมือง ของประเทศชาติ หรือของโลกทั้งสี่นั้นก็ตาม ธรรมะหมวดนี้ย่อมมีอำนาจเพียงพอที่จะใช้ได้ในทุกกรณี. แม้ที่สุดแต่ท่านจะเลิกเหล้าเลิกบุหรี่ เลิกตามใจตัวในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ท่านก็ต้องใช้ธรรมะหมวดนี้ ซึ่งเป็น แก้วสารพัดนึกสำหรับฌราวาส. เราจะบังคับตัวเองให้ละเว้นอะไร หรือแก้ไขอะไรให้สำเร็จไม่ได้ ถ้าปราศจากธรรมะหมวดที่เรียกว่า ฌราวาสธรรม นี้ ซึ่งมีอยู่ ๔ ข้อด้วยกัน.

ข้อแรกคือ ความจริงใจ หรือเรียกโดยภาษาบาลีว่า สัจจะ. ความจริงใจนี้ หมายถึงความซื่อตรงไม่คดโกงต่อบุคคล ต่อเวลา ต่อหน้าที่การงาน ต่อคำพูดของตนเอง หรือถ้าสรุปความให้สั้นที่สุดแล้ว ก็คือซื่อตรงต่อตัวเอง ซึ่งหมายถึงเกียรติยศแห่งความเป็นมนุษย์ของตนนั่นเอง. เมื่อเราเรียกตัวเราว่า มนุษย์

เราก็ต้องซื่อตรงต่อความหมายของคำว่า มนุษย์ และเป็นมนุษย์ ให้ได้อย่างถูกต้องตามความหมาย คือมีใจสูง เพราะใจสะอาด สว่าง และสงบตั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้น. เมื่อเราซื่อตรงต่อตัวเอง หรือความเป็นมนุษย์ของเราได้แล้ว ไม่ต้องสงสัย ไม่ต้องกลัวเรา ย่อมซื่อตรงต่อบุคคล ต่อหน้าที่การงาน ต่อเวลา ต่อคำพูด และต่ออะไรได้ทุกอย่าง. เพราะฉะนั้นขอให้เราทุกคนจงภาวนาตั้งจิตอธิษฐานในการที่จะเป็นมนุษย์ให้ได้จริง ๆ ไม่เป็นแต่เพียงคน ดังที่กล่าวมาแล้ว.

ท่านอาจจะแย้งว่า การที่ใคร ๆ จะมีความจริงใจ หรือความซื่อตรงต่อตัวเองนี้ มิใช่เป็นของง่าย. มิใช่จะมีได้ง่าย ๆ อย่างปากพูดเช่นนั้น. อาตมาขอรับว่าเป็นความจริงเช่นนั้น. แต่ที่เราไม่ต้องตกใจ เมื่อใครต้องการจะมีสัจจะให้ได้จริง ๆ ไม่เพียงแต่ปากว่าหรือตั้งใจอยู่แต่ในใจแล้ว ก็มีทางที่จะทำได้สำเร็จ คือธรรมะ

ข้อที่สองต่อไป ซึ่งเรียกว่า “การบีบบังคับใจ” หรือเรียกเป็นภาษาบาลีว่า ทมะ. สำหรับการบีบบังคับใจนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างไพเราะน่าฟังที่สุดว่า “ท่านทั้งหลาย จงบีบบังคับใจของท่านให้อยู่ในอำนาจของท่าน เหมือนความขี้ขลาดสามารถบังคับข้างที่ตกมันนั้นนั่น” คำที่เราจะต้องสนใจให้ดี ๆ นั้นมีอยู่คำหนึ่ง ซึ่งท่านจะต้องสนใจจริง ๆ คือ พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า หมอข้างที่ฉลาด, มิได้ตรัสว่าหมอข้างเฉย ๆ หรือหมอข้างที่โง่เขลา. เพราะถ้าเป็นหมอข้างธรรมดาหรือหมอข้างที่โง่เขลาแล้ว ก็รังแต่จะถูกข้างฉลาดให้ตกลงมา และเหยียบหรือทำอันตรายให้บีบแบนไปเท่านั้นหาสามารถบังคับข้างตกมันให้อยู่ในอำนาจได้ไม่. กิเลสของคนเราที่มีปีศาจแห่งการตามใจตัวเอง เมื่อความสุขทางเนื้อทางหนังเข้าสิงอยู่นั้น มันเป็นสิ่งทีกลับกลอกและดูร้ายยิ่งกว่าข้างที่ตกมันเป็นไหน ๆ แล้วเราจะเป็นหมอข้างที่โง่เขลา บังคับ

มันได้อย่างไร ขอให้ท่านทั้งหลายลองคิดดู. ในการ  
 บีบบังคับใจให้อยู่ในอำนาจเพื่อรักษาสิ่งจะเอาไว้ให้ได้  
 นั้น เราต้องอาศัยการทำตนให้เป็นเหมือนหมอช้างที่  
 ฉลาด สามารถรู้เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของช้างทุกประการ  
 ก็ย่อมมีทางที่จะบีบบังคับได้สำเร็จ. มารยาเล่ห์เหลี่ยม  
 ของใจที่คอยแต่จะเถลไถลมีอยู่อย่างไรในใจของเรา  
 เราก็คงจะรู้แต่ดูเหมือนเราไม่สมัครที่จะเป็นหมอช้าง  
 ที่ฉลาดนั้นมากกว่า โดยหาทางแก้ตัวต่างๆ นานา คน  
 ส่วนมากเป็นหมอช้างที่เหลวไหลไม่ได้เรื่อง.

สิ่งที่เราจำต้องรู้ต่อไปเป็นอันดับที่สามนั้นก็ค  
 ือข้อที่ว่า เมื่อมีการบีบบังคับใจแล้ว ก็ย่อมจะต้องเกิด  
 การเจ็บปวดช่นเป็นธรรมดา, เพราะฉะนั้นเราจำเป็นต้อง  
 ต้องมีธรรมะข้อที่สามต่อไป ซึ่งเรียกว่า “ความอด  
 กลั้น” หรือเรียกเป็นภาษาบาลีว่า ขันติ. ขันตินั้น  
 หมายถึงความอดทน รอได้ คอยได้ จนกว่าจะประสบ  
 ความสำเร็จ. ขอให้คิดดูเถิดว่า แม้ว่าในกรณีที่ทำ

ชั่วทำเล ก็ยังต้องอาศัยความอดกลั้นอดทนรอได้  
 คอยได้เหมือนกัน แล้วเหตุใดในกรณีที่เป็นการทำ  
 ความดี ซึ่งยากกว่าการทำ ความชั่วนั้น จะไม่ต้อง  
 มีความอดกลั้นอดทนกันเล่า. โจรขโมยที่พยายามทำ  
 การปล้นสดมภ์หรือตัดช่องย่องเบา เขาก็ยังต้องอดทน  
 ต่อลมฝนยุงรบกวนเหน็ดเหนื่อยในเวลาคำนึงคิดดั้น บาง  
 ที่ก็วันแล้ววันเล่าเดือนแล้วเดือนเล่า จนกว่าจะทำ  
 โจรกรรมรายนั้นๆ ได้สำเร็จ ซึ่งเป็นการอดกลั้นอดทน  
 รอได้อยู่ไม่น้อย แม้ในกรณีที่ทำชั่ว. แล้วทำไมมนุษย์  
 ที่จะทำการบีบบังคับใจเพื่อแก้ไขความทุกข์ยากในโลก  
 ซึ่งนับว่าเป็นความดีอันใหญ่หลวงนี้จะไม่ต้องพยายาม  
 ทำการอดกลั้นอดทนรอได้คอยได้ด้วยเล่า. มันเนื่อง  
 มาจากความปราศจากการอดกลั้น อดทน รอได้  
 คอยได้นั่นเอง ที่เราไม่สามารถกำจัดสิ่งที่ไม่พึง  
 ประารถนา (เช่นคอร์รัปชั่นต่างๆ) ให้สำเร็จลงไปได้.  
 ฉะนั้นในกรณีที่เราจะเป็นผู้บังคับใจให้สำเร็จ เราจะ

ต้องอดกลั้น อดทน แม้จะต้องทนจนเลือดนัยน์ตาไหล  
 เราก็ยอมทนจนกว่าจะประสบผลสำเร็จ. เราจะอดกลั้น  
 ต่อทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะโรคร้ายไข้เจ็บ, เราจะ  
 อดทนต่อดินฟ้าอากาศ ความเหน้อยยากลำบากหรือ  
 อุปสรรคอื่น ๆ จะเกิดขึ้นในขณะที่เราประกอบการทำงาน  
 อันเป็นหน้าที่ของเรา, เราจะอดกลั้นต่อคำนิทาว่าร้าย  
 ปราบาสดูหมิ่นของคนจำพวกหนึ่ง ซึ่งจำเป็นจะต้องมี  
 อยู่ในโลกนี้ด้วยเหมือนกัน, เมื่อเราอดกลั้นได้ทุก  
 ประการดังนี้แล้ว กระทั่งอดทนต่อความย่ำแย่ของ  
 อารมณ์ ซึ่งเป็นเหยื่อของปีศาจแห่งการตามใจตัวเอง  
 ได้ทุกอย่าง อย่าง เราก็เป็นผู้บังคับจิตใจได้สำเร็จ มีความ  
 จริงใจในการเป็นมนุษย์ ที่ถูกต้องได้สำเร็จสมตาม  
 ความประสงค์.

แต่เพื่อมิให้ต้องอดทนมากเกินไป จนถึงกับทนไม่  
 ไหวพระพุทธเจ้าท่านยังได้ทรงประทานธรรมะสำหรับ  
 ชุมราวาสข้อที่สี่ไว้ให้อีก เรียกว่า “การระบายสิ่งชั่วร้าย



ออกจากใจอยู่เสมอ” หรือเรียกเป็นภาษาบาลีว่า จาคะ การระบายสิ่งซึ่งไม่ควรจะมีอยู่ในใจให้ออกไปเสีย จากใจอยู่เสมอ ๆ นั้นเป็นการช่วยให้มีสติจะได้โดยง่ายช่วยให้มีการบังคับบังคับใจให้สำเร็จได้โดยง่ายและช่วยให้มีอะไรที่ไม่ต้องทนจนมากเกินไป เพราะฉะนั้นจึงเป็นข้อสุดท้าย หรือข้อสำคัญที่เราจะต้องตั้งใจทำกันจริงๆ โดยไม่มีระยะว่างเว้น. เราจะต้องพยายามเหมือนคนใช้สบู่ซักผ้าจนขาวสะอาด. สบู่ซักใจ ก็คือขนบธรรมเนียมประเพณีที่งดงาม ตลอดจนไปถึงข้อวัตรปฏิบัติตามทางแห่งพระศาสนามีการสวดมนต์ภาวนาการควบคุมกาย วาจาใจ การนึกถึงโลกหน้า นึกถึงเกียรติของความเป็นมนุษย์อันถูกต้องของเราเอง ฯลฯ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นสบู่ซักใจ เพื่อซักเอาสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในใจ ออกเสียจากใจทั้งนั้น, เราทั้งหลายจงพยายามทำการบริจาคนสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในใจ ให้หมดไปจากใจ จนมีใจ สะอาด สว่างและ

สงบเย็น ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเกิด สิ่งร้ายก็จะถูก  
แก้ไขให้กลายเป็นดี และไม่มีสิ่งร้ายใหม่ ๆ ที่จะเกิด  
ขึ้นอีกต่อไป. ปัญหาต่างๆ ก็จะหมดสิ้น ไม่ว่าจะ เป็น  
ปัญหาส่วนต่าง ๆ ก็จะหมดสิ้น ไม่ว่าจะ เป็นปัญหาส่วน  
ตัว ส่วนครอบครัว ส่วนบ้านเมือง ส่วนประเทศชาติ  
หรือของโลกทั้งสิ้นโดยส่วนรวม.

ด้วยการที่เพียงแต่พยายามทำการบำเพ็ญฆราวาส  
ธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ  
ให้ครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้น ก็จะเป็นการประพฤติ  
ธรรมะหมดทั้งพระไตรปิฎกอย่างครบถ้วนทีเดียว เพราะ  
พระไตรปิฎกมีใจความสำคัญเพียงอย่างเดียว กล่าว  
คือการบังคับตัวเอง ซึ่งเราสามารถทำได้เป็นผล  
สำเร็จ เพราะมีความจริงใจ, การบีบบังคับใจ,  
ความอดกลั้น อดทนรอได้ คอยได้ และการ  
พยายามระบายนสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในใจออกเสียจาก  
ใจอยู่เสมอ, เมื่อเป็นคนบังคับตัวเองได้สำเร็จดังนี้

แล้ว ฆราวาสผู้นั้นยังมีอะไรเหลืออยู่เป็นปัญหายุ่งยาก  
 ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่นอีกต่อไปเล่า. เขาเป็นผู้ชนะทุก  
 อย่างทุกประการ ชนะทั้งในโลกนี้ และชนะทั้งใน  
 โลกหน้าไม่มีอะไรเหลืออยู่เป็นข้อบกพร่องแม้แต่น้อย  
 เพราะอาศัยธรรมะที่เรียกว่าฆราวาสธรรม๔ ประการนี้.  
 เพราะเหตุนี้เอง พระพุทธเจ้าท่านจึงทรงทำให้ไว้ว่า “ไม่  
 เชอก็จงลงไปถามสมณพราหมณ์พวกอื่นเป็นอัน  
 มากดูเถิดว่า ยังมีธรรมะเหล่าไหนอีกเล่าที่เหมาะสม  
 สำหรับฆราวาส ยิ่งไปกว่าธรรมะสี่ประการคือ  
 ศรัทธา ทมะ ขันติ และจาคะ,” ดังบทบาลีแห่ง  
 สคาถวรรค สยุตตนิกายที่ยกไว้เป็นหัวข้อข้างต้นแห่ง  
 เทศนานี้. ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคนที่เป็นฆราวาส จง  
 ได้สนใจในธรรมะอันเป็นเหมือน แก้วสารพัดนึก  
 ของฆราวาส ที่พระองค์ทรงประทานไว้เป็นของขวัญ  
 อันประเสริฐสุดดวงนี้ ด้วยความไม่ประมาทอย่างยิ่ง  
 เถิด. ท่านจะสามารถแก้ปัญหายุ่งยากทุก ๆ ชนิดที่เข้า  
 มาเผชิญหน้าท่าน ให้ลุล่วงไปได้ทุกอย่างจริง ๆ.

สำหรับผู้ประพฤติธรรมนั้น แม้จะประพฤติ  
 เพื่อประโยชน์สุขของตนเป็นเบื้องหน้าก็ตาม แต่  
 ในที่สุดผลได้นั้นจะแผ่ซ่านไปทั่วโลก ทำให้กลายเป็น  
 ผู้ประพฤติประโยชน์แก่โลกไปโดยไม่รู้ตัว,  
 ทั้งนี้เพราะว่าโลกทั้งโลกนี้ เปรียบเหมือนเรือ  
 ลำเดียว. ทุกคนที่มีอยู่ในโลกที่ยังมีจิตใจเป็นอย่าง  
 วิสัยโลก. ย่อมได้รับผลเป็นชตากรรมของโลกร่วม  
 กันไม่ว่าจะเป็นทางร้ายหรือทางดี, เมื่อโลกนี้เร่า-  
 ร้อน พลโลกก็พลอยเร่าร้อนกันไปหมด ไม่มากก็น้อย  
 เพราะอยู่ร่วมใน เรือโลกลำเดียวกัน ไม่เลือกว่าจะ  
 เป็นบุคคลที่เป็นต้นเหตุทำให้โลกให้เดือดร้อน หรือ  
 บุคคลอื่นที่อยู่เฉยๆหรือบุคคลที่กำลังบำเพ็ญประโยชน์  
 อันเป็นผลดีของโลกอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ เปรียบ  
 เหมือนเมื่อใครคนหนึ่งที่นั่งไปด้วยกันในเรือลำเดียว  
 กัน เกิดอาละวาดขึ้นมาทำให้เรือลำนั้นจมลงไป หรือ  
 เอียงวูบวาบ ก็ย่อมทำให้ทุกคนต้องจมน้ำหรือเวียน  
 ศีรษะกันไปหมดทั้งลำ ไม่ยกเว้นว่าใครเป็นตัวการ

หรือนั่งอยู่เฉยๆ หรือถึงกับพยายามถ่วงป้องกันเอาไว้ไม่ให้เรือเอียง. โลกนี้ก็นั่น คือ มีลักษณะเป็นเรือลำเดียว ที่ทุกคนในเรือลำเดียว ที่ทุกคนในเรือโลก ล้วนจะต้องรับชะตากรรมร่วมกัน ในเมื่อใครคนหนึ่ง เกิดอาละวาดทำชวชนในเรือลำนี้. ในทางฝ่ายตรงกันข้ามคือการทำความดีก็เป็นอย่างเดียวกันอีก. เมื่อใครคนใดคนหนึ่ง พยายามเรือไว้ได้ ไม่ให้คว่ำลงไป ทุกคนที่นั่งอยู่ในเรือก็รอดจากการเบียดงำ หรือการเวียนศีรษะเพราะเรือโคลง. ไม่ว่าเขาจะเป็นพวกที่เขย่าเรือให้จมหรือเป็นพวกที่นั่งอยู่เฉยๆ หรือเป็นพวกที่พยายามช่วยพยุงเรือไว้. ฉะนั้น ผู้ที่ประพฤติธรรมในโลกนี้ ย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ประพฤติประโยชน์แก่โลก โดยส่วนรวมอยู่เสมอไป. ธรรมะยังมี ผู้ประพฤติ อยู่ในโลก แม้แต่เพียงคนเดียว อยู่เพียงใดโลกก็ยังชื่อว่า ธรรมเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรคุ้มครองโลกไม่ให้ล่มจมอยู่เพียงนั้น, เราไม่ต้องวิตกว่าคนส่วนมาก เขาไม่ประพฤติธรรมะกัน เพราะว่าธรรมะนั้นมีกำลังน้อย. พระพุทธเจ้า

ท่านตรัสว่า อุปปาปี สนฺตา พหุเก ชินฺนติ ซึ่งมีใจ  
 ความว่า คนดีแม้มีน้อยก็สามารถเอาชนะคนไม่ดี  
 แม้มันจำนวนมากได้. ทั้งนี้ก็เพราะว่า ธรรมเป็นสิ่ง  
 ทมิ์กำลังอธรรม เป็นสิ่งที่ไม่กำลังอันแท้จริง.

เพียงแต่พวกพุทธบริษัทเรา ซึ่งมีอยู่ในโลกนี้ในเวลา  
 ก็หลายสิบล้านคน พวกนี้ประพฤติธรรมะเท่านั้น  
 ก็จะสามารถเป็นลูกตุ้มถ่วงเรือโลกนี้เอาไว้ได้ ไม่ให้  
 ล่มจมหรือให้แล่นไปสู่ความล่มจมช้าลงเท่านั้น. เรือ  
 โลกยังไม่ล่มจม หรือล่มจมช้าออกไปเพียงใด นั้น  
 ย่อมเป็นผลแห่งการประพฤติธรรมะของพวกพุทธบริษัท  
 ผู้มีความกรุณาต่อพลโลกทั้งมวลอยู่เพียงนั้น เราจึงพา  
 กันประพฤติธรรมะเถิด แม้แต่เพียงคนเดียวก็ยัง  
 ได้ชื่อว่าเป็นลูกตุ้มที่ถ่วงโลกให้ล่มจมช้าลงอยู่นั้น  
 เอง. ส่วนผลที่ได้รับเป็นพิเศษนั้นก็ถือไม่ว่าโลก  
 จะหมุนไปสู่ภาวะเช่นไร ถ้าหากเราพากันประพฤติ  
 ธรรมะของพระองค์ให้จนถึงขั้นสูงสุด ได้จริงจน  
 สามารถปล่อยวางความยึดถือในสิ่งทั้งปวงได้ เรา

ก็จะไม่เป็นทุกข์เพราะกรณีนั้น ๆ. สรุปความว่าธรรมะ  
 อย่างเดียวเท่านั้นที่ช่วยได้ ไม่ว่าในกรณีป้องกัน  
 กรณีแก้ไข, และไม่ว่าในกรณีที่คนทั้งโลกพากัน  
 ไม่ประพฤติธรรมะกันทั้งหมด หรือในกรณีที่  
 เหลือประพฤติธรรมอยู่แต่เราผู้เดียวเท่านั้น การ  
 ประพฤติธรรมะจึงเป็นการถูกโดยประการทั้งปวง  
 ไม่มีทางผิดเลย. ขอย้ำอีกว่า ฆราวาสเพียงแต่  
 ประพฤติฆราวาสธรรม ๔ ประการให้ได้จริง ๆ เท่านั้น  
 จะเป็นการประพฤติธรรมะครบถ้วนหมดทั้ง  
 พระไตรปิฎก. จึงไม่เป็นการยากเลยในการที่ฆราวาส  
 คนใดคนหนึ่ง ประสงค์จะประพฤติธรรมให้  
 ประโยชน์สุขแก่โลกโดยส่วนรวม. อาตมาจึงขอท่าน  
 ทั้งหลายให้หันหน้า เข้าฟังธรรมะ และใช้ธรรมะนั้น  
 เป็นเครื่องปลดเปลื้องความทุกข์ยากโดยประการทั้งปวง  
 เกิด.

---

....

....

ที่นั่นก่อนแต่จะจบเทศนานี้ อาตมาจะใคร่ขอรับรอง  
 ให้เราทุกคนทำความสนใจใน คำว่า “ข้าราชการ” ทั้ง

อาตมาเองและท่านทั้งหลาย ที่นั่งฟังล้วนแต่มีความ  
 เกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับคำ ๆ นี้, และทั้งธรรมเนียมเทศนา  
 ในวันนี้ ก็เป็นธรรมเนียมเทศนาชนิดที่เรียกว่าทำการ  
 อบรมข้าราชการ เราจึงควรทำความสนใจในคำว่า  
 ข้าราชการ กันเป็นพิเศษ

บางท่าน อาจจะกำลังนึกหวัหระเยาะอาตมาอยู่  
 ในใจว่าจะเอามะพร้าวอะไรมาขายสวน? เพราะท่าน  
 อยู่ในฐานะที่เป็นข้าราชการอย่างชัดแจ้ง และบำเพ็ญ  
 หน้าที่ของข้าราชการ อย่างเต็มที่อยู่แล้วเป็นประจำ  
 วัน. ความจริงก็เป็นดังนั้น แต่ว่าอาตมาอยากจะระบุ  
 อุดมคติของคำว่า ข้าราชการให้ชัดเจน และเป็นอย่าง  
 พุทธบริษัทแท้.

คำว่าข้าราชการคำนี้ทำอย่างไรเสีย ก็ต้องแปลว่า  
 “ผู้ทำงานของพระราชา” อย่างที่ใครจะเถียงไม่ขึ้น.  
 แต่ครั้นมาถึงคำว่า ราชา คืออะไร ท่านคงจะมีความ  
 คิดเห็นแตกต่างกัน และบางคนอาจกำลังงงอยู่ก็เป็น



ได้. แต่เฟลิกซ์เป็นโชคดี ที่มีพุทธภาษิตอธิบายคำๆ นี้อย่างชัดเจนในบาลีอัครคัมภีร์สูตร ที่มณิกาย ๑๑/-๘๗/๕๑ เราที่เป็นพุทธบริษัทจึงไม่ต้องลำบากในการที่จะตีความหมายของคำๆ นี้ แต่เราจะถือเอาตามพระพุทธรวจนะนั่นทีเดียว. เมื่อเราทราบคำว่า ราชา แปลว่าอะไร จนทราบได้ดีว่าอุดมคติของคำๆ นี้หมายถึงอะไรแล้ว เราก็จะทำ “งานของพระราชา” ได้อย่างถูกต้อง บริสุทธิ์ผุดผ่อง โดยไม่ต้องสงสัยเลย จึงขอให้ช่วยกันสนใจในคำๆ นี้เป็นพิเศษ ซึ่งเมื่อเราทำได้แล้วงานในหน้าที่ของเราจะไม่เป็นเพียงงานอาชีพ แต่จะกลายเป็นงานการกุศลอันประเสริฐไปด้วยในตัว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเล่าไว้ในสูตรนั้น ถึงมูลเหตุของการที่คำว่า “ราชา” คำนี้จะเกิดขึ้นในโลกในสมัยแรกที่มีมนุษย์เพียงจะมีขึ้นในโลก คนอยู่กันอย่างไม่มี การปกครอง คืออยู่กันตามธรรมชาติ. ครั้นมีคนมากขึ้น ความเดือดร้อนก็เกิดขึ้นเนื่องจากมีคนประพฤติก

เกเร เช่นขโมยข้าวที่คนอื่นทำไว้เป็นต้น และนับวัน  
 แต่จะมีเรื่องชนิดนี้มากมายขึ้นทุกที ครั้นมาถึงวันหนึ่ง  
 มนุษย์เหล่านั้นเหลือที่จะทนความเดือดร้อนต่อไปไหว  
 ได้หาทางแก้ไขจนในที่สุดตกลงกัน สมมติให้มนุษย์คน  
 หนึ่งซึ่งมีร่างกายแข็งแรง รูปร่างงดงามน่าเลื่อมใส  
 มีสติปัญญาดี ประพฤติตัวน่านับถือน่าไว้วางใจเป็น  
 ต้น ให้เป็นหัวหน้าผู้ทำหน้าที่แบ่งปันที่ดิน สั่งสอน  
 ลงโทษคนทำผิดกตিকা และให้รางวัลคนทำดีทำถูก  
 เป็นต้น. เมื่อมนุษย์ผู้ได้รับสมมติคนนี้ปฏิบัติหน้าที่  
 ของตนมานานช้า ผลก็เกิดขึ้นอย่างตรงข้าม อย่างที่  
 ไม่เคยมีมาแต่ก่อน คือ อยู่เป็นสุขสงบไม่มีใครต้อง  
 เดือดร้อนชนิดที่บาลีท่านมักใช้สำนวนว่า นอนไม่  
 ต้องปิดประตูเรือนหรือทำบ้านไม่ต้องมีประตู มารดา  
 เอาแต่ให้ลูกน้อยๆ เต็มรัายอยู่ที่หน้าอกเพราะไม่มีเรื่อง  
 ร้อนใจ ดังนี้ เป็นต้น. เมื่อมนุษย์เหล่านั้นชื่นชมซาบ  
 ในรสของความสงบสุขอันใหม่นี้มากเข้าๆ จนถึงวันดี  
 คินต์วันหนึ่งๆ คำพูดได้หลุดออกมาเองจากปากของ  
 คนเหล่านั้น ว่า “ราชาๆ”

ท่านอย่าหลงผิดว่า คำว่าราชานี้เป็นคำพิเศษ หรือคำสมมติแต่งตั้ง, สำหรับเราซึ่งไม่ใช่มีภาษาบาลี เป็นภาษาของตน ยึดถือเอาความหมายของคำๆ นั้นสูง ไปเสียทางหนึ่งแล้ว, แต่สำหรับมนุษย์เหล่านั้น ซึ่ง เป็นเจ้าของภาษานั้นรู้สึกในคำๆ น้อย่างธรรมดาเหมือน คำๆ อื่น คือ หมายความว่า “ผู้ที่ทำความยินดีพอใจ ให้เกิดแก่คนอื่น.” คำว่าราชานี้ รากหรือธาตุของคำก็คือ รช ซึ่งแปลว่า กำหนัดหรือยินดี นั่นเอง. รากคำๆ นี้ สำเร็จรูปเป็นคำอื่นต่างๆ กันออกไป เช่นคำว่า ราคะ เป็นต้น ซึ่งหมายถึงความกำหนัดยินดีทางกามารมณ์ โดยเฉพาะ แต่นั่นมันยินดีจัดเกินไป. ขอให้ท่านผู้ ฟังทุกคนกำหนดความหมายของคำว่าราชาๆ นี้ไว้ให้ ถูกต้อง. พระราชา มิได้หมายถึงผู้มีอำนาจตัดคอกคน หรือเสกสรรค์คนให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ก็หาไม่ได้ นั้น เป็นเพียงส่วนประกอบของการกระทำ เพื่อทำหน้าที่ ตามอุดมคติ แต่อุดมคติของคำๆ น้อยๆ ที่ “ทำความยินดีพอใจให้แก่มุอาน” ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องตัดคอกคนเลย

ก็ได้. เอาใจความสั้นๆ ก็คือว่า “ผู้ทำความยินดีให้เกิดขึ้นในบ้านเมืองนั่นเอง.

เมื่อพระราชาก็ผู้ทำความยินดีให้เกิดขึ้นในบ้านเมืองดังนั้นแล้ว คำว่าข้าราชการ หรือผู้ที่ทำงานของพระราชาก็เลยได้ความหมายเป็น “ผู้ทำความยินดีให้เกิดทั่วบ้านทั่วเมือง” ไปด้วย, เมื่อเราศีราคาของความยินดีที่เราได้ทำให้เกิดขึ้นในหัวใจของคนทั่วบ้านทั่วเมืองดูว่ามีราคาสักเท่าไรแล้ว จะรู้สึกว่ามันมากมายเกินกว่าที่จะนำมาเปรียบกันกับค่าของเงินเดือนที่ได้รับอยู่เป็นประจำเดือน จนเกินกว่าที่จะถูกเรียกว่าลูกจ้าง; และที่ถูกควรจะถูกจัดไว้ในฐานะเป็นปุชนัยบุคคล ประเภทหนึ่ง, ดังที่ในสมัยโบราณถึงกับจัดชนพวกนี้ นับเนื่องไว้ในวรรณะกษัตริย์ทั้งหมด หาได้จัดไว้ในวรรณะไวกษะ หรือสุทระไม่ ขอให้ลองคิดดู. เมื่อคนผู้ถูกนับเนื่องไว้ในวรรณะกษัตริย์หรือข้าราชการเหล่านั้นทำหน้าที่ของตนจริงๆ คือเฟื่องจ้องแต่จะให้ความยินดีเกิดขึ้นในหัวใจ

ของคนทั้งหลาย โดยมีได้เฟื่องเลี้ยงอยู่ที่เบียดเลี้ยงชีพ ซึ่ง  
 มันน้อยเกินไปเพียงสักว่า เลี้ยงชีวิตอยู่ได้ไม่ตายเช่น  
 นั้นแล้วความเสียสละของคนเหล่านั้นย่อมมากพอที่จะ  
 ถูกจัดไว้ในฐานะเป็นปุชนียบุคคลของคนทั้งหลาย คือ  
 เสียสละความสุขส่วนตัวทุกๆ ประการ เพื่อให้คนอื่น  
 นอนตาหลับโดยไม่ต้องปิดประตูเรือนและให้แม่ลูก-  
 อ่อนนอนให้ลูกเต็นรำอยู่บนหัวอกได้ตลอดวันจริง ๆ  
 ครั้นมาถึงสมัยใดสมัยหนึ่ง คนประเภทนี้ ล้มอุดมคติ  
 ของตนมากขึ้น เฟื่องเลี้ยงแต่ผลทางวัตถุมากขึ้น  
 จะมีการอยู่ดีกินดีมากขึ้น แต่ค่าในทางความเป็น  
 ปุชนียบุคคลนั้นลดน้อยถอยลงไป จนกระทั่งหมด  
 ความเป็นปุชนียบุคคลและกลายเป็นลูกจ้าง ซึ่งมัน  
 ผิดความมุ่งหมายเดิมของคำว่า ราชา หรือผู้ทำงานของ  
 พระราชา ซึ่งที่แท้เป็นปุชนียบุคคลประเภทหนึ่ง นี้  
 แผลหะคือผลของการที่ถือเสียว่า “อุดมคติกินไม่ได้  
 เงินช่ออะไรกินได้.” ขอให้พวกเราทุกคน จงบูชา

อุดมคติของคำว่าข้าราชการ อย่าหลงไปยึดถือสิ่งที่จะ  
ลดจากฐานะของปุชนียบุคคล ลงมาสู่ฐานะลูกจ้างอีก  
ต่อไปเลย. ผู้ที่ไม่ทำความยินดีให้เกิดขึ้นในหัวใจ  
ของผู้<sup>๒๕</sup> ๕ นนาหาใช่ข้าราชการไม่.

เรื่องที่จะต้องเอาใจใส่ต่อไปมีอยู่อีกว่า พระ  
ราชาทางฝ่ายโลก ก็ทำความยินดีปราโมทย์อย่างโลกๆ  
ให้เกิดในหัวใจคน เช่นนอนไม่ต้องปิดประตูเรือนดัง  
ที่กล่าวมาแล้ว. แต่ยังมีความยินดีอีกประเภทหนึ่ง ซึ่ง  
จำเป็นสำหรับคนทุกคนเหมือนกัน ได้แก่ความยินดี  
ทางฝ่ายธรรม หรือฝ่ายวิญญาณ. ถ้าท่านคนไหนไม่  
หนีวัดจนเกินไป เคยฟังเทศน์ฟังธรรมมาบ้างแล้ว  
ท่านคงจะเคยได้ยินคำว่า “ธรรมราชา” หรือ พระ-  
ธรรมราชา” มาบ้างแล้วเป็นแน่, พระผู้มีพระภาคเจ้า  
ทรงเรียกพระองค์เองว่า ธรรมราชา อยู่ทั่วไปใน  
พระไตรปิฎก (โดยเฉพาะเช่นบาลีเสลสูตร มัชฌิมนิกาย ๑๓/๔๔๔)  
ซึ่งหมายความว่าพระองค์ก็เป็นพระราชา แต่เป็น  
พระราชาทางฝ่ายธรรม ทำความยินดีให้เกิดขึ้นใน

หัวใจของสัตว์ตามทางธรรม ให้ได้ความสงบเย็น ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ชนิดที่เงินหรืออำนาจใดๆ ทำให้ไม่ได้นั่นเอง. และเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ ทรงเป็นพระราชาด้วยเช่นกันแล้ว ภิภษุสงฆ์ทั้งหลาย เช่น อาตมาเป็นต้น ก็พลอยเป็นข้าราชการไปด้วย แต่เป็น ข้าราชการของพระธรรมราชา มีหน้าที่ทำงานให้เกิดความยินดีในทางธรรมขึ้นในหัวใจของเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะคือความเป็นผู้มีหัวใจสูงด้วยการบังคับตัวเองได้เป็นต้น ดังที่กล่าวแล้ว ด้วยเหตุนี้แหละอาตมาจึงถือโอกาสในฐานะที่ท่านทั้งหลาย กับอาตมาเป็นเพื่อนข้าราชการด้วยกัน กล่าวอะไรออกมาตรงๆ โดยไม่ต้องเกรงใจกันตลอดเวลาที่ทำการเทศนาในวันนี้. ขอให้ท่านทั้งหลายถือเสมือนหนึ่งว่าเป็น การปรับทุกข์กันในบรรดาเพื่อนข้าราชการด้วยกัน เพื่อกุฐานะของข้าราชการ ให้พ้นจากฐานะลูกจ้าง ขนมาอยู่ในฐานะของปุชนียบุคคล นั่นเอง คำพูดที่หนักเบาไปบ้างนั้น ล้วนแต่เกิดจากน้ำใสใจจริงที่หวังดีทั้งสิ้น.

ที่นี้อาตมาขอรับรองให้ท่านทั้งหลาย นึกคิดดูต่อไป  
 อย่างแยบคายอีกอันดับหนึ่ง คือคิดดูในข้อที่ว่า แม้  
 ว่าท่านเป็นข้าราชการโดยตรงของรัฐบาลแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนอาตมาเป็นข้าราชการของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแต่แล้วในที่สุด ทั้งอาตมาและท่านทั้งหลายล้วนแต่เป็น พุทธบริษัทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านทั้งหลายทนนงอยู่ที่ทุกคนเป็น ข้าราชการของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วย แม้ไม่โดยตรง อย่างน้อยก็โดยอ้อม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ท่านจะมีข้อแก้ตัวอะไร ในการที่ท่านจะไม่รับฟังความคิดเห็นส่วนตัวของอาตมา ในฐานะที่เราเป็นเพื่อนข้าราชการร่วมกัน และ ท่านจะมีข้อแก้ตัวอะไรในเมื่อท่านทั้งหลาย ก็เป็นข้าราชการของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อยู่ด้วยอีกแผนกหนึ่งแล้ว ท่านจะไม่เชื่อฟังพระองค์ ซึ่งทรงมี คำสั่งสอนล้วนแต่จะทำให้เราทั้งหลายให้หลุดพ้นจากฐานะของความเป็นลูกจ้าง ขึ้นไปสู่ฐานะของความเป็นปุชนิยมบุคคล ดังกล่าวแล้ว. ด้วยเหตุนี้แหละเราทั้ง



หลายจะต้องทำการบังคับตัวเองอย่างเฉียบขาด เพราะคำสอนของพระองค์ทุก ๆ คำ เป็นเช่นนั้น. เราทั้งหลายต้องสวามิภักดิ์ต่อพระองค์เป็นบริษัทของพระองค์ อย่าผลอจนปล่อยให้ตกไปเป็นสมนลูกน้องของปีศาจแห่งการตามใจตัวเองอีกเลย. ปีศาจแห่งการตามใจตัวเองนี้ เขาเรียกว่ากิเลสบ้าง พญามารบ้าง ซาตานบ้าง และอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก แล้วการเป็นสมนลูกน้องของสิ่งเหล่านี้ จะมีเกียรติที่ตรงไหน. ทั้งหมดนี้ คือการปรับทุกข์ และการแสดงความคิดเห็นส่วนตัวของอาตมากับบรรดาเพื่อนข้าราชการทั้งหลาย ด้วยเจตนาอันเป็นกุศลแท้ ขอจงรับไปพิจารณาด้วยความเห็นอกเห็นใจเถิด.

ส่วนข้อสุดท้ายที่อาตมาจะกล่าวแก่ท่านทั้งหลายในวันนี้ ก็คือขอเตือนย้ำว่า ของจริงจักยังคงเป็นของจริงอยู่เสมอ ไม่อาจเปลี่ยนเป็นของไม่จริงไปได้จนตลอดคอนันตกาล. ขอท่านทั้งหลายจงอย่าได้ลังเลในข้อนี้เลย. และของจริงที่เด็ดขาดที่สุด และจำเป็นที่เรทั้งหลายจะต้องยึดถือที่สุดนั่น ก็คือ ความจริง

ขอบว่า “ทำได้ก็ทำชั่วได้ชั่ว” นั่นเอง ทำก็ต้อง  
 ทำชั่วต้องชั่ว เสมอไปจนตลอดกาลปาวสานหรือ  
 ยิ่งกว่าเป็นอย่างน้อย. แต่มีมีข้อที่ทำให้เกิดการลง  
 เล หรือเข้าใจผิดอยู่มากตรงที่ผลพลอยได้นี้เอง. สิ่ง  
 อาตมาเรียกว่า ผลพลอยได้นี้ คือเงินทองชื่อเสียง  
 เกียรติยศและลาภผลอื่น ๆ ที่เป็นวัตถุ. ท่านอาจ  
 พิจารณาเห็นได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่นว่า  
 ความดีหรือความชั่ว นั้นมันไม่ใช่วัตถุ เช่นเงินเป็นต้น  
 ความดีมันคืออยู่แล้วในตัวการกระทำทางกาย วาจา  
 ใจ นั่นเอง พอทำเสร็จ มันก็เสร็จแล้วเหมือนกัน  
 เพราะมันคืออยู่ในตัวการกระทำนั้น จึงพอทำเสร็จมันก็  
 ดีเสร็จแล้ว. ทางฝ่ายทำชั่วยังเป็นอย่างเดียวกันอีก  
 คือชั่วยังอยู่ในตัวการกระทำทางกายวาจาใจนั่นเอง.  
 พอทำเสร็จ มันก็ชั่วเสร็จแล้ว มันเป็นของแน่นอน  
 ตายตัวเช่นนั้น อย่างไม่มีทางที่จะแปรผัน และท่านทั้ง  
 หลายก็ย่อมพิจารณาเห็นได้เองจริง ๆ. แต่ที่มันไม่แน่  
 นอนและชวนให้หลงเล่นนี้ คือ ผลพลอยได้ที่มาจาก  
 การกระทำนั้น ๆ เช่น เงิน หรือชื่อเสียงเป็นต้น ดัง

ที่กล่าวมาแล้ว. การทำดี ดีเสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำเสร็จ  
 แต่จะได้เงินด้วยหรือไม่ ได้ชื่อเสียงด้วยหรือไม่ นั้น  
 ไม่แน่ บางทีก็ได้ บางทีก็ไม่ได้ ท่านก็เห็นกันอยู่ทุก  
 คนแล้ว. การทำชั่วก็เหมือนกัน ชั่วเสร็จตั้งแต่เมื่อทำ  
 เสร็จ แต่จะได้เงินด้วยหรือไม่ มันไม่แน่ บางทีก็ได้  
 บางทีก็ไม่ได้ตามที่ต้องการ. บางทีก็ได้ชื่อเสียงด้วย  
 ทั้งที่เป็นการทำผิดชนบธรรมเนียมประเพณี หรือบท  
 บัญญัติแห่งศาสนา แต่เพื่ออิฏฐมันไปตรงกับความนิยม  
 ของคนที่เหี้ยมขบ่าชนบธรรมเนียมประเพณี หรือบท  
 บัญญัติของศาสนาด้วยกันเข้า, หรือบางทีได้ชื่อเสียง  
 จากการทำชั่ว เพราะปรากฏการณ์มันไปปรากฏอีก  
 อย่างหนึ่ง ส่วนความชั่วนั้นถูกซ่อนเอาไว้ ดังนั้นมี.  
 นี้ท่านจะเห็นได้ชัดเจนด้วยตนเองโดยไม่ต้องเชื่อตาม  
 คนอื่นอีกแล้วว่า ผลพลอยได้จากการทำดีและทำชั่ว  
 ที่เป็นเงินทองชื่อเสียงนั้น มันไม่แน่ บางทีก็ได้  
 บางทีก็ไม่ได้ ทั้งจากการทำดีและทำชั่ว.

แต่ที่มันไปแน่นอนเด็ดขาดตามกฎธรรมชาติ  
 อันเดิมอยู่ก็ว่า ถ้าผลพลอยได้คือเงินเป็นตัวนั้น

มันพลอยได้มาจากการทำดี ก็เป็นผลพลอยได้ที่ดี  
คือ เป็น “เงินดี” ถ้าเงินอย่างเดียวกันนั้นแหละ  
เป็นผลพลอยได้มาจากการทำชั่ว มันก็เป็นผล  
พลอยได้ ที่ชั่วคือเป็น “เงินชั่ว” มันจะต่างกัน  
อย่างไร ขอให้ท่านทั้งหลายลองคิดดูต่อไปอีกนิดหนึ่ง  
ก็จะเห็นแจ่มแจ้งด้วยตนเอง.

เงินที่พลอยได้มาจากการทำดี เอามาเลี้ยง  
ร่างกาย ๆ ก็ดี เลี้ยงนบก็เป็นเมียด. เลี้ยงพ่อแม่ก็  
ทำพ่อแม่ให้เป็นพ่อแม่. เอาไปบำรุงศาสนา ก็  
ทำให้ศาสนาบริสุทธ์ และเจริญอย่างถูกต้องตาม  
ความประสงค์ของพระพุทธองค์. ตายแล้วก็ยังไป  
สวรรค์ เงินดีมันทำให้ดีตลอด เช่นนี้

ส่วนเงินพลอยได้ ที่ได้มาจากการทำชั่วและ  
เป็น “เงินชั่ว” นั้นมันกลับตรงกันข้ามอย่างหน้า  
เป็นหลัง, คือทำให้เจ้าของเงินเป็นคนชั่วเพราะเงิน  
มันชั่ว. เอาไปเลี้ยงร่างกายแม้อย่างถูกต้อง (คือมิ  
ใช่เอาไปซื้อแม่โขง หรือสำมะเลเทเมาอย่างอื่น ๆ ล ๆ)  
มันก็ทำให้เป็นร่างกายชั่วเลี้ยงลูก ก็ทำให้ลูกพลอย

ชั่วโดยไม่รู้สึก. เลี้ยงเมียก็พลอยทำให้เมียมีส่วน  
 ชั่ว. เลี้ยงพ่อแม่ที่แก่เฒ่า ก็พลอยทำให้พ่อแม่ชั่ว.  
 เอาไปทำบุญ ก็ทำให้ศาสนาพลอยเศร้าหมอง และ  
 เป็นที่ตั้งแห่งความดูหมิ่นของคนในศาสนาอื่น. ตาย  
 แล้วยังไปนรกกันทั้งพวก. เงินชั่วมันก็ชั่วตลอด  
 สาย เช่นนี้ แล้วมันจะมีทางสับสนปนเปกันได้อย่างไร.  
 ใครบ้างมีอำนาจพาแก้ไขกฎอันนี้ แม้สมเด็จพระสัม-  
 มาสัมพุทธเจ้าเอง ท่านก็ทรงรับว่า ไม่ทรงสามารถ  
 แก้ไขกฎอันนี้ คือกฎที่ว่า “ทำดีได้ดี, ทำชั่วได้ชั่ว”  
 เพราะมันมิได้เป็นกฎที่พระองค์ทรงตั้งขึ้นเหมือนวินัย  
 ต่างๆ ซึ่งอาจจะแก้ไขได้, แต่มันเป็นกฎแห่งความจริง  
 กฎของธรรมชาติอันเด็ดขาด ซึ่งธรรมชาติเองก็ไม่  
 สามารถแก้ไขได้อีกเลย. ขอให้พวกเราทั้งหลายจง  
 ปราศจากการลังเลในข้อที่ว่า “ทำดี ดี, ทำชั่ว ชั่ว,”  
 นี้โดยสิ้นเชิงเถิด. สรุปความในข้อนี้อีกครั้งหนึ่งอย่าง  
 สั้นๆ ว่า:-

ทำดี ดีเสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำเสร็จ. ทำชั่ว ก็ชั่ว  
 เสร็จแล้วตั้งแต่เมื่อทำเสร็จ. ทั้งนี้เพราะว่า มันดีหรือ

ช่วยอยู่แล้วในตัวการกระทำ ที่เรากระทำกันทั้งทางกาย วาจาและทางใจ ส่วนผลพลอยได้ที่เป็นเงินทองหรือชื่อเสียงนั้นมันไม่แน่ บางที่มันก็ได้ บางที่มันก็ไม่ได้ ทั้งฝ่ายการทำความดีและทำชั่ว เพราะเหตุว่า มันเป็นเพียงผลพลอยได้. แต่มันไปแน่ต่อก้อยข้างหน้าอย่างเด็ดขาด อีกชั้นหนึ่งว่า ถ้าเงินนั้นพลอยได้มาจากการทำความดีก็เป็นเงินดี. ถ้าพลอยได้มาจากการทำชั่ว ก็เป็นเงินชั่ว. ชื่อเสียงที่พลอยได้มาจากการทำความดีก็เป็นชื่อเสียงแท้หรือบริสุทธิ์. ถ้าชื่อเสียงพลอยได้มาจากการทำชั่วย่อมเป็นชื่อเสียงเก้. เงินดีทำให้เจ้าของเป็นคนดี ลูกเมียพ่อแม่ที่พลอยได้รับเลี้ยง ก็พลอยเป็นคนดี. ทำศาสนาให้บริสุทธิ์และเจริญ ในเมื่อเอาไปบำรุงพระศาสนา. ตายแล้วก็ไปสวรรค์กันทั้งคณะ เงินชั่วนั้นทำเจ้าของให้เป็น. “ผี ผู่สบเลือดเพื่อนมนุษย์” เพราะเป็นเงินที่บีบบังคับเอามาจากเจ้าของที่ไม่ประสงค์จะให้, และได้มาโดยวิธีอันเร้นลับ ทำนองเดียวกับผีที่แอบสูบเลือดมนุษย์ เมื่อเอาไปเลี้ยงลูกเมียพ่อแม่ ก็พลอยทำให้กลายเป็นผีสูบเลือดมนุษย์กัน

ทั้งพวก. ทำศาสนาให้ถกดูหมิ่นเมื่อเอาไปบำรุงศาสนา  
ตายแล้วก็ไปนรกกันทั้งคณะ (หรือพูดภาษาผี ก็ว่าทั้ง  
โขยง) แล้วเราจะเอามาสับเปลี่ยนกันได้อย่างไร. ทำ  
ดี ดีตลอดไปแต่ต้นจนอวสาน, ทำชั่วก็ชั่วแต่ต้นจน  
ตลอดอวสานโดยเด็ดขาดแน่นอนเสมอ.

เมื่อเรามีความเชื่อมั่นเด็ดขาดลงไปว่า ของจริง  
ยังคงเป็นของจริงอยู่เสมอ จนตลอดอนันต์กาลแล้ว  
เราจึงพยายามชำระสะสางสิ่งที่ไม่ดี ถ้าหากมันมีอยู่  
แล้วพยายามทำแต่สิ่งที่ดีให้ยิ่งๆ ขึ้นไป จนถึงที่สุด  
แห่งความดี และลุล่วงพระนิพพานให้ได้ในที่สุด. ขอ  
อย่าได้ถือเสียว่าอุดมคตินั้นกินไม่ได้ เงินช่ออะไร  
กินได้. ที่แท้แล้ว อุดมคตินั้นมันยิ่งกว่าสิ่งที่กินได้  
อย่างเปรียบเทียบไม่ได้เลย เพราะอย่างน้อยที่สุด  
อุดมคตินั้นแหละ จะอำนวยให้ซึ่งความเป็นมนุษย์  
อันถูกต้อง อำนวยให้ซึ่งความเป็นข้าราชการอัน  
ถูกต้อง และอยู่ในฐานะเป็นปุชนีย์บุคคล แทน  
ฐานะแห่งการเป็นลูกจ้าง, อำนวยให้ซึ่งความเป็น  
พุทธบริษัทที่ถูกต้อง มีความสุขทั้งโลกนี้และโลก

หน้าเป็นรางวัล รวมทั้งอำนวยความสะดวก และชื่อเสียงอย่างเหลือหลาย และเป็นเงินค้ำประกันที่จะไม่ทำเจ้าของให้กลายเป็นผู้สูญเสียคนหมู่อีกต่อไป

....

ในที่สดนี้ ขอวิงวอนเพื่อนข้าราชการทั้งหลายว่า จงอย่าได้ประมาท จงตั้งอยู่ในเหตุผล จงยึดถือของจริง จงพยายามรักษาอุดมคติแห่งหน้าที่การงานของตนให้เกิดผลสมกับสมญาแห่งหน้าที่การงานนั้นๆ. เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ไม่ต้องมีใครมาอ้างคุณพระรัตนตรัยแล้วอวยพรให้แก่ท่านเพื่อความ สุขความเจริญของท่านดอก ท่านก็จะมีความสุขความเจริญอันสมบูรณ์แท้จริง เพราะความดีที่ท่านนั้นเป็นตัวพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์เสียเองแล้ว. คนสมัยนี้แม้แต่ อะไรๆ ก็อ้างคุณพระรัตนตรัย แต่แล้วก็มีภาระกระทำที่ขบถต่อพระรัตนตรัยอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ จึงได้รับแต่ความโกลาหลวุ่นวาย. เราเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง ต้องทำตามคำสอนของพระองค์ คือทำดีด้วยการ



ยึดหลัก ทำดีได้ดี แล้วจะต้องไปฟังขอพรจาก  
ใครทำไม. ขอให้ท่านคิดฟังตนเองตามคำสอนของ  
พระองค์ แล้วเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่ทุกเมื่อเถิด จะ  
ประสบสิ่งอันพึงปรารถนาแท้จริงโดยครบถ้วนเอง.  
ด้วยเหตุนี้แล้วอาตมาจึงไม่อ้างคุณพระรัตนตรัย แล้ว  
ทำการอวยพรแก่ท่านทั้งหลายในที่นี้ ซึ่งล้วนแต่เป็น  
ผู้ใหญ่ได้ผ่านการศึกษามาเป็นอย่างดีแล้ว. แต่อาตมา  
ขอยืนยันในที่ที่สุดเป็นเครื่องกำลิมแก่ท่านทั้งหลายว่า  
ผลที่เราประสงค์จ้านงค์หวังทั้งหมดนั้นจะเป็นผล  
สำเร็จขึ้นมาครบถ้วน ก็ด้วยอำนาจที่เราทั้งหลาย  
คงมีความเชื่อและความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยไม่  
คนคลาย นนแล.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา ขอยติไว้แต่เพียง  
เท่านี้.

เอวี่ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

---

# ศิลปะแห่งการครองชีวิต

พุทธทาสภิกขุ

ตอบคำถามแก่นักศึกษารธรรมศาสตร์

ณ สวนโมกขพลาราม ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๑๓



นักศึกษาเรียนถามว่า ทำอย่างไรจึงจะว่าง? ท่านตอบเป็น  
การแนะนำศิลปะแห่งการครองชีวิตว่า :-

ทำอย่างไรให้ว่างนั้น ก็เคยตอบมาแล้วพูดกันมาก  
ยืดยาว นั่นก็คือ ไม่ต้องทำอะไร เพียงแต่รักษาที่มันว่าง  
ว่างอยู่เองแล้ว อย่าไปคิดว่าจะต้องทำมันขึ้นมา คือหลักมัน  
คนละหลัก บางพวกบางคนเขาว่าต้องทำขึ้นมาให้มันว่าง  
ส่วนเราถือหลักว่า ไม่ต้องทำ มันว่างอยู่เองแล้ว ก็เพียง  
รักษาความว่างนั้นไว้ให้มันยาวออกไปๆ คือต้องรู้จักความ  
วุ่น และรู้จักความที่มันว่างอยู่เองตามธรรมชาติ

ใช้วิธีธรรมชาติดีกว่า จะได้ว่า มันว่างเองได้  
อย่างไรบ้าง แล้วรักษาความเป็นอยู่แบบนั้นไว้ ที่จะไป

ตงหน้าตงตา เจริญสมาธิอานาปานสตินั้นมันอีกเรื่องหนึ่ง  
บางทีมันก็ยุ่งมากขึ้นไปอีก ถ้าจะทำก็ได้เหมือนกัน แต่มัน  
สู้ทำตามธรรมชาติ ดับเองตามธรรมชาติ เกิดเองตาม  
ธรรมชาตินั้นไม่ได้ อย่านม้วน อย่านำอย่างนั้น  
อย่าปล่อยไปอย่างนั้น

ขอให้ถือว่าเป็นเรื่องตามธรรมชาติ เหมือนกับสัตว์  
ทั่วไป มันพบที่ที่มันสบายอย่างไรมันก็เอาอย่างนั้น  
ไม่ต้องทำให้เกิดพิธี เกิดลำบากอะไรขึ้นมา ลองดูอย่างนั้น  
ก่อน นิพพานให้มันมีเอง แล้วก็รักษาไว้

เริ่มต้นด้วยการสังเกต ที่มันว่างเอง ตามธรรม-  
ชาตินี้ แล้วก็ค่อย ๆ รักษามันไว้ การทำอานาปานสติตาม  
แบบฉบับนั้นต้องกินเวลาหลาย ๆ วันติดต่อกันไป แล้ว  
ก็ชักไชรักันมาก บางทีก็ยังไม่ได้ผลดีเท่าที่ทำอย่างง่าย ๆ ตาม  
ธรรมชาตินี้ เขาเรียกว่า ทำแบบบัญญัติวิมุติ ก็บัญญัติรู้-  
สึกตามธรรมชาติตามสามัญสำนึก ถ้าไปทำกัมมัฏฐาน  
แบบจริงจังนั้นเขาเรียกว่า เจโตวิมุติ มันยุ่ง แล้วจะต้อง  
กินเวลามาก และก็จะต้องมีพิธีมาก เหมาะสำหรับผู้ที่มี  
เวลามาก ตั้งใจจะเป็นโยคีกันจริง ๆ จึงจะควรทำ

โดยทั่วไปนี้เรามีหลักว่า กิจอย่างโรมันว่าง กิจอย่างโรมันวุ่น ก็ทำอย่างนั้น ถ้าทำตามแบบคนอายุมาก มันพอจะเห็นได้ทีเดียวว่า อย่างโรมันวุ่น อย่างโรมันว่าง ความคิดไปทางนี้มันวุ่น พอความคิดไปทางนี้มันว่าง เด็กๆ หรือคนหนุ่ม พระภิกษุหนุ่มยังไม่ค่อยรู้เรื่องนี้ ทำยาก คนแก่ๆ ทำได้ไม่ยาก มันก็วกไปอย่างเรื่องที่เคยพูดมามากแล้ว คือ มองให้เห็นโดยความไม่มีอะไรที่น่าเอาหน้าเป็นอยู่เสมอ อย่าลืมหเสีย ถ้าลืมหหรือยังสงสัยอยู่ก็ก๊อคิดให้มันแตกออกไป ให้มันซัดลงไปว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอาหน้าเป็น น่าหวัง น่ายึดมั่นถือมั่น อยู่ด้วยจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น แล้วทำไปตามที่มันจะต้องทำ โดยไม่ยึดมั่นถือมั่น หลักโดยที่แท้มีเท่านี้ แล้วก็ รู้จักกลัว รู้จักเข็ดหลาบต่อความยึดมั่นถือมั่น ถ้าอะไรเกิดขึ้นก็อย่าไปเดือดร้อนใจอะไรให้มากนัก เพราะมันเป็นธรรมดา พอเรารู้เท่าทันมันก็หายไป พอเรานึกได้ก็หายไป อย่าไปเสียใจขนาดที่ว่ามันไม่รู้แล้วไม่รู้รอด ถึงแม้จะรู้สึกว่าย่ำหน้อย ก็ให้เอาใหม่ตั้งต้นใหม่ ที่จริงมันก็เป็นเรื่องเสียหายมาก แต่เราก็ไม่ต้องร้อนใจมาก

ทำอะไรให้มันผลิตผลิตไปเสียได้มันก็ดีเหมือนกัน  
ทำอะไรโดยไม่ต้องยึดมันถอมมัน ให้มันผลิตผลิต ถ้า  
มันจะเกิดอะไรขึ้นก็นึกให้ได้ทันท่วงที่ว่า อ้าว! มันยึดอีก  
แล้ว เห็นว่ามันไม่ควรก็เลยยกเลิกกัน แล้วก็ตั้งต้นระวาง  
ต่อไปใหม่ เรียกว่าไม่ได้ทำให้เกิดความว่าง แต่ว่ารักษา  
ความว่างที่มีอยู่ พยายามค้นหาความว่างที่เรามีอยู่ ที่เรา  
ถนัด หรือที่มันมีแก่เราโดยง่าย อย่งไรมันว่าง

โดยมากเขาหวังว่าจะต้องปฏิบัติเป็นการใหญ่ เป็น  
แบบโยคีไปเลย ที่เขาเรียกโยคี คือผู้ปฏิบัติระบบใหญ่ๆ  
มากๆ เสร็จไปทั้งระบบนั้น ถ้าไปห้วงอย่างนั้นมันก็ทำอย่าง  
นี้ไม่ได้เหมือนกัน ถ้าจะเอาสมบุรณ์แบบอย่างนั้นมันก็ไป  
อ่านหนังสือ อานาปานสติให้เข้าใจ ถ้าทำมันก็ต้องทำพิธิ  
กันใหญ่โต หรือว่าจะเอาวิธีอย่างนั้นมาใช้อย่างลัดๆ ง่ายๆ  
มันก็พอจะสรุปความได้ว่า รู้จักทำจิตใจให้โปร่ง ถ้า  
จิตใจมันโปร่งคืออยู่แล้ว ก็ดูอัยเรื่อง ไม่มีอะไรที่น่าเอา  
น่าเป็น ไม่มีอะไรที่น่ายึดมันถอมมัน ไม่มีอะไรที่น่ารัก  
ที่น่าเกลียด หรือน่าอะไรทุกอย่าง อย่าง แล้วก็ซ้าอยู่นั้น

ย้ายอยู่นั้นแหละ ย้ายแล้วย้ายเล่าอยู่นั้นแหละ อยู่ในที่สงบสงัด  
คนเดียว

พอจะออกไปสู่สังคมกับผู้อื่นก็ให้ระวัง เป็นการ  
สอบไล่ เป็นการทดสอบ หรือว่าจะไปทำอะไร ไปทำ  
งานประจำวันนั้นก็ไปทดสอบว่า มันเสียไปหรือเปล่า อย่าง  
นี้เรียกว่าเป็นการปฏิบัติตามหลัก ซึ่งค่อนข้างจะเป็นหลัก  
เป็นระเบียบ สมมติว่าเป็นคนธรรมดาไม่รู้หนังสือ เป็น  
คนแก่ไม่รู้หนังสือหนึ่งหา ในครึ่งพุทธกาลก็มีมาก ก็ศึกษา  
เพียงแต่ความรู้สึกในจิตใจเท่าที่แล้มาแล้วมา ไม่มีอะไรที่น่าจะยึด  
มันถือมัน ไม่มีคำอันดีกว่าคำนี้ ยึดมันอะไรที่ไหนมันก็เป็น  
ทุกข์ทนนั่นแหละ ทว่า ยึดมัน นมมันพึ่งยาก ปัญหามันมา  
ติดอยู่ที่นี้ การสั่งสอนไม่ได้ผล การอธิบายแก่ประชาชน  
ไม่ได้ผลก็เพราะคำว่า ยึดมัน มันพึ่งยาก แล้วเราก็ยังไม่รู้  
ว่าจะใช้คำอะไรให้เหมาะสม

มันต้องรู้จักสังเกต แบ่งแยกความรู้สึกในใจออกเป็น  
๒ ประเภท ประเภทไหนเรียกว่า มีความยึดมัน ถือมัน  
ความรู้สึกที่มันเจืออยู่ด้วยตัวกูของกู อย่างไหนมันไม่  
ยึดมัน ถือมันไม่เจืออยู่ด้วยตัวกูของกู ถ้าจับอันนี้ได้แล้วจะ

ง่ายจนมาก เพราะฉะนั้นให้เริ่มสังเกตตั้งแต่ตื่นนอนเลย  
 สังเกตให้เห็นว่าความคิดอะไรเกิดขึ้น เป็นตัวกูหรือไม่เป็น  
 ตัวกู อย่าไปนึกถึงเรื่องอื่น เช่น พอตื่นนอนขึ้นมาทำอะไร  
 ก็ดูไปตามลำดับๆ ว่ามันเจืออยู่ด้วยตัวกูของกูหรือไม่ สมมติ  
 ว่าลุกขึ้นมาล้างหน้า แล้วสังเกตดูความคิดเวลาล้างหน้า  
 ว่ามันเจืออยู่ด้วยตัวกูของกูหรือไม่ ถูพื้นหรือทำอะไรเสร็จไป  
 ถ้ามันเกิดไม่พอใจ มันเกิดท้อแท้ขึ้นมาตั้งแต่ตื่นนอน หรือ  
 ว่ามันไม่ได้อย่างใจติดอึดอยู่ อย่างนี้ก็เรียกว่าเจืออยู่ด้วย  
 ตัวกูของกู ถ้ามันสนุกไปตามธรรมชาติ จัดการไปตามเรื่อง  
 ก็เรียกว่าไม่มีตัวกูของกู

เรื่องอื่นๆ มันก็เหมือนกันอีก มันแล้วแต่ว่าใครมี  
 หน้าที่อะไร จะต้องเข้าไปในครว้อย่างนี้ มันก็มีเรื่องมาก  
 ทกกระยะ ระยะไหนมันเกิดอึดอึดขึ้นมา มันก็เป็นตัวกูของกู  
 ถ้ามันเรียบร้อยไปตามธรรมชาติ ไม่กระทบกระทั่ง  
 อะไรก็เรียกว่าไม่มีตัวกูของกู

เข้าโรงเรียนชั้นต้นต้องอย่างนี้ก่อน โดยมากมันเกิด  
 เมื่อมีอะไรไม่ถูกใจ พอตื่นนอนขึ้นมา ถ้าไม่มีเรื่องอะไร  
 มันว่าง เรียกว่ามันว่างเองอยู่แล้ว มันขึ้นมาด้วยความว่าง

ก็ระวังอย่าให้มันเกิดไม่ว่างขึ้นมา พอดันนอนขึ้นมา  
มาพบแก้วน้ำหรือขันน้ำมันสกปรก มันจะเกิดตัวกูหรือไม่  
ถ้าเกิดไปน้อยใจว่าไม่มีใครทำให้มันสะอาด หรือว่าทำไม  
มันจึงไม่สะอาด อึดอัดอย่างนี้ก็เรียกว่าไม่ว่าง แต่ถ้า  
เห็นว่ามันสกปรก ก็ล้างมันเสียเช็ดมันเสีย อะไรมันเสีย  
ด้วย ใจคอที่ปกติ นี่ก็คือ ว่าง

ปกติในที่นี้มันหมายถึงเรารู้ แล้วก็ทำไปตามปกติ  
ไม่ใช่ยึดถือความปกติ หรือระเบียบอะไรเข้าไปอีก ทุกเรื่อง  
ต้องเป็นลำดับๆ ไป เรื่องที่ต้องทำ ทำอย่างที่ไม่เกิดตัวกู  
ของกู ไม่เกิดอึดอัด หรือไม่เกิดหลงไหลอะไร นี่เรียกว่า  
รักษาหรือป้องกันความว่างเอาไว้ จะเรียกว่าทำก็ได้  
เหมือนกัน จะเรียกว่าปฏิบัติก็ได้เหมือนกัน แต่ไม่ยากให้  
เรียกว่าปฏิบัติอะไรมากมาย ให้มันรักษาเอาไว้ป้องกันเอา  
ไว้ให้มันคงว่างอยู่เหมือนเวลาที่ตื่นนอนขึ้นมามันว่าง ถ้า  
มันผลออกไป ก็รีบนึกให้เข้ารูปเดิมที่มันว่าง เคยใช้ประโยค  
ที่ว่า อ้าว! นี่มาอีกแล้ว นี่มาอีกแล้ว เขาใช้กันมาก ตัวกู  
มาอีกแล้ว



เมื่อพูดกันทรมสระ ก็บอกว่า เต่าขึ้นมาอีกแล้ว  
 เต่าขึ้นมาจากสระอีกแล้ว มันง่ายมาก อายเรื่องเกี่ยวกับ  
 กิเลสทำนองนี้ พอรู้ว่าอ้าว! นี่มาอีกแล้ว มันก็เท่านั้นเอง  
 มันก็เจ็บไป มันก็ดับไป ถอยไป ถอยไปให้รู้ว่ามันมาอีก  
 แล้วเท่านั้น ที่นึกว่าจะเป็นคนท้วงใจ มีสติรู้มาอีก  
 แลวนต้องหัด หัดให้มาก ที่เกี่ยวกับว่าให้ละอายให้กลัว  
 ให้เข็ดหลาบนี่ก็คือที่ตรงนี้ ตรงที่เปลอนนี้

การที่จะนั่งท่องนั่งบริกรรมไว้มันก็ไม่ได้ประโยชน์  
 เดียวมันก็กลายเป็นเรื่องพูดแต่ปาก เกี่ยวท่องนั่งท่องออก  
 เสียงอย่างนั้นอย่างนี้ ควรให้เป็นเรื่องทรมสระระวังอยู่ ที่  
 นี้การระวัง ถ้าว่าระวังเหมือนกับระวังขโมยขนบ้าน นม  
 ก็แยเหมือนกัน มันก็กลายเป็นนอนไม่หลับ เป็นเรื่องวุ่น  
 ซนอีก ที่ถูกมันเพียงแต่ว่าทำไว้ดีจัดไว้ดี ผูกหัดไปวันละ  
 เล็กวันละน้อยทุกวันเป็นระเบียบ ดั้นขึ้นมาแล้วมีอะไรบ้าง  
 ๑ โมงเช้า ๒ โมงเช้า ๓ โมงเช้าเรื่อยไป จนกระทั่งสิ้นวัน  
 หนึ่ง แล้วเป็นกรณี ๆ ไป อยู่คนเดียว อยู่กับคนนั้นคนนี้  
 ทำนั่นทำนี่ กับคนนั้นคนนั้น ระวังให้รู้เท่าทัน นี่เรียกว่า  
 ระวังอย่าให้เกิดวุ่นขึ้นมาจากภายนอก เป็นการระวังข้าง

นอก ทำจากภายนอก มีเวลาว่างเมื่อไรก็ทำจากข้างใน  
 ทำจากภายในหรือพิจารณาถึงเรื่องที่เคยเป็นมาแต่ไหนหลัง  
 เรื่องความทุกข์เกิดจากความยึดมั่นถือมั่น ไม่ต้องไปเอา  
 ของคนอื่นเอาของเราคนเดียวพอ ให้มัน เอ็มระอาต่อ  
 ความยึดมั่นถือมั่น มันเกิดความรู้สึกข้างในซึ่งเป็นนิสัยอัน  
 ใหม่ เป็นความรู้สึกอันใหม่เกิดขึ้นมาใหม่ เกลียดกลัว  
 และระอาต่อความยึดมั่นถือมั่น นี่ถ้ามีเวลาทำสมาธิก็ทำ  
 เพียงเท่านั้นพอ เพื่อใช้กับระบบไม่ต้องทำอะไร

ถ้าเรานึกอยู่อย่างนี้ รู้สึกอยู่อย่างนี้ ก็คือทำอานา-  
 ปานสติอยู่แล้ว หมายความว่าหายใจไปพลาง นึกอย่างนี้  
 อยู่พลางตลอดเวลา เป็นอานาปานสติเหมือนกัน ไม่ต้อง  
 เสียใจว่าไม่ได้ทำอย่างสมบูรณ์แบบ นึกจนเกลียดความยึด  
 มั่นถือมั่นตลอดเวลาที่มีลมหายใจอยู่ หายใจเข้าก็เกลียด  
 หายใจออกก็เกลียด เกลียดความยึดมั่นถือมั่น และถ้า  
 มัวนั่งทำอานาปานสติอย่างเดียวมันก็เสียเวลาการงาน เพราะ  
 ฉะนั้น ทำพร้อมกันไปกับเวลาทำงานดีกว่า ส่วนที่มานั่ง  
 ทำอย่างนี้ ก็ทำเวลาว่างก่อนจะนอน เวลาว่างจริงๆ

ที่ไปทำงานอะไรไม่ได้ เวลาให้พระสวดมนต์หรือเวลา  
อะไรจัดไว้เฉพาะ ซึ่งก็ไม่มากนัก

ความจริง ถ้าเราทำงาน หัดทำงานด้วยจิตที่ไม่วุ่น  
วายนี่ พอตีคเป็นนิสัยสักหน่อยแล้วไม่ยาก สนุกไป  
ในการงานนี้ ไม่ใช่ขี้คมันถ่อมมัน แต่มันก็บอกยาก  
มันสนุกไปโดยไม่ต้องหวังอะไรหรือได้อะไร ไม่หวัง  
จะเอาอะไรหรือได้อะไรทั้งนั้น แต่มันก็สนุก

งานอาชีพก็ได้ งานทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น ทำบุญ  
ทำกุศลก็ได้ ทำงานอาชีพก็หัดทำให้เป็นเรื่องสนุกไปเสีย  
ไม่เป็นการงาน เหมือนกับนั่งทำสิ่งที่เอาบุญเอากุศล

ผลสุดท้ายอยากจะพูดว่า ไม่ทำอะไร คือไม่หมายมั่น  
ปั้นมือว่าทำอะไร พูดอย่างนั้นมันไปเข้าเรื่องของพวก  
นิกายเซ็น ที่เขาพูดอยู่ก่อนแล้ว ว่า อยู่เฉยๆ ไม่ต้องทำ  
อะไร ที่นี้เรามันเฉยไม่เป็นเท่านั้นเอง นี่ไม่เป็น  
เฉยไม่เป็น หมายความว่า ขณะทำงานอยู่ด้วยมือด้วยเท้า  
อย่างเหงื่อไหลไคลย้อย มันก็ไม่รู้สึกจะทำอะไร ไม่รู้สึก  
เราทำอะไรเหมือนกับไม่ได้ทำนั่นแหละ คือไม่มีความยึด  
มั่นถือมั่น ส่วนนั้นมันเหมือนกับไม่ได้ทำ ถ้าหวังหรืออยาก

เป็นเรื่องกำไรขาดทุนไปทั้งนั้น พอขาดทุนมันก็ไม่ยอม  
 พอกำไรมันก็หลงไหลไป พอหนักเข้า ๆ มันก็กลัวว่าจะขาด  
 ทุนเสียเรื่อย

ถ้ามันมีเรื่องเสีย ที่เขาเรียกกันว่าขาดทุนนั้นแหละ  
 เราก็มองในแง่อื่น ในแง่ว่ามันมาสอนให้เราฉลาด จะมอง  
 ในแง่ว่ามันเป็นของธรรมดาที่ได้เหมือนกัน แต่ว่ามันมอง  
 ยาก เพราะเราไม่ชอบ คือเรามองในฐานะเป็นของดีไป  
 มันมาสอนให้เราฉลาด เพราะเราโง่จึงขาดทุน ดังนั้นมัน  
 มาสอนให้เราฉลาด เพราะฉะนั้นเรื่องที่มีมันผิดพลาดเสีย  
 หายเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือมากก็ตาม ประจำวันนี้ ก็ควรมอง  
 ในแง่นี้ มันจะเป็นของสนุก มีชีวิตเหมือนกับศิลปิน ไม่ใช่  
 มนุษย์ผู้รับภาระหนัก

ถ้าว่ากันที่ถูกแล้ว นี่คือศิลปะจริงๆ เราเป็นศิลปิน  
 เพราะมันเป็นศิลปะ ใครทำได้ก็น่าดู ไม่มีความทุกข์ ศิลปะ  
 ของชาวพุทธอยู่ที่นั่น อยู่ที่มีชีวิตอยู่โดยไม่ต้องมีความ  
 ทุกข์ เดียวนี้เขาไปมองที่โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ รูปภาพ  
 รูปเขียนสิ่งสวยงามอื่นๆ เขาเรียกว่าเป็นศิลปะของชาวพุทธ

นั่นมันคนละเรื่อง ที่แท้ก็ไม่ใช่ศิลปะของชาวพุทธ มัน  
เป็นศิลปะของคนโง่

ศิลปะของชาวพุทธ ชาวพุทธแปลว่าคนฉลาด หรือ  
คนรู้ พุทธะ แปลว่ารู้ มันก็รู้อะไร จิต รู้อะไรทางจิต  
ทางใจไม่ให้โอกาสแก่ความทุกข์เกิดขึ้น นี่คือศิลปะของ  
ชาวพุทธนอนหลับฝันดี ยิ้มตงแต่ตื่นนอนขึ้นมา แล้วยิ้มตลอด  
วัน ทุกอย่างเป็นเรื่องน่าหัวเราะไปหมด น่าขันไปหมด อย่าง  
นี้ เรียกว่า ไม่ได้ทำอะไร ฉันไม่ได้ทำอะไร คือไม่ได้ทำ  
อะไร เหมือนกับคนไม่ได้ทำอะไร ไม่ได้มีเจตนา มัน  
หมายถึงมันอะไรที่จะทำอะไร จะได้อะไร จะเสียอะไร

ที่นี้เราก็ชำนาญขึ้นทุกที ชำนาญในการทำอย่างนี้  
ทำอะไรก็ได้ ทำบัญชีก็ได้ ทำงานฝีมือก็ได้ อ่านหนังสือก็  
ได้ คิดอะไรก็ได้ สอนใครก็ได้ มันง่ายมันสะดวกไปหมด  
ถ้าว่ามันทำจนชำนาญ เหมือนกับอาจารย์เยอนเย็บใบตอง  
นั่นแหละ ไม่เห็นว่าต้องคิดอะไร แต่ถ้าคนอื่นไปทำเข้า  
มันยากมันลำบาก เพราะฉะนั้นเราทำให้มันเป็นของเล่น ๆ  
ในการงานนั่นแหละเป็นของเล่น ในของเล่นนั่นแหละเป็น  
การงาน มีการงาน ถ้าทำบัญชีก็ทำของเล่น เล่นทำบัญชี

จะหงษ์ขาวกินก็เล่นหงษ์ขาวกิน แม้ทำอะไรที่ยากกว่านั้นก็  
เรียกว่าทำเล่น คือเล่นละครแบบนั้น

เรื่องที่ยาก มันทำยากขึ้น มันเปลว มันเกิดโมโห  
หรือมันเกิดเสียใจหรือเกิดอะไรขึ้นมาโดยไม่ทันรู้ เพราะ  
ฉะนั้นเราต้องไม่มีอะไรเป็นเรื่องใหญ่ ไม่มีอะไรที่เป็น  
เรื่องใหญ่ เสียเงินสักล้านหนึ่งก็ไม่ใช่เป็นเรื่องใหญ่ ทำให้  
ดีที่สุดพอแล้ว แล้วก็ไม่ละโมภทำให้มันมากเกินไปจน  
สามารถเกินความจำเป็น ไม่จำเป็นก็ไม่ทำ

เรามีบทธรรมะหลักธรรมอยู่บทหนึ่ง ที่ไม่ค่อยจะเข้าใจกัน  
คือว่าไม่จำเป็นก็ไม่ทำ อย่าไปหาเรื่องให้มันมาก  
ทำให้มันพอดีพอเหมาะ พอสะดวก นั้นมันหาความ  
สุขได้ง่าย จะเรียกว่ามีการงานน้อยก็ไม่ถูก คือมันไม่น้อย  
หรือมากกว่า เมื่อทำถนัดแล้วมันมีผลมาก แต่ว่าไม่  
ให้มันมากเรื่องหรือเหลือความสามารถ จะเรียกว่าการงาน  
น้อยก็ได้ มีการงานพอประมาณ *อุปฺปทิจฺจโ*—มีกิจน้อย  
หรือพอประมาณ *สกลฺหุ ก วุตฺติ*—คือเบาอยู่เสมอ เบา  
สบายในการงานอยู่เสมอ นี่เป็นหลักสำหรับผู้ที่จะเป็นพระ  
โสดาบัน การเริ่มต้นเป็นพระโสดาบันก็มีบทบาทอย่างนั้น

บทที่พระสวดอยู่บ่อย ๆ เข้า ๆ ก็สวด เมื่อตะก็ก็สวด *อปฺป  
กัจฉิ สลฺลหุ ก วุคฺติ สนฺตินทฺริโย จ นิปฺปโก จ อปฺปคก  
โพ* คุณบทนั้นเป็นคุณบทของผู้ที่จะเป็นพระโสดาบัน *อปฺปกัจ  
ฉิ* ตัวหนังสือแปลว่ามีการงานน้อย แต่มันไม่ใช่่น้อยอย่างที  
น้อยทั่วไป มันน้อยเรื่อง หรือมันน้อยปริมาณอะไรก็ตาม  
ใจ แต่มันมีผลมาก .เราเลือกเอาอย่างนั้น มีเรื่องน้อยมี  
การงานน้อย การงานมีพอประมาณ แต่ว่าการงานนั้นมัน  
มีผลมากพอที่จะอยู่ได้ เป็นอยู่ได้ หรือว่าเป็นได้ตามที่ควร  
จะเป็นอยู่

ข้อนี้มันขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นั้น ถ้าเขาเป็น  
คนสามารถ และคำว่ำน้อยของเขานั้นมันเท่าๆเขาของคน  
โง่ๆ หรือว่าคนไม่สามารถ เหมือนกับคนที่ฉลาดสามารถ  
คนหนึ่งนั้นเขาจะทำงาน สมมุติว่าทำโรงสี ๑๐ โรง ก็ทำได้  
คือมันสามารถ ทำโรงสี ๑๐ โรงกลายเป็นการงานน้อย;  
แต่คนธรรมดาทำครึ่งโรง งานมากเหลือทน เหลือกำลัง  
เพราะฉะนั้นเราก็ทำงานที่เราถนัด น้อยก็คือมาก. แต่ถ้า  
มันสามารถทำ ๑๐ โรง แต่ไปทำ ๑๐๐ โรง อย่างนั้นมัน  
บ้าแล้ว คือว่าจะต้องเกิดเรื่องยุ่งยากเสียหาย หรือยุ่งกัน  
ใหญ่. เพราะฉะนั้นควรจะรู้ว่าเราควรจะทำอะไรทำไร

การงานที่ทำวันหนึ่งๆ หรือว่าจะมีชีวิตอยู่ด้วยการงานเท่าไรในเรื่องอาชีพแล้วก็เอาเท่าที่มันจะทำได้ ก็เรียกว่ามีกิจน้อย *สลดหุ ก วุตติ* นี้ มันก็เป็นไปได้ คือมันเบาสบาย คล่องแคล่วเบาสบาย ไม่หยาบไม่คอนไม่อะไรรายอย่างที่เรียกว่ามันหนักอึ้งไปหมด *สนฺตินทฺริโย* เรียกว่ามีจิตใจปกติ มีใจคอบปกติ; *นิปฺปกิ* มีปัญญาพอดีกับการงาน; *อปฺปกฺปิ* ไม่คึกคะนอง

นี่ตัวอย่างศิลปะในการมีชีวิต เพื่อเป็นพระอริยบุคคลหรือเป็นพระอริยบุคคลอยู่ในศิลปะนั้น คำพูดที่เอามาพูดนี้สำหรับพระ เป็นคำพูดสอนพระโดยตรง แต่ว่ามันเหมือนกัน ใช้กันได้กับชาวบ้าน. คำว่าน้อยสำหรับพระก็อย่างหนึ่ง น้อยสำหรับชาวบ้านก็อย่างหนึ่ง, แต่ก็ต้องมีหลักว่าน้อยเหมือนกัน; มีการงานพอดี ให้มีแต่น้อยพอแก่ความสามารถ. เพราะว่าการบรรลุมรรคผลเขาไม่ได้จำกัดว่าเป็นพระหรือเป็นฆราวาส; เป็นฆราวาสก็เป็นพระโสดาบันได้ เป็นพระก็เป็นพระโสดาบันได้ ไม่จำกัด. เพราะฉะนั้นหลักใหญ่ๆ มันจึงเหมือนกัน เป็นคนที่มีศิลปะในการมีชีวิตพ้นจากความเป็นัวเป็นควายเป็นอะไรหนักๆ



ปัญหาของปุถุชนอยู่ที่เขาตั้งจิตไว้ผิด ตั้งจิตไว้ผิดเป็นหลักใหญ่มากเกินไป เกินความสามารถก็มี หรือมันคิดให้เป็นมากไปเสียก็มี คิดให้เป็นเรื่องใหญ่ เรื่องยากเรื่องลึกแล้วมันกลัว มันกลัวจะเสียจะขาดทุน. หรือถ้ามันโลภมาก ก็คิดไปทำนองว่า ไม่ได้ผลตามที่กิเลสต้องการ แต่ถ้าเรารู้จักความพอเหมาะพอดี มีความรู้ถูกต้องมีศิลปะแบบนั้นก็อยู่หนึ่งๆ โดยเฉพาะเป็นฆราวาส

อาตมาได้ค้นหาอย่างสุดความสามารถแล้ว มันไม่พบที่ว่าอุบาสกอุบาสิกา จะต้องทำอานาปานสติสมบุรณ์แบบอย่างนั้นมันไม่มี มันมีแต่ทำแบบนี้ ทำแบบอย่างที่ว่าทำวิปัสสนา ทำกัมมัฏฐานทำอะไรก็ทำแบบนี้; ไม่ต้องไปทำอะไรเหมือนกับที่เขาจัดกันขึ้นเดี๋ยวนี้ คือทำอย่างพระคือไปอยู่ป่าแล้วตั้งใจทำ, ไม่มีสำหรับอุบาสกอุบาสิกาจะต้องทำอย่างนั้น แต่มันก็มีอย่างอื่นทำแทน แล้วก็ได้ผลเหมือนกัน; เพียงแต่ว่ามันช้ากว่า มันค่อยเป็นค่อยไป

แม้พระจะไปทำจริงๆ จังๆ ในป่าในถ้ำตามโคนไม้ มันก็ล้มเหลวเยอะเยอะไป. มันอยู่ที่ว่าจิตมันตั้งไว้ผิดหรือ

ถูกอีกเหมือนกัน. ถ้ามันโลภมากมันทะเยอทะยานในการ  
 บรรลุธรรม มันก็ต้องล้มเหลว. ไม่มีหลักไม่มีธรรมเนียม  
 ที่ว่าอุบาสกอุบาสิกาจะต้องไปทำกัมมัฏฐานแบบพระ ไป  
 ทำในป่าในถ้ำในภูเขาในที่สงัดคนเดียว ทำอย่างเคร่งเครียด  
 เป็นโยคี แต่ก็มีสอนเรื่องสุญญตาแก่ชาวบ้าน ซึ่งมีอยู่  
 ในพระพุทธภาษิตเรื่องสุญญตา ก็แปลว่าชาวบ้าน  
 ปฏิบัติเรื่องสุญญตาได้ ปฏิบัติอยู่ที่บ้านอย่างชาวบ้าน  
 แบบชาวบ้าน คือทำงานด้วยจิตว่าง คือทำงานอยู่  
 ด้วยจิตที่ประกอบอยู่ด้วยสุญญตา. เลี้ยงลูกก็ได้ ทำงาน  
 อะไรก็ได้ ทำนา ทำสวน ทำไร่ก็ได้ ในอรรถกถาในบาลี  
 หยิงเป็นโสดาบัน มีสามีนายพรานก็มี ก็ช่วยเหลือ  
 สามีเกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องมือหรืออะไรๆ อย่างที่ภรรยา  
 จะต้องทำ ก็ยังมี พุดไปเดี๋ยวก็เป็นเรื่องน่าหัวเราะเยาะ  
 ทำงานด้วยจิตว่าง สามีเป็นนายพรานภรรยาจะต้องทำ  
 อะไรบ้างหุงข้าวให้กินก็ได้ บางทีจะต้องซุนดาข้ายสำหรับ  
 ดักนกด้วยซ้ำ จัดเครื่องมือเครื่องใช้ให้สามี เดียวนี้เราไม่  
 มีปัญหาหากถึงขนาดนั้น ไม่ต้องไปคิดมันก็ได้ นี่เขาว่า  
 ไว้อย่างนั้นในอรรถกถา เพื่อว่าจะได้หมดปัญหา ไม่มี

เจตนา แล้วมันหลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือมันจำเป็นจะต้องทำ  
 อยุ่ แล้วก็มีช่องทางที่จะทำด้วยจิตว่าง ไม่ยึดมั่น ถือมั่น  
 หรือว่าจะแยกทางกันเดินมันก็ทำได้ มันต้องได้ทั้งนั้น  
 แหะละ ต้องไม่มีเรื่อง

ถ้าเป็นบุคคลที่เป็นอิสระแก่ตัวมัน ก็ควรจะง่าย  
 กว่านั้นมาก มีเวลาสังเกตมีเวลาคิดนึกศึกษาอยู่เรื่อย ที่  
 กล่าวมาก็คงหมายถึงเป็นคนจน มีความจำเป็นบังคับ มี  
 ภาระหลายอย่าง เป็นภรรยาของนายพราน เดียววันเรามี  
 เงินใช้ มีข้าวกิน มีบ้านอยู่ มีอะไรเรียบร้อย เป็นอิสระ  
 มันก็ควรจะทำได้ แล้วก็ควรจะเป็นพระโสดาบันได้ ถ้า  
 ไม่อย่างนั้นก็น่าละอายชายหน้าคนที่ว่านั้น เขาไม่ได้คิด  
 อะไรมาก เขาไม่ได้รู้อะไรมาก รู้มากจะโง่

เราหวังให้ดี จะรู้มากยากนาน รู้มากจนโง่ รู้มาก  
 จนทำอะไรไม่ได้ พุดไปมันก็ไม่รู้จบหรอก ก็สรุปความ  
 ได้ว่าสังเกตให้พบว่า มันวุ่นยังงี้ มันว่างยังงี้ แล้วมีจิต  
 พอใจในความว่าง พยายามพอใจในความว่าง เมื่อเราตี  
 รัสของความว่างไว้บ่อยๆ เราจะมีสติพอใจในความว่าง  
 ให้มันเอียงมาหาความว่าง จิตมันโน้มมาเอง ประคับประ-  
 คองนิดหน่อย อย่าทำให้มันวุ่นขึ้นมา แล้วพอใจในความ

ว่างอยู่เรื่อย จนถึงระดับหนึ่งมันวกไปหาความวุ่นไม่ได้ มันเกลียดทันที มันพอใจหรือน้อมไปในทางว่าง ทางสบาย ทางสงบ ทางเย็น ถ้ามีอะไรเกิดขึ้นมันเสียสละได้หมด คงเอาไว้แต่ความสงบเย็น

แต่เรื่องมันไม่ต้องถึงอย่างนั้น ไม่ต้องถึงกับว่าสละสิ่งที่ไม่จำเป็น มันต้องแก้ไขได้ เพราะการแก้ปัญหานั่นคือการปฏิบัติธรรม เป็นการปฏิบัติธรรมะอย่างสูง ไม่ต้องไปที่วัดไม่ต้องไปที่ในดงในป่า แก้ปัญหาที่มันเกิดขึ้น อยู่เสมอ มันเกิดขึ้นที่ตรงไหนแก้กันที่ตรงนั้น คือเอาชนะปัญหาให้ได้ โดยเอาชนะกิเลสภายในให้ได้ อยู่อย่างชอบ เป็นอยู่โดยชอบ โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์ เป็นอยู่ให้ถูกต้องเข้าไปในรูปของศิลปะ คือยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ ยึดมั่นถือมั่นกับเขาไม่เป็น ขอให้เป็นอย่างที่โดยชอบเรื่อยๆ ไป มันจะไปถึงที่สุดของมันเอง ไม่ต้องพูดถึงว่าต้องไปเรียน พระไตรปิฎกไป เรียน พระอภิธรรม ไปเรียนอะไรมากมายก่ายกองนัก หรือแม้ว่าไปปฏิบัติชุดอานาปานสตินี้ก็ยังไม่ต้องพูด ยังไม่จำเป็น อยู่อย่างนั้นแหละ อยู่ให้ถูกต้องแล้ว มันเป็นหมดเอง เป็นครบหมด เป็นพระ

ไตรปิฎกเป็นอะไรก็อยู่ในนี้เสร็จ มีลมหายใจอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่นมันก็เป็นหมดทุกอย่าง เป็นอิทธิธรรมสูงสุด แล้วปล่อยให้มันงอกงามไปตามธรรมชาติ เราไม่เร่งด้วยความกระหายด้วยอะไรทั้งนั้น โดยเรามีหลักที่มองเห็นชัดอยู่ว่าทั้งหมดมันก็มีรสชาติอย่างนี้แหละ

อย่างน้ำทะเลที่มันเค็มมัน มหาสมุทรมันก็เค็มเท่านี้แหละ ตักมาขันหนึ่งมันก็เค็มเท่านี้แหละ เพราะฉะนั้นเรากินเค็มเท่านี้ก็พอ คือไม่ต้องกินทั้งมหาสมุทรก็ได้ คือเอาที่มันว่างๆ สบายอยู่ที่ละเรื่องๆๆๆ ให้มันมากออกไป ให้มันมีที่ไม่ว่างน้อยลงๆ แล้วเราจะไปโลกกินทั้งมหาสมุทรทำไม เพราะมันก็เค็มเท่ากันแหละ

นิพพานจริงมันก็สบายเท่านี้แหละ นิพพานชั่วคราวมันก็สบายเท่ากัน ที่นี้เรารักษาว่างชั่วคราวนี้ให้มันมากเข้าไว้ให้มันหลายๆ ชั่วโมงแล้วให้มันติดต่อเนื่องกันไป จนกว่ามันจะเป็นนิพพานจริงก็เท่านี้แหละ ว่างชั่วคราว ว่างชั่วคราวโดยบังเอิญมันก็มีรสชาติอย่างนี้ ที่ว่างจริงมันก็มีรสชาติอย่างนี้ เหมือนกันอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้นจึงไม่ละโมภที่จะได้อะไรมาเร็วๆ พยายามดื่มกินเท่าที่มัน

ได้อยู่ รสชาติมันเท่านี้ ขยายให้มันติดต่อเองกัน ไม่  
 เหลือวิสัยของใคร ใคร ๆ ก็พอจะทำได้ เพราะฉะนั้นว่าง  
 ได้ ๑ นาที ๕ นาที ๑๐ นาทีก็พิเศษ จงดื่มกินมันแล้วก็จะ  
 ชอบ แล้วมันจะนุ่มไปในทางนั้น เดียวนี้มันไม่รู้จกดื่ม  
 กินสิ่งเหล่านี้ มันกระหายอะไรก็ไม่รู้ กระหายนิพพานที่  
 ไหนก็ไม่รู้ นิพพานที่มีให้จริง ๆ นั้นมีอยู่แล้วก็ไม่เอาไม่รู้จก  
 ไปหวังนิพพานที่ไหนเมื่อไรก็ไม่รู้ บางคนหวังมากหลาย  
 กับปีหลายกลับจึงจะได้ อย่างนี้มันยิ่งกว่าตายเปล่า มี  
 นิพพานที่มันมาอย่างบังเอิญ เย็นขึ้นมาเอง ขอให้ดื่มกิน  
 เสียก่อนเถิดรสชาติอย่างเดียวกัน เช่นตัวอย่างสินค้ำมันมี  
 รสชาติอย่างเดียวกับสินค้ำที่จริง ๆ

ที่ว่ามีสติพิจารณานั้น มันไม่ใช่พิจารณาในเรื่องลึก  
 ซึ้งอะไร พิจารณาแก้คือระวัง ระวังตรงที่มันจะกินเข้าไป  
 ให้ดี เข้าต้นขึ้นมาจะทำอะไรบ้างนี้ ทำให้ถูกตามเรื่องตาม  
 ราว เราพอจะทำอะไรหรือจะกินอะไรนี้ ให้แน่นนอนเสีย  
 ก่อนว่ามันไม่ผิด ถึงแม้มีการปฏิบัติที่เรียกว่าปัจจุเวกชน  
 ก็ให้นึกให้ได้เสียก่อน จึงทำมันลงไป หรือ จึงกิน อะไร  
 ลงไป หรือว่า อะไรก็ตามนึกให้ได้เสียก่อน มันเป็นเรื่อง  
 สติสัมปชัญญะ

ถ้าเรื่องนั้นมีความหมายมาก มีความหมายแก่จิตใจมาก เรื่องนั้นต้องยิ่งพิจารณามาก ต้องรอให้จิตใจมันตั้งตัวได้เสียก่อนจึงจะทำลงไปหรือจึงจะกินลงไป เพราะสิ่งนั้นมันยุ่งยากเลสมาก คงจะมีเพียงเท่านั้นปัญหายุ่งยาก ส่วนเรื่องธรรมดาสามัญก็ไม่มีอะไร แล้วเราก็เคยศึกษาเล่าเรียนมาเคยรู้มากแล้ว มันจะเปลืองแต่เรื่องที่มีมันมากกว่าธรรมดา มันยวดยวนหรือตึงตูดมากกว่าธรรมดา เราก็แก้ไขปัญหานี้ให้กลายเป็นธรรมดาไปเสียอีก

เพราะฉะนั้น ที่สุดมันก็ไม่มีความหมายที่ใหญ่โตหรือมันเหลือความสามารถ ความตายก็ไม่มีความหมาย ความอยุ่ก็ไม่มีความหมาย เป็นของธรรมดาที่ผ่านไปด้วยดี ถ้านึกว่าตายเสร็จแล้วมันก็หมดปัญหา ปัญหาเหลือน้อย หรือหมดปัญหา ไม่มีตัวเราไม่มีของเราอยู่เสียแล้ว ก็ไม่มีปัญหา

แต่กลัวจะไม่จริง มันลืมนิดไปเสียอีก พอความเจ็บไข้มาถึง ความตายมาถึงอะไรมาถึง มันก็เป็นทุกข์มากมายแล้วมันก็ไม่ทันรู้ตัว อย่างนี้ต้องนึกไว้ก่อน การที่จะเอาหัวกระโหลกโครงกระดูกมากอดไว้หรือลงนอนในโลงนี้มันก็มีความหมายอย่างหนึ่ง แต่ไม่ใช่ทั้งหมด หรือไม่ใช่เรื่อง

แต่มันทำให้เกิดความเคยชินได้บ้างเหมือนกัน ความเคยชินทำให้ไม่แปลกได้บ้างเหมือนกัน แต่เรื่องทางจิตใจมันไปไกลกว่านั้น มันต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจเราแล้วไม่ทุกข์ เราก็ทำให้มันเคยชินเหมือนกับนอนในโลง จนไม่กลัวโลงหรือว่านอนกับโครงกระดูกจนไม่กลัวผี แต่มันคนละเรื่องนะ นอนในโลงกับนอนกับโครงกระดูก มันคนละเรื่อง มันเป็นเรื่องเคยชินทางวัตถุทางภายนอก

ที่นี้ทางจิตใจนี้ เราชินกับความทุกข์ที่เราเคยทุกข์ให้เห็นเป็นของธรรมดาไปเลย มันเหมาะสำหรับคนแก่อย่าลืมว่ามันเหมาะสำหรับคนอายุพอสมควร เด็กๆ เข้าใจไม่ได้ สำหรับธรรมะชั้นสูงนี่มีไว้สำหรับคนแก่ที่ผ่านโลกมาแล้ว ถ้าสำหรับเด็กหรือสำหรับคนหนุ่มมันเป็นกรณีพิเศษ พระอรหันต์เด็ก ๆ มีสัก ๑๐ กว่าองค์เท่านั้น พระอรหันต์มีแต่แก่ ๆ ทั้งนั้นเลย เพราะเรื่องนี้มันเหมาะสำหรับของคนที่ผ่านมาโลกมาแล้ว

เมื่อหลายปีมาแล้วเคยสอนง่าย ๆ ว่า ไม่ต้องทำอะไรไปคิดว่าอะไรมันน่าสนุกบ้างสอนคนแก่ ๆ ไม่ใช่สอนเด็ก มีเงินสนุกใหม่ มีสามีสนุกใหม่ มีภรรยาสนุกใหม่ มี



ลูกสนุกใหม่ มีว่ามีควายสนุกใหม่ มีอะไร ๆ สนุกใหม่ เป็นเศรษฐีสนุกใหม่ เป็นขอกานสนุกใหม่ น่าเป็นใหม่ เพื่อให้มันไปสู่จุดที่ว่า เราอย่าไปยึดมั่นว่าเป็นอะไร อย่าได้ยึดมั่นว่าเราเป็นอะไร ถ้าเป็นก็เป็นแต่สมมุติ เขาสมมุติให้เป็น หรือเป็นโดยสมมุติ แต่ใจอย่าเป็น แบบปากอย่างใจอย่าง

ถามว่าเป็นเทวดาสนุกใหม่ น่าเป็นใหม่ คนที่ไม่รู้เรื่องต้องอยากเป็นแน่แน่ อยากเป็นเทวดาเพราะว่าฝันไว้ดีที่แท้เป็นเทวดาก็ยังไม่ได้เท่าเป็นพรหม เป็นพรหมสูงสูด น่าเป็นใหม่ พอจิตไม่น้อมไปเพื่อจะเป็นอะไรแล้ว มันก็จะเป็นอย่างที่ว่าถูกทางคือว่าง คือจะเป็นพระอริยเจ้า

ที่นี้เราถูกสอนถูกอบรมไม่ให้เข้าใจในสิ่งเหล่านี้ อะไรก็น่าเป็นไปหมดน่าเอาไปหมด เทวดาก็น่าเป็น เป็นพรหมก็น่าเป็น อะไรก็น่าเป็น นิพพานก็น่าเป็นน่าเอา มันเลยยืดยาว ๆ อีกมาก เพราะไม่รู้ว่าเทวดาคืออะไร พรหมคืออะไร มันยืดยาวอย่างนี้ ถ้าว่าเป็นเศรษฐีพอจะเห็นง่าย บางทีคนที่ เป็นเศรษฐีก็ชักจะสั่นหัวได้ว่าไม่น่าเป็น เป็นพระเจ้าแผ่นดิน คนที่ไม่โง่งนาก็พอจะมองเห็นว่ามันไม่น่า

เป็น แต่บางทีจะเป็นเทวดาเป็นพรหมมันน่าเป็นเพราะมัน  
มองไม่เห็นว่ามันน่าเป็น เพราะมันฝันเอาได้

ต้องอธิบายกันเสียหน่อยว่า เมื่อเป็นอย่างนั้นๆ แล้ว  
มันก็ไม่อยากเป็น สู้ไม่เป็นอะไรไม่ได้ ไม่นึกว่าเราเป็น  
อะไรเลย ถ้าเขาให้เป็นเราก็เป็นได้ทั้งนั้น เป็นได้ทุกอย่าง  
ถ้าเขาสมมติให้เป็น แต่จิตใจเราไม่เป็นไปตามนั้น มัน  
มองเห็นว่ามันไม่ควรจะเป็นไม่น่าจะเป็น นี่ก็ไม่ใช่  
อะไร คือว่างหรือว่าไม่เป็นอะไร เป็นศิลปะสูงสุด ศิลปะ  
สำหรับไม่เป็นอะไร

ที่นี้ก็ทำไปตามที่ว่า หน้าที่นั้นเราควรจะทำอะไรบ้าง  
ก็ทำมันไปโดยไม่ต้องยึดมันถือมัน อย่างเป็นสมภาอย่างนี้  
หน้าที่สมภามันก็ทำไปอย่างว่ามันจะทำได้ มันก็ไม่ยึด  
มันถือมันจนถึงกับว่า เมื่อทำไม่ได้ก็เป็นทุกข์ เมื่อทำได้ก็  
ดีใจหลงใหล ทำไม่ไหวก็ลาออก แล้วก็ไม่ต้องเสียใจ เดียว  
นี้ทำไม่ไหวก็ยังไมยอมลาออก มันก็เหมือนกับคนบ้า เพราะ  
ฉะนั้นอย่าห่วงหน้าที่หรือเกียรติยศอะไร ถ้ามันควรจะลา  
ออกก็ลาออกเสียบ้าง ถ้ามันยังต้องอยู่ยังลาออกไม่ได้ มัน  
ก็ต้องอยู่ยึดมันถือมัน ทำไปตามหน้าที่ที่จะทำได้ แล้ว

ก็ไม่ต้องเสียใจ หรือว่าไม่ต้องให้ใครมาโทษได้ว่าเราทำไม่ได้ ให้เราทำแต่ทำไม่ได้

นี่ก็เรียกว่า เราไม่เป็นอะไร ไม่เอาอะไร ไม่อะไรหมด โดยจิตใจก็ไม่เอาอะไร โดยสมมุติก็ทำไปตามที่จะทำได้ ทำไม่ได้ก็บอกเลิก ถ้าคิดว่าอะไรก็ไม่ยอมหยุดไม่ยอมเลิก จะทำให้ได้ไปหมด มันก็ทำไม่ได้ ขึ้นทำมันก็บ้าตาย ยิ่งกว่าคนที่มันไม่รู้อะไรเสียอีก เพราะฉะนั้นถ้ามีเวลาพอก็ต้องคิดบัญชี คิดสะละตะว่า เกิดมาทำไม? ควรจะได้อะไร? อะไรมันเป็นอย่างไร? คิดให้หมด แล้วก็วางโครงการ สรุปว่า มันควรจะมีเพียงเท่าไร เป็นอะไรอย่างไร

เดี๋ยวนี้เขาไม่ได้สอนเด็กๆ ให้ความรู้ เกิดมาทำไม? มันก็ลำบาก แต่เราก็สอนของเราเองได้ พยายามค้นคว้า พอให้ความรู้มันเกิดมาทำไม แล้วมันจะต้องทำอะไรบ้างอะไรไม่ต้องทำ ให้มันแน่นในส่วนหลักการใหญ่ๆ เสียก่อนว่าเราจะเกิดมาเพื่อไม่มีความทุกข์ เอากันอย่างนี้เลย ฉะนั้นเกิดมาเพื่อไม่มีความทุกข์ วางโครงการให้เป็นไปเพื่อฉันไม่ต้องมีความทุกข์ มันจะค่อยๆ เข้าไปหาเรื่องที่เป็นอยู่ด้วยศิลปะ ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น

เด็ก ๆ คิดว่าเกิดมาเพื่อสนุกสนานเอร็ดอร่อย ทุกข์หรือสุขไม่ต้องพูด ที่นี้เมื่อมันเป็นทุกข์ขึ้นมา มันก็ทำไม่ถูก พอได้สนุกสนานเอร็ดอร่อยมันก็โง่มากขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้นขอให้ไปขบคิดปัญหาว่า เกิดมาทำไม? ให้มันแน่นอนเสียก่อนเถอะ ให้มันลุล่วงไปเสียก่อนว่า เกิดมาทำไม? แล้วมันจะพบเอง พบว่าจะต้องทำอะไรบ้าง หรือพบหลักใหญ่ที่ทำอะไรไม่ผิดได้ง่าย

เกิดมาทำไม? เกิดมาเพื่อไม่ทุกข์ เราก็พบหลักที่ว่าจะไม่ทำให้ทุกข์ อะไรมันทุกข์ก็ไม่ทำ ที่นี้เราก็ไม่แน่ใจว่าเกิดมาทำไม เดาเอาเองมันก็เดาไม่ถูก ที่ว่าเกิดมาเอาบุญเอากุศลนี้ ว่าตาม ๆ กันทั้งนั้น ว่าตาม ๆ กันไปอย่างหลับหูหลับตา ไม่ได้มองเห็นจริงว่ามันเป็นอย่างไร ผลสุดท้ายก็เหมือนเด็ก ๆ เกิดมาเพื่อสนุกสนานเอร็ดอร่อย ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ให้ได้ชั้นสูง ๆ ขึ้นไปเป็นชั้นเทวดา อะไรรั้น อย่างนั้นมันเป็นการที่เรียกว่า เกิดมาไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำอะไร เอาแต่เกิดมาสนุกสนานเอร็ดอร่อยอย่างนั้นอย่างนั้นอย่างโน้น มันก็เลยเดินไปคนละทางกับที่ว่า เกิดมาเพื่อพบ

ความไม่ทุกข์ มหาความไม่ทุกข์ เพราะฉะนั้นก็ต้องถือ  
เสียว่า เราไม่ได้อยากเกิด แต่มันเกิดมาแล้ว

คำว่าเกิดมาทำไมนี้ อย่าไปเข้าใจว่าเรามันไม่อยากเกิด  
เราไม่รู้ที่เราไม่อยากเกิด แต่มันเกิดมาแล้ว พอเกิดมาแล้ว  
จะต้องทำอะไรบ้าง ก็ให้ถือว่าเกิดมาเพื่อทำสิ่งนั้น เกิดมา  
เพื่อฉลาด เพื่อรู้ รู้จนรู้ว่าไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น ถ้าไม่รู้  
เรื่องนั้นมันก็ไม่รู้ว่าจะทำอะไร มันน่าเอน่าเป็น ไปเสียทั้ง  
หมดแล้วก็มี ความทุกข์มากเท่าที่มันอยากจะทำจะเป็นไปเสีย  
ทั้งหมด พอไม่ได้ก็ฆ่าตัวตาย มันก็เลยยิ่งน่าสงสารมากขึ้น  
เพราะว่าสิ่งที่ทำให้ฆ่าตัวตายเพื่อจะเอนั้น มันไม่มีราคา  
เพราะฉะนั้นคนที่ฆ่าตัวตายเราจึงถือว่า เป็นคนที่ไม่รู้อะไร  
เลย

ที่นี้มาเทียบกับคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มันไม่  
มีใครจะตาย ไม่มีใครที่จะเกิดมา ไม่มีใครที่ต้องการอะไร  
มีแต่จิตใจที่รู้สึกนึกคิดได้ จิตใจก็จงทำหน้าที่ช่วยตัวเอง  
ทำอย่างไรรู้สึกไม่เป็นทุกข์ได้ก็เอาอย่างนั้น จึงอยู่เหนือ  
ความเกิดมา ที่ว่าเราเกิดมา หรือว่าใครเกิดมา ในที่สุด  
มันก็ต้องดับสูญอย่างที่ได้ๆ ไม่ยอมรับว่า เกิดมาเพื่อให้  
รู้ว่าเราไม่ได้เกิดมา

ที่จริงถ้ามนุษย์ในโลกทุกคนนี้กว่า เกิดมาทำไม โลกนี้ก็จะน่าดูมาก จะมีแต่ความสงบ เป็นโลกพระศรีอารียะ ไม่ต้องรบราฆ่าฟัน ไม่ทำอะไรที่ไม่ควรทำ เดียวนี้ทุกคนไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม? รู้แต่ว่าฉันต้องการอะไรก็ต้องเอาให้ได้ คิดหาวิธีเอาให้ได้ เพียงคิดเท่านั้นมันก็เป็นบาปเป็นอกุศลแล้ว คิดว่าเราจะเอาอะไรให้ได้ตามที่เราต้องการ คิดเท่านั้นก็เป็นบาปเป็นอกุศลแล้ว ยังไม่ได้ทำอะไรสักที มันก็ลงมือตั้งต้นที่จะทำบาปทำอกุศลแล้ว

ความเจริญในโลกนี้ก็ คือ ตั้งหน้าตั้งตาแย่งชิงแข่งขันหาเอาตามที่ตัวเองต้องการ โดยไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม? อะไรเป็นตัวความทุกข์ก็ไม่รู้ อย่างนี้ก็ยิ่งวิ่งเข้าไปหาความทุกข์นั้นมากขึ้น เดียวนี้โลกทั้งโลกมันอยู่ในกำมือของพวกเขา นักการเมือง นักการเมืองเหล่านี้เป็นคนโง่ไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม? แล้วก็พาโลกไปสู่ความทุกข์ เรามีวิธีใดที่จะปลื้มตัวออกมาเสียได้ ถ้าทำไม่ได้โดยร่างกายก็ต้องทำให้ได้โดยจิตใจ ผลสุดท้ายก็ต้องฟังเรื่องความว่างอีกนั่นแหละคือเรื่องสูญญตา

นี่เราพูดมายืดยาวแล้ว สรุปได้ว่าตั้งต้นให้รู้เสียที่ว่า  
เกิดมาทำไม? เกิดมาเพื่อไม่เป็นทุกข์ ความทุกข์มาจาก  
ความยึดมั่นถือมั่น ดังนั้นก็อยู่โดยไม่ยึดมั่นถือมั่น โดย  
เกลียดกลัวความยึดมั่นถือมั่น แล้วศึกษาให้รู้จักความยึดมั่น  
ถือมั่น จนไม่อาจจะเกิดได้

วิธีง่าย ๆ ก็คือ เป็นคนโง่เสีย เป็นคนไม่ประสี-  
ประสา ไม่ทะเยอทะยาน ไม่หวัง ไม่อยากอะไรทั้ง  
นั้น เลี้ยงสุนัขไว้เป็นอาจารย์ มันไม่อยากอะไร แล้วมันก็  
สบาย เพราะไม่ต้องการอะไร เราเองก็อย่าต้องการอะไรให้  
มันมาก เทียบส่วนกันแล้ว เราก็อย่าต้องการอะไรให้มันมาก  
เกินกว่าที่จำเป็น อย่าต้องการด้วยความยึดมั่นถือมั่น หรือ  
ด้วยความโง่ด้วยอวิชชา รู้แต่เพียงว่า อะไรจะต้องทำแล้ว  
ก็ทำตามสติปัญญา ตามความรู้ที่ถูกต้อง ว่าอะไรควรจะ  
ต้องทำก็ทำไปตามหน้าที่

นี่คือวิธีปฏิบัติที่เรียกว่าเป็นหลักทั่วไปเหมาะสมสำหรับ  
ทุกคน ทำตัวกุให้ตายเสียก่อน เหลือแต่จิตใจที่ไม่มีตัวกุ  
ให้มันเป็นเพื่อนกันไปกับร่างกาย แล้วก็ช่วยเหลือซึ่งกัน  
และกัน ทำไป อะไรเป็นหน้าที่ของจิตใจ อะไรเป็นหน้า

ที่ของร่างกายมันก็ทำไป ตัวกูอย่าเกิดขึ้น นั่นแหละคือ เวลาที่มันว่าง ว่างเป็นคราวๆ ว่างเป็นพักๆ เรื่อยๆ ไป จนว่างจริง

ถ้าตัวกูไม่เกิดขึ้นในจิตใจ จิตนี้ก็ว่าง หรือเป็นจิต ประภัสสร คือเป็นจิตที่ไม่มีกิเลส พอตัวกูเกิดขึ้นจิตนี้ก็มี ความวุ่นมีกิเลสมีความทุกข์ เว่ยหล่างเรียกว่าจิตเดิม จง พยายามให้จิตเป็นจิตเดิมอยู่เรื่อย สำหรับของพระพุทธเจ้าก็ ต้องใช้คำว่าให้จิตมันปราศจากความยึดถืออยู่เรื่อย ว่างจาก การยึดถืออยู่เรื่อย หรือเป็นประภัสสรอยู่เรื่อย จะแจ่มใส กระจ่างรู้ถูกต้องพอดี ไม่เจ้ออยู่ด้วยกิเลส แล้วก็ทำงาน ทุกอย่าง ไปตามหน้าที่

พวกหนึ่งเขาเรียกว่านี่คือ ไม่ทำอะไร ไม่ทำอะไร ไม่ปรุงเป็นตัวกูขึ้นมา เรียกว่าไม่ทำอะไร อีกพวกหนึ่ง เรียกว่าอยู่ในอวัจจันคิมรรค มัชฌิมาปฏิปทาเป็นอยู่โดย ชอบ ไม่เกิดตัวกูของกูเหมือนกัน

ถ้าพูดให้สมมุติมากหน่อย ก็เรียกว่า มีจิตใจอยู่กับ พระเจ้า อยู่กับพระเป็นเจ้าหรือพระเจ้าเสี่ยเอง ไม่มีตัวกู



ที่จะทำอะไรเพื่อตัวกู ทำตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า  
ให้ว่างไว้ ก็เป็นการประพาศถูกไปหมด

แบบนสำหรับสัตว์ที่มีสติปัญญา คือมนุษย์ ถ้าสัตว์  
เดรัจฉานไม่มีสติปัญญา ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นปัญหาอยู่  
แล้ว คือมันไม่อยากของมันเอง ไม่ปรารถนา ไม่ยึดมันถือ  
มันของมันเอง หรือมันอยจนไม่มีปัญหา หรือถ้าเป็นสัตว์  
ที่ต่ำลงไปอีกก็ยังไม่มีความรู้ เป็นต้นไม้ก็ยังไม่มีความรู้  
มันก็สบายเพราะมันไม่มีความฉลาด มันรู้สึกเหมือนกัน  
ไม่ใช่ไม่มีความรู้สึก แต่มันไม่มากจนเป็นทุกข์เป็นสุข  
อะไร มันคล้ายๆ กับว่าเป็นกลางๆ สุขก็ได้ทุกข์ก็ได้

ชีวิตตั้งต้น จากต้นไม้ จากพืช แล้วจึงมาถึงสัตว์  
แล้วจึงมาถึงคน วิวัฒนาการไปเพื่อความไม่ทุกข์ ที่ละเอียด  
ที่ประณีตที่สุดมีที่ลึกลง มันแก้ได้ด้วยรู้ รู้แล้วหยุด หยุด  
ความทุกข์เสียได้ ถ้าไม่รู้ก็หยุดความทุกข์ไม่ได้ แล้วก็ต้องมี  
ความทุกข์มากกว่าสัตว์หรือมากกว่าต้นไม้

เราควรเอาสัตว์หรือต้นไม้เป็นครูในบางแง่ หรือโดย  
หลักใหญ่ๆ ว่า อย่ายึดมันถือมัน อย่าเกิดความยึดมันถือ

มัน ขอให้ยู่ไปตามธรรมชาติ แต่เดี๋ยวมันยึดมันถือ  
มันจนกระทั่งหลับมันก็งยมัน คือยึดมันถือมันในจิตได้สำนึก  
ทันเรื่องราวเชื่อตัวเองคือเรื่องที่พูดแล้ว ไม่เชื่อ  
คัมภีร์ ไม่เชื่อหนังสือ ไม่เชื่อพระพุทธรเจ้า ไม่เชื่อที่เขา  
พูดกัน หรือว่าไม่เชื่อความเดา ความคาดคะเน แต่เชื่อ  
ความแจ่มแจ้งที่จิตใจของตัวเอง

ความทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้วมันดับไปได้อย่างไร มอง  
ให้เห็นสิ่งเหล่านี้ อย่างนี้ก็เรียกว่าเชื่อตัวเอง ฟังจากพระพุท  
ธเจ้านั้นเชื่อเพียงว่าเอามาทดลองดู พอเห็นว่าจริงตามนั้นจึง  
เชื่อ ส่วนบางเรื่องไม่ต้องทดสอบดูหรอก เพราะมันรู้กัน  
มาก่อนแล้ว เช่นพระพุทธรเจ้าท่านตรัสว่า ความโกรธเป็น  
ของร้อนอย่างนี้ เชื่อพระพุทธรเจ้าได้ทันที แต่นั่นมันไม่  
ใช่เชื่อพระพุทธรเจ้า เป็นการเชื่อตัวเรา เพราะว่าเราเคย  
รู้มาแล้ว ว่าความโกรธนั้นมันร้อน

พระพุทธรเจ้าท่านต้องการอย่างนี้ ต้องการให้ทุกคน  
เชื่อความรู้อยู่แล้วจากสิ่งที่ได้ผ่านมาแล้ว ไป  
ศึกษาเรื่องกาลามสูตรดู. *มา สมโณ โน ครุ ตี*-อย่าเชื่อ  
ว่าสมณะนี้เป็นครูของท่าน อย่าเชื่อด้วยเหตุผลแต่เพียงว่า  
สมณะนี้เป็นครูของเรา มันบ่งถึงตัวพระพุทธรเจ้าเองเลย

เราไม่เชื่อว่าเพราะสมณะนี้เป็นครูของเรา เราจึงเชื่อ อย่า  
 เชื่อว่าข้อนั้นอยู่ในพระไตรปิฎก นี้ก็บังถึงพระไตรปิฎก  
 อย่าเชื่อเพราะเหตุว่าคนนั้นมันพูดน่าเชื่อ หรือมันอยู่ใน  
 จูฬะที่หน้าควรเชื่อก็อย่าเชื่อ แล้วก็อย่าเชื่อโดยการชี้เหตุ  
 ผลทางตรรกทางปรัชญา อย่าเชื่อตามข่าวลือที่ประพฤติ  
 สืบ ๆ กันมานานบอกกันมานาน ไม่ให้เชื่อทั้งนั้น นี่เป็น  
 เรื่องกาลามสูตร พระพุทธเจ้าตรัสให้ชาวบ้าน หมู่หนึ่งถือ  
 หลักอย่างนี้

ข้อที่ว่าราคะเป็นของร้อน โทสะเป็นของร้อน โมหะ  
 เป็นของร้อน ขอนมันรู้มาแล้วมันก็เลยเชื่อ ถ้าเราดับ  
 ราคะ ดับโทสะ ดับโมหะได้จะเป็นของเย็น แม้ไม่เคยรู้  
 ได้ การที่เราไม่เคยว่างจากราคะโทสะโมหะบางครั้งบางคราว  
 เรากรว่าเย็น

ขอนมันก่อนมานได้ว่า ถ้าดับราคะ โทสะ โมหะ  
 เด็ดขาดมันก็เย็น เย็นตลอดกาลไปเลย อันนั้นคือนิพพาน  
 เพราะฉะนั้นจึงเชื่อว่านิพพานนั้นต้องดีแน่ คือเย็นแน่ อย่าง  
 นี้เขาเรียกว่าเชื่อตัวเอง เพราะว่ามันเคยนิพพานมาแล้ว  
 เป็นครั้ง ๆ คราว ๆ คือเมื่อมันว่างจากกิเลสมันเย็นสบายจึง  
 รู้ว่านิพพานเย็น เป็นตถังคินิพพาน นิพพานบังเอิญก็ยัง

เย็นขนาดนี้ นิพพานแท้จริงเด็ดขาดลงไปมันก็ต้องวิเศษแน่  
หรือว่าถ้าเย็นได้เพียงเท่านั้นก็เอาแล้วพอใจแล้ว พอใจแค่นี้  
นิพพานชั่วคราวนักพอแล้วพอใจแล้ว จึงเชื่อว่านิพพาน  
นี้เป็นบรมธรรมแน่ เป็นของที่ควรปรารถนาแน่ นักก็เรียก  
ว่าเชื่อตัวเอง

นักใช้หลักที่ว่า ภาษาคน-ภาษาธรรม เมื่อพูดว่าให้  
เชื่อตัวเองนี้ ต้องถือว่าเป็นคำพูดในภาษาธรรม แต่ถ้าพูด  
ในภาษาคนภาษาของอัณฑพาลนั้นก็ไปอีกอย่างหนึ่ง กลายเป็น  
เป็นเรื่องอัณฑพาลไปเลย ไม่เชื่อใครเชื่อตัวเอง กลายเป็น  
เชือกิเลสของตัวเอง ขอเตือนว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า ให้  
เชื่อตัวเองนี้ เป็นการพูดอย่างแบบภาษาธรรม ไม่ใช่  
ภาษาคนอัณฑพาล

มีสูตรอยู่สูตรหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสว่า แมตถาคตมิ  
ได้เกิดขึ้นในโลก สัตว์ทั้งหลายก็อาจจะบรรลุนิพพาน  
ได้ นี่หมายถึงพระปัจเจกพุทธะ ไม่ได้ฟังจากพระพุทธ  
เจ้า พระพุทธเจ้าก็ได้เกิดขึ้น ท่านก็ทำตัวเองให้บรรลุ  
มรรคผลนิพพานได้ตามลำพัง เป็นเรื่องรู้อเองเชื่อเองอะไร  
เองตามลำดับ เป็นผู้บรรลุมรรคผลนิพพานได้เหมือนกัน  
ถ้าทำได้เองอย่างนี้เรียกว่าปัจเจกพุทธะ

เดี๋ยวนี้ปัญหาอย่างนั้นมันไม่มี เพราะว่าคำสอนของ  
 พระพุทธเจ้าแพร่หลายเต็มไปหมดทุกหนทุกแห่ง ยังไม่สิ้น  
 ศาสนา เหลือแต่ว่าจะเชื่อที่พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้ใน  
 ลักษณะอย่างไรวิธีไหน มันก็ต้องวกไปหาในข้อที่เชื่อความ  
 รู้ประจักษ์แก่ใจตัวเอง ก็เป็นปัจเจกพุทธะ แต่มันมีมูลมา  
 จากการได้ยินได้ฟังมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้า *ปัจเจก-*  
*ตังเวทิตัพโพวัญญู* ธรรมะนี้เป็นของอันวิญญูชนจะพึงรู้  
 ได้เฉพาะตน นี้ก็บ่งว่า จะเชื่อผู้อื่นไม่มีทางจะเป็นไปได้  
 เพราะธรรมะมันเป็นอย่างนี้ *สัททิกฏฐิติโก* เห็นเอง *ปัจเจกตัง-*  
*เวทิตัพโพ* รู้เฉพาะตน เราก็ไม่พูดกับคนพาล แต่พูดกับ  
 คนธรรมดาเป็นสัตบุรุษ แล้วก็สอนให้รู้จักวิธีช่วยตัวเอง  
 จะเชื่อตัวเองได้ดี ก็เผาศึกษาเรื่องความยึดมั่น เรื่อง  
 ความไม่ยึดมั่น ความว่าง-ความวุ่น วัฏฏสงสารในจิตใจที่  
 ว่างอยู่ นิพพานที่มีอยู่เป็นบางครั้งบางคราวในวัฏฏสงสาร  
 ที่สลัดกันอยู่

เอาละ หมดเวลาแล้ว.

อ ป ั ฌ ฌ ก ส ู ต ร เ ท ศ น า

## เกิดมาทำไมกัน?

พุทธทาสภิกขุ

แสดงในวันธัมมัสสวนะ พรรษา ๒๕๑๕

วันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๑๕



นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อิมหิ ตีหิ ฌมเมหิ สมฺนุนาคโต ภิกฺขุ อปฺมุณกปฏิปทํ  
ปฏิปนฺโน โหติ โยนิ จสฺส อารทฺธา โหติ อาสวานํ ขยฺยา-ติ  
ฌมฺโม สกฺกจฺจํ โสตฺพุโพ-ติ

ณ บัดนี้ จะได้วิสันนาพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า  
เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อ และวิริยะ  
ความพากเพียรของท่านทั้งหลาย ผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญองกาม  
ก้าวหน้าในทางแห่งพระศาสนา ของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็น  
ที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเนียมในวันนี้ เป็นธรรมเนียมเนื่องในการจำพรรษา วันเช่นวันนี้ก็เรียกได้ว่าเป็น วันธัมมัสสวนะ คือเป็นวันที่ฟังธรรมอยู่ตามปกติ และเชื่อว่าเป็นวันอุโบสถ เพราะมีบุคคลผู้สมาทานอุโบสถและเชื่อว่าเป็นวันพระ โดยทั่วไปเป็นวันที่จะต้องทำให้เป็นอย่างพระ หรือว่าจะต้องเกี่ยวข้องกับพระ หรืออะไรทำนองนั้น จึงได้เชื่อว่าเป็นวันพระ.

ความหมายทั้งสามคำนี้แม้จะต่างกัน แต่ก็มีกรกระทำที่มุ่งหมายเหมือนกัน คือวันที่ควรจะทำให้ดีเป็นพิเศษยิ่งกว่าวันธรรมดา คือจะฟังธรรมให้ดีเป็นพิเศษ หรือว่าจะรักษาศีลอุโบสถเป็นต้น ให้ดีเป็นพิเศษ หรือจะทำกาย วาจา ใจ ของตนให้ดีเป็นพิเศษ สมกับที่เรียกว่า วันพระในพรรษา เป็นเวลาที่ควรจะรักษาความเป็นวันพระ วันธัมมัสสวนะ วันอุโบสถนี้ให้ครบถ้วน ให้เป็นไปอย่างดี ที่เรียกว่าให้สุดความสามารถของตนๆ โอกาสแห่งการแสดงธรรม สำหรับที่จะให้สมกับคำที่ว่า วันนี้เป็นวันธัมมัสสวนะ.

ธรรมเนียมในวันนี้ จะแสดงโดยหัวข้อในอภิมณฑกสูตร ซึ่งแปลว่า การปฏิบัติที่ไม่คิด และการปฏิบัติที่ไม่คิดนี้ มีอานิสงส์อย่างสูงสุด คือทำให้เป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ และข้อความในพระสูตรนี้เป็นคำตอบได้อย่างดีทีเดียว ต่อปัญหาที่ถามว่า เกิดมาทำไมกัน?

# เกิดมาทำไมกัน?



ปัญหาที่ว่า เกิดมาทำไมกัน? นี่เป็นปัญหาสำคัญอย่างยิ่งดังที่เคยปรารภแล้วปรารภอีกมาตลอดเวลาว่าปัญหาที่มีความสำคัญจนไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไร เดียวนี้เพราะคนไม่รู้ว่าคุณเองเกิดมาทำไมกัน จึงได้ทำสิ่งต่างๆ เป็นไปในทางที่ไม่เป็นประโยชน์ก็มี หรือถึงกับเป็นไปในทางที่เป็นโทษทำความเสียหายก็มี.

ถ้าทุกคนรู้ดีว่าเราเกิดมาทำไมจริงๆ แล้ว ย่อมทำสิ่งต่างๆ ชนิดนอกเรื่อง เช่นนั้นไม่ได้ จะทำแต่สิ่งที่เหมาะสมกับความมุ่งหมายที่ว่า “คนเรานี้เกิดมาทำไมกัน”

ขอให้ทุกคนสังเกตให้มากเป็นพิเศษ เพื่อให้รู้ความข้อนี้ ซึ่งเป็นความจริงที่จำเป็นแก่คนทุกคน นับตั้งแต่เด็กเล็กๆ ขึ้นไปจนถึงผู้ใหญ่ คนแก่คนเฒ่าทั้งบรรพชาดิตทั้งฆราวาส เพราะเมื่อไม่รู้ว่าคุณเกิดมาทำไม? จะเอาอะไร? แล้วมันก็จะทำไปในทางที่ไม่ตรงกันกับที่ว่า เรา



ควรจะได้อะไร หรือเราควรจะทำอะไร; เลยไปทำในสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำอยู่ตลอดเวลา.

การที่ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำอยู่ตลอดเวลา นั้นไม่ใช่เพียงแต่ไม่ได้ประโยชน์ แต่มันกลายเป็นโทษ เพราะถ้าไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำเข้าแล้ว มันก็ล้วนแต่เป็นการพอกพูนซึ่งกิเลสทั้งนั้น หมายความว่า ทำไปตามอำนาจของกิเลสนั่นเองตามความรู้สึกของกิเลส ว่าอยากจะได้อะไร อยากจะมีอะไร อยากจะทำอะไร ก็ทำไปอย่างนั้น นั่นมันไม่ถูกไม่ตรงกันกับที่ธรรมชาติต้องการ คือไม่ตรงกับสิ่งที่ตรงกันข้ามกับที่กิเลสต้องการ สิ่งก่อกเลสต้องการก็ยอมเป็นไปเพื่ออัสวะ สิ่งธรรมชาติต้องการก็ยอมเป็นไปเพื่อความสันอัสวะ.

ถ้าเรารู้ว่าเกิดมานี้เพื่อทำความสันอัสวะกันจริงๆ เรา ก็จะไม่ทำในทางที่จะเพิ่มพูนอัสวะ ตั้งแต่เด็ก ๆ มาทีเดียว เพราะไม่รู้ว่าเราเกิดมาเพื่อทำความสันอัสวะ ก็เลยทำากอย่างที่เป็นการเพิ่มอัสวะ จนกระทั่งโตขึ้นมาตามลำดับ มันก็มีอัสวะที่หนาแน่นอยู่ในสันดาน จึงจะได้ยากเพราะเหตุนี้ ถ้ารู้จักทำเพื่อป้องกันกาเกิดแห่งอัสวะ หรือทำ

ลายอาสวะกันมาเรื่อย ๆ ตั้งแต่ต้นมาจนบัดนี้ บ้านนี้เราก็จะอยู่ในสภาพอย่างอื่น คือไม่มีความทุกข์ ไม่มีปัญหาที่ยุ่งยากลำบากเหมือนเดิมนั้น คือมีความทุกข์ชนิดที่ไม่รู้ว่ามันเกิดมาอย่างไร มันเกิดมาจากอะไร จะดับมันอย่างไร เหล่านี้ก็ล้วนแต่ไม่รู้ จึงมีจิตใจที่หม่นหมองกระสับกระส่าย ไม่รู้ว่าต้องการอะไรดี และก็มีใจไม่พอใจอยู่นั่นเอง นี้ก็เพราะว่า :-

กามาสวะ ชักชวนไปแต่ในเรื่องของกามารมณ์ ภวาสวะ ก็ชักชวนไปแต่ในเรื่องที่จะเป็นนั่นเป็นนี่ ตามอำนาจของความไม่รู้ อวิชชาสวะ ก็เป็นเหตุให้ปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่ถูก ชักชวนไปแต่ในทางที่ทำให้ทำผิด.

นี้เรียกว่าอาสวะเจริญงอกงาม และก็ทำให้คนมีชีวิตอยู่อย่างมีความทุกข์ทรมานหม่นหมอง ด้วยเหตุฉะนั้นแหละ พระพุทธเจ้าท่านจึงได้ตรัสพรหมจรรย์นี้ไว้ ในลักษณะที่เป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ ท่านผู้ใดจะปฏิบัติธรรมะข้อใดในพระพุทธศาสนานี้มันก็จะ เป็นไปเพื่อ สิ้น อาสวะ ทั้งนั้น ไม่มีข้อไหนที่เป็นไปเพื่อการเกิด และการรักษาไว้



ข้อปฏิบัติข้อแรก ที่ว่า มีทวารอันคุ้มครองแล้วใน  
อิทธีรยฺหฺม นั้น อธิบายว่า คือ มี ตา หู จมูก ลิ้น  
กาย ใจ คุ้มครองดีแล้ว คุ้มครองอย่างไรเรียกว่าคุ้มครองดี  
แล้ว? ก็คือ คุ้มครองโดยประการที่บาปอกุศลธรรม กล่าว  
คือ อภิชฌาและโทมนัส จักไม่ไหลไปตาม ซึ่งจิตของ  
บุคคลนั้นนั่นเอง.

มีพระบาลีในข้อนี้ว่า: *อิธ ภิกขุ จกขุณา รูปํ ทิสฺวา-*  
*ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยตาแล้ว, น นิमितฺตคฺคาทํ-*  
*ไม่ถือเอาโดยนิमित. นานุพฺยณฺชนคฺคาทํ-*ไม่ถือเอาพญฺชนะ,  
*ยตฺวาธิกรณเมณํ จกขุณฺทริยํ อสฺวติ วิหรนฺตํ-*เมื่อบุคคลคุ้ม  
ครองอินทรียฺโดยยู่อย่างไร, *อภิชฺฌาโทมนสฺสาปาปกา*  
*อกุสลาธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยํ-*บาปอกุศลธรรมมีอภิชฌา  
และโทมนัสย่อมไม่ไหลไปตามซึ่งจิตของภิกษุนั้น, *ภิกษุ*  
*นั้น, ตสฺส สํวรายปฺปฏิปชฺชติ-*ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมซึ่งอิน-  
ทรียฺนั้น, *รกฺขติ จกขุณฺทริยํ-*คือย่อมรักษาซึ่งจักขุอินทรียฺ,  
*จกขุณฺทริเย สํวรํ อปชฺชติ-*ย่อมถึงซึ่งความสังวรระวังใน

จักขุอินทรีย์ดังนี้; แล้วก็ได้ตรัสถึงเรื่อง หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จนครบทั้ง ๖ ทวาร โดยข้อความอย่างเดียวกันว่าจะปิดกั้นรักษา คัมภรอง ซึ่งทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ด้วยดี ในลักษณะที่อภิขณาและโทมนัส จะไม่ไหลไปตามจิตของบุคคลนั้น หมายความว่า เมื่อไม่คัมภรองตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้ให้ดี อภิขณาและโทมนัส ย่อมไหลไปตามซึ่งจิตของบุคคลนั้น ข้อความนี้แปลว่า ถ้าระวังการกระทบทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ดีแล้ว ก็จะมีการปรองแตงในทางจิต จนเกิดสิ่งที่เรียกว่าอภิขณาและโทมนัสขึ้นมาครอบงำจิตนั่นเอง.

คำว่า อภิขณาและโทมนัส ในที่นี้หมายถึง กว... ยินดีและยินร้าย ถ้าสิ่งใดถูกใจเป็นที่พอใจ ก็ยินดี คือมีความพึงเล็งเฉพาะสิ่งนั้น นี้เรียกว่า อภิขณา; ถ้าสิ่งนั้นไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่ยินดี ก็มีโทมนัส คือมีจิตใจที่ประกอบไปด้วยโทสะ เช่นความขัดเคือง เป็นต้น. อภัสลธรรมที่จะไหลไปตามจิตของบุคคลผู้ไม่สำรวมระวังในอินทรีย์ทั้งหลายมีอยู่เป็น ๒ ประการนี้เท่านั้น คือยินดีอย่างหนึ่ง ยินร้ายอย่างหนึ่ง.

ถ้ายินดีก็เกิดความยึดมั่นถือมั่นไปตามแบบของ ความ  
 ยินดี ถ้ายินร้ายก็เกิดความยึดมั่นถือมั่นไปตามแบบของ  
 ความยินร้าย, เมื่อมีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว ย่อมมีความ  
 ทุกข์เสมอทั้ง เพราะฉะนั้น จะเป็นความยินดีหรือยินร้าย  
 ก็ตาม เป็นทางเกิดแห่งความทุกข์ ความยึดมั่นถือมั่นนั้น  
 เอง เรียกว่าภิชฌาและโทมนัส คือความยินดียินร้ายนั้น  
 ได้ไหลไปตามจิตของบุคคลผู้มีอินทรีย์อันไม่คุ้ม ครอง แล้ว  
 อย่างนี้.

นี้ตรัสไว้เป็นข้อแรกว่า บุคคลผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ  
 ปฏิบัติถูก ปฏิบัติไม่ผิดนั้น คือปฏิบัติอย่างนี้เป็นข้อที่  
 หนึ่งมีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า อภินณกปฏิปทา แปลว่า ข้อ  
 ปฏิบัติที่ไม่ผิด ในคัมภีร์อรรถกถา ก็อธิบายคำให้ชัดเจน  
 ยิ่งขึ้นไปว่า ปฏิบัติไม่ผิดนั้นคือ อวิรุทธปฏิปทา - ปฏิบัติไม่  
 พิรุณ; ปฏิบัติพิรุณก็คือปฏิบัติชนิดที่เป็นโทษประทุษร้าย  
 ทำให้มีความทุกข์ได้,แล้วยังเรียกว่า นิยุยานิกปฏิปทา คือ  
 ข้อปฏิบัติที่จะนำสัตว์ออกไปจากทุกข์ได้,แล้วยังเรียกว่า สาร  
 ปฏิปทา ข้อปฏิบัติที่มีแก่นมีสาระ, และเรียกว่า มณฑลปฏิ  
 ปทา แปลว่า ข้อปฏิบัติที่มีรสสูงสุด.

คำว่า *มัตตะ* แปลว่า สิ่งที่มีรสอร่อยสูงสุด เช่น สัปปีมัตตะ คือรสอันเกิดจากนมโคที่มาทำจนถึงในระดับที่มีรสสูงสุด ก็เรียกว่า *สัปปีมัตตะ* แต่ในที่นี้เป็นชื่อของข้อปฏิบัติ เรียกว่า มัตตะปฏิบัติ มีความหมายว่า เป็นระเบียบปฏิบัติที่มีรสอร่อยสูงสุด และยังเรียกว่า *อบัจฉิกปฏิบัติ* คือ ข้อปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก ไม่เป็นบัจฉิก คือ ไม่เป็นข้าศึกแก่บุคคลผู้ปฏิบัติ มันเหมือนกับว่าเป็นมิตร เป็นผู้หวังดี เป็นผู้ช่วยเหลือ และในที่สุดก็เรียกว่า *ธัมมานุธัมมปฏิบัติ* คือ ปฏิบัติธรรมโดยสมควรแก่ธรรมนั่นเอง.

ทั้งหมดนี้ย่อมแสดงให้เห็นประโยชน์เห็นอานิสงส์อย่างชัดเจน ของข้อปฏิบัติที่อยู่ในตัวคำพูดนั้นๆ ดังนั้นจึงควรจะสนใจกันให้ดี ๆ ว่า ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดนี้ มันมีความหมายอย่างนี้.

ข้อแรกเรียกว่า ส้ารวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในลักษณะที่บาปอกุศลธรรมอันลามกจักไม่ไหลไปตามจิตของบุคคลนั้น.

ข้อปฏิบัติข้อที่ ๒ เรียกว่า *โกชเน มัตตัญญู* คือเป็นผู้ประมาณในการบริโภค พระบาลีในตรัสไว้สำหรับภิกษุ

โดยตรง แต่ก็มี ความหมายที่ใช้ได้ทั่วไปแม้แก่พวกฆราวาส  
พระบาลีนี้ว่ามีว่า “อิธ ภิกขเว ภิกขุ ปฏิสงฺขา โยนิโส  
อาหาริ อหारेติ เนว ทวาย น มทาย น มนุทนาย น  
วิภูสนาย ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส รุติยา ยาปนาย  
วิหีสุปรติยา พุรหุมจริยานุคฺคหาย อิติ ปุราณญจ เวทนิ  
ปฏิหฺงขามิ นวญจ เวทนิ น อุปฺปาเทสฺสามิ ยาทฺรา จ เม  
ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสฺสุวิหาโรจาทิ” ทุกคนเคยได้ยิน  
แล้ว พระเณรก็สวดอยู่ทุกวัน แต่ในที่นี้มุ่งหมายกล่าวเฉพาะ  
เรื่องอาหารอย่างเดียว ไม่ได้พูดถึงเรื่องจีวร เสนาสนะ  
และเภสัช.

ภิกษุปฏิบัติโภชนเนมัตตัญญูตา คือเป็นผู้พิจารณาโดย  
แยบคายแล้วจึงกลืนกินอาหาร : เนว ทวาย - ไม่ใช่เพื่อเล่น  
สนุก เกร็ดอร่อย, น มทาย - ไม่ใช่เพื่อมัวเมา, น มนุทนาย  
ไม่ใช่เพื่อประดับ, น วิภูสนาย - ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง นี่หมาย  
ความว่าไม่ใช่เพื่อความเอร็ดอร่อยสนุกสนานโอ้อวด แก่กัน  
และกัน, แต่ว่า ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส รุติยา - เพียงเพื่อ  
ให้กายนมันตงอยู่ได้, ยาปนาย - ให้กายนมันพอเข้าไป



ได้, *วิหีสุปรตีย* - เพื่อกำจัดความทุกข์ความลำบากเสียได้,  
*พรหมจรรย์านุกุคทาย* - เพื่ออนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหม  
 จรรย์ โดยตรง.

นี้หมายความว่า คนเราจะไม่กินอาหารนั้นไม่ได้  
 แต่ว่าเราจะกินอาหารเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ตั้งอยู่ได้ คือไม่  
 ตายให้เป็นไปได้ตามวัตถุที่ประสงค์ ขจัดความยากลำบาก  
 มีความหิวเป็นต้นเสีย เพราะสำคัญอยู่ที่ ต้องเป็นการ  
 อนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์.

คำว่า *พรหมจรรย์* เคยอธิบายกันมาหลายครั้งหลายหน  
 แล้วว่า เป็นการปฏิบัติที่จะต้องทำให้ดีที่สุด ให้สมกับคำว่า  
 “*พรหม*” คำว่า *พรหม* แปลว่า ประเสริฐที่สุด ดีที่สุด หรือ  
 สูงสุด *พรหมจรรย์* คือพรหมจรรย์ ประพฤติปฏิบัติที่ดี  
 ที่สุด ตามสมควรแก่ฐานะแห่งตน ๆ ใครมีเรื่องที่จะต้อง  
 ปฏิบัติอย่างไร ก็ปฏิบัติให้ดีที่สุด.

การกินอาหารนี้ กินเพื่อการอนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์  
 นั่นก็คือ เพื่อให้มันช่วยให้การปฏิบัตินั้นเป็นไปได้อย่าง  
 สะดวกจึงจะดีที่สุด อย่าไปกินอาหารชนิดที่มันเป็นข้าศึก  
 แก่พรหมจรรย์เช่นกินเพื่อเอร็ดอร่อย เพื่อเล่น เพื่อมัว

มาเป็นต้น ถ้าทำอย่างนั้น ก็จะเป็นการขัดขวาง เป็นอุปสรรคแก่การประพฤติพรหมจรรย์.

อย่าว่าถึงการประพฤติในทางจิตใจเลย เพราะว่าแม้แต่การที่บุคคลใดจะเรียนหนังสือหนังสือหา แม้แต่จะอ่านหนังสือให้รู้เรื่อง ถ้ากินอาหารผิดวิธีเช่นมากเกินไปเป็นต้น มันก็อ่านหนังสือไม่รู้เรื่อง เพราะว่ามันง่วงนอน หรือมีทุกข์มีโทษอย่างอื่นเกิดขึ้น นี่ก็เป็นสิ่งที่ต้องระวังให้ดี กินอาหารมากไปหรือไม่ถูกวิธี มันก็ทำให้ท้องไส้เสีย เมื่อท้องไส้เสีย มันก็อ่านหนังสือไม่รู้เรื่อง อย่าว่าแต่จะประพฤติในทางจิตทางใจเลย.

ดังนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า จะต้องกินอาหารนี้ ให้เป็นไปเพื่อการอนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์นี้เป็นข้อใหญ่ ให้รู้ประมาณที่พอเหมาะพอดีที่จะบริโภคแล้วจะเป็นการอนุเคราะห์เกื้อกูลแก่การประพฤติพรหมจรรย์ ยังตรัสขยายความออกไปอีกว่า: *อติ ปุราณญจ เวทนี ปฏิหฺขามิ* - จะกำจัดเวทนาเก่า คือความหิวเสียได้, *น วณฺจ เวทนี น อุปฺปาเสสฺสามิ* - จักไม่ทำเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น.

เวทนาเก่าเช่นความหิว หรืออาหารไม่มี ไม่พอ ไม่ถูกต้อง นี้ก็จะกำจัดไปเสียได้ด้วยการกินอาหารให้ถูกต้อง คือพอดี และจะไม่ทำเวทนาใหม่ เช่นความอึดอัด ความง่วง ซึมเป็นต้นให้เกิดขึ้น นั่นแหละ คือการบริโภคอาหารที่เป็นการอนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์.

และก็สรุปอานิสงส์ไว้ในที่สุดว่า *ยาตุรา จ เมกวิสสุติ-* ด้วยการทำอย่างนี้ ความที่อึดภาพเป็นไปได้โดยสะดวกนั้น จักมีแก่เรา, *อนวตฺตา จ -* ความเป็นผู้หาโทษมิได้จักมีแก่เรา, *ผาสฺวหาโร จ -* ความอยู่เป็นผาสุกด้วยจักมีแก่เรา. หมายความว่าผู้นั้นจะได้รับประโยชน์ที่พึงปรารถนาคือว่าอึดภาพ ร่างกายนี้จะ เป็นไปด้วยดี และก็ไม่ประกอบไปด้วยโทษคือ อันตรายหรือความเสียหาย และก็จะอยู่เป็นผาสุกตลอดไป.

ในตอนต้น ๆ ทรงแสดงวิธีปฏิบัติ ในตอนท้ายทรง แสดงอานิสงส์ของการปฏิบัติ รวมกันหมดแล้วก็เพื่อให้เข้าใจคำว่า เป็นผู้ประมาทในการบริโภค.

อย่างนี้ นั่นเป็นอุปถัมภ์ปฏิบัติ คือข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ไม่พิรุณ หรือว่าเป็นไปเพื่อออกจากทุกข์ เป็นสาระ เป็น

มณฑะ เป็นอปัจจัยนิกะ เป็นธัมมานุธัมมปฏิปทา อย่างที่  
กล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นเอง.

สำหรับ การปฏิบัติข้อที่ ๓ เรียกว่า *ชาคริยานุโยค*  
นี้ก็ตรัสไว้สำหรับภิกษุโดยเฉพาะอีกเช่นเดียวกัน ผู้เป็น  
สมรวาสก็พึงรู้จักปรับปรุง คือว่าเลือกกระทำให้พอเหมาะ  
แก่ฐานะของตนได้.

สำหรับภิกษุนี้ ได้ตรัสไว้ดังนี้ว่า : *ทิวส์ จงกเมน*  
*นิสฺสขชาย อวารณิเยหิ ธมฺเมหิ จิตฺตํ ปริโสเชติ* แปลว่า  
เวลาตลอดวัน ย่อมชำระซึ่งจิตให้หมดจดจากอวารณิยธรรม  
คือสิ่งเศร้าหมองจิต ด้วยการเดินและด้วยการนั่ง นี้นิยาม  
ความว่า ตลอดทั้งวันไม่นอน เป็นอยู่ด้วยอิริยาบถ คือ เดิน  
บ้าง นั่งบ้าง ตลอดเวลานั้น ประพฤติกระทำไปใน  
ลักษณะที่จะชำระจิตให้หมดจดจากนิวรรณ์ หรือบางทีก็  
เรียกอวารณ์ว่านิวรรณ์ ๕ ประการ ก็มีอยู่ในตำรับตำราที่  
เรียนอยู่แล้ว โดยหัวข้อ ก็คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีน-  
มิทธะ อุทธัจจะกุกกุกจจะ และวิจิกิจฉา :-

- *กามฉันทะ* คือ จิตใจแส่ไปในทางกาม

- พยาบาท คือ จิตใจแส่ไปในทางบัดเคือง  
หงุดหงิด โกรธแค้น

- ถีนมิทระ คือ ความหดหู่ซึมเซาอ่อนเพลีย  
- อุทฺธัจจะกุกกุจจะ นั้นตรงกันข้ามกับถีนมิทระ คือ  
ฟูขึ้น พุ่งข่าน

- วิจิกิจฉา นั้นคือ ความที่จิตไม่แจ่มใส มีคมัว  
สลัว ลังเล ไม่พอใจ ว่าสิ่งที่กำลังกระทำอยู่นั้นถูกต้อง  
แล้วทุกประการหรือไม่

ถ้าคนเรามีความรู้สึกไม่พอใจในการ กระทำ ที่ กำลัง  
กระทำอยู่ หรือกำลังเป็นอยู่ นี้เรียกว่า เป็นผู้อยู่ด้วย  
นิรวณเป็นเครื่องเศร้าหมองจิต ก็ต้องกำจัดความรู้สึก  
ทั้งหมดนี้ให้ออกไปจากจิต ไม่ให้มีในจิต ตลอดทั้งวัน  
ด้วยการยืนบ้าง ด้วยการนั่งบ้าง นี้เรียกว่าเป็นการปฏิบัติ  
ในตอนกลางวัน.

ที่นี้ ก็มาถึงการปฏิบัติในตอนกลางคืน : รัตติยา ปฐุมิ  
ยามิ จงกเมน นิสฺสขฺขาย อวารณิเยหิ จิตฺติ ปรีโสเชติ  
คือตลอดดยามต้นแห่งราตรี ก็ บำระจิตให้หมดจดจากนิรวณ

ด้วยการเดินบ้าง นั่งบ้าง นี่เหมือนกับกลางวัน คืนหนึ่งก็แบ่งเป็น ๓ ยาม ยามหนึ่งก็ตก ๔ ชั่วโมง.

สี่ชั่วโมงตอนต้นของกลางคืนนั้น เรียกว่า ปฐมยาม ขำระจิตให้หมดจดจากนิวรณ์ เช่นเดียวกับเวลากลางวัน ด้วยการเดินบ้าง นั่งบ้าง ไม้่นอน, *รตฺติยา มขฺฉิมิ ยามิ*— ครั้นถึงมัชฌิมยามแห่งราตรี: *ทกฺขิณฺเณ ปสฺสฺเสน สึทฺเสน สึทฺเสยฺยิ กปฺเปตี*— ย่อมสำเร็จสึทไสยา คือการนอนอย่างท่าทางของราชสีห์ โดยตะแคงข้างขวา, *ปาเทน ปาทิ อจฺจาทาย*— ให้เท้าเหลื่อมเท้า, *สโต สมฺปชาโน อฏฺฐาเน สญฺญิ มนสิกริตฺวา*— มี สติสัมปชัญญะ กระทำในใจซึ่งสัญญาในการที่จะลุกขึ้น.

นี้ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี ๆ สำหรับผู้บวชใหม่โดยเฉพาะ ว่าการนอนตามแบบที่พระพุทธเจ้าท่านทรงแนะนำ หรือประสงค์ให้ปฏิบัติกันนั้น ให้นอนหัว ๔ ชั่วโมงแห่งมัชฌิมยาม; และการนอนนั้น ก็ให้นอนในท่านอนที่เหมาะสมที่สุดสำหรับบุคคล ผู้ประพฤดิพรหมจรรย์ ไม่ใช่ให้นอนตามที่กิเลสมันต้องการ เหมือนที่ครูบาอาจารย์ หรือศาสตราจารย์

สมัยนั้นเขาสอนว่า ให้นอนตามสบาย มันจะอยู่ในท่าอย่างไรก็ได้ ให้มันนอนตามสบาย นั่นก็ถือว่าเป็นเรื่องของคนพวกนั้น.

แต่ถ้าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า หรือพุทธบริษัทที่ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็คือไม่นอนมากเกินไป และก็นอนในท่าที่มีประโยชน์ที่สุด นอนตะแคงข้างขวา คงจะเป็นเรื่องที่คุณพบมาแล้วแต่เด็กดำบรรพ์โน้นว่า เป็นท่านอนที่มีประโยชน์แก่ร่างกาย.

นี้หมายความว่า นอนท่าเดียวไม่พลิกตลอด ๔ ชั่วโมง ทำซ้อนกันอย่างที่เหลื่อมกันอยู่ หมายความว่าให้ระวังท่าว่าท่ามันจะตกจากกัน และว่าท่ามันจะอยู่ในสภาพที่ช่วยให้ได้รับความสะดวกสบาย.

แต่ ข้อสำคัญที่สุด นั้นก่อนแต่ที่จะหลับ จะต้องมีการสติสัมปชัญญะ ทำสัญญาในการที่จะลุกขึ้น ให้ตรงตามเวลา คือเมื่อหมดมัชฌิมยาม.

เกี่ยวกับการทำสัญญาในการลุกขึ้นนี้ เป็นสิ่งที่ประหลาดหรือน่าอัศจรรย์อยู่มาก คือว่าเมื่อได้ฝึกฝนให้จริง ๆ

ในเวลาไม่เท่าไรก็จะเป็นผู้ ตื่นนอนตรงตามเวลา ไม่ผิดแม้  
แต่ว่านาฬิกาเดียว พุดแล้วก็จะไม่เชื่อ คนที่ไม่เคยปฏิบัติ  
ย่อมไม่เชื่อว่าคนเราจะตื่นนอนได้ตรงเวลาที่กำหนดไว้ ไม่  
ผิดไปแม้แต่นาฬิกาเดียว ขอให้พยายามดูเถิด แล้วก็พบ  
ข้อเท็จจริงอันนี้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เหลือวิสัยเลย.

ต่อไปถึงปัจฉิมยาม *รตฺติยา ปจฺฉิมํ ยามํ ปจฺจุจฺจาย*  
ต้องลุกขึ้นเมื่อถึงปัจฉิมยาม คือ ตรงตามเวลาที่กำหนดไว้  
*จงฺกเมน นิสฺสขฺขาย อวารณิเยหิ ธมฺเมหิ* คือทำการชำระ  
จิตให้หมดจดจากนิวรณ์ ด้วยการเดินและการนั่งต่อไปอีก  
เช่นเดียวกันกับเวลากลางวันและปฐมยาม, *เอวํ โข ภิกฺขเว*  
*ภิกฺขุ ชาครियมนฺยุตฺโต โหติ*-ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยการ  
กระทำอย่างนี้ ภิกษุนี้ชื่อว่าเป็นผู้ ประกอบในธรรมอัน  
เป็นเครื่องตนอยู่.

สรุปความว่า ข้อที่สามนี้ เป็นการประพฤติปฏิบัติ  
ชนิดที่เรียกได้ว่า เป็นผู้ตื่นอยู่ตลอดเวลา "ไม่มีความหลับ  
ทั้งที่หลับไป ๔ ชั่วโมงก็ยังเรียกว่า "ไม่มีความหลับ" การ  
ประพฤติของบุคคลผู้ตื่นอยู่ตลอดเวลา นี้มีความหมายพิเศษ



ที่ต้องอธิบาย ความหมายมันอยู่ที่ไม่ปราศจากสติสัมปชัญญะ  
เป็นผู้ไม่ประมาทอยู่ตลอดเวลา เมื่อตื่นอยู่คือไม่หลับ ก็  
พยายามชำระจิตอยู่ตลอดเวลา มันก็หลับไม่ได้ มันก็  
ประมาทไม่ได้ เรียกว่า ตื่นอยู่โดยแท้.

พอถึงมัชฌิมยาม มีการหลับอย่างสี่หใสยา ๔ ชั่วโมง  
ซึ่งหมายความว่า พระพุทธเจ้าท่านบัญญัติว่า การนอนอย่าง  
สี่หใสยานั้น ไม่ใช่การหลับ. คำว่าการหลับ หมายถึงการ  
หลับอย่างชาวบ้าน นอนตามสบาย นอนตามทีกิเลสมันต้อง  
การจะนอน นอนด้วยหวังความสุขจากการนอน หวังความ  
เอร็ดอร่อยจากการนอน ไม่ได้สติสัมปชัญญะ หรือไม่มีสติ  
สัมปชัญญะอย่างบุคคลผู้สำเร็จสี่หใสยา อย่างที่ว่าต้องนอน  
ตะแคงข้างขวา แล้วก็วางเท้าไว้เช่นนั้น มีสติสัมปชัญญะ  
แห่งการลุกขึ้นตรงตามเวลา.

คำ<sup>๕๘๘</sup>นี้เป็นคำที่น่าสนใจ คือเรียกว่าสี่หใสยา-นอน  
อย่างราชสีห์ ไม่เคยเห็นราชสีห์นอน ก็รู้ได้ด้วยคำอธิบายนี้  
ว่ามันนอนตะแคง และก็นอนตะแคงข้างขวา เท้ามันวาง  
ซ้อนกันก็จริง แต่มันหลือมกันอยู่ ไม่ใช่ว่างซ้อนชนิดที่

มันอาจจะต้องระวังไม่ให้พลัดตกลงมา ทำข้างบนนั้นจะมี ส่วนหนึ่งตกลงมาก่อนแล้ว เป็นเครื่องพยุงไว้ไม่ให้เกิดพลิก ตัวนั้น พลิกไปมาได้ มีสติสัมปชัญญะในการนอน มันจึงไม่ มีการเปลี่ยนอิริยาบถในการนอน คือไม่พลิกตัว ไม่เปลี่ยน อากัปกิริยาของเท้าที่วางไว้อย่างไร นี้เรียกว่า สีสใสยา.

ในอรรถกถาก็อธิบายไว้ชัดเจนว่า ราชสีห์นอนใน ลักษณะนั้น ถ้ามันลุกขึ้นมา เห็นมีอะไรผิดแปลก ซึ่งเป็น เครื่องให้รู้ได้ว่า เมื่อนอนนั้นมีการตื่นมีการเคลื่อนไหวเท้า แล้ว มันก็โกรธตัวเอง มันก็นอนอีก ไม่ไปหาอาหารกิน จนกว่าจะพอใจว่าการนอนนั้นนอนอย่างราชสีห์ ไม่ใช่่นอน อย่างหมา มันจึงจะพอใจในการที่จะลุกขึ้น แล้วออกไป หา กิน.

ถ้าภิกษุเราปฏิบัติอย่างนี้ ก็เรียกว่าสีสใสยา นอน อย่างราชสีห์ เมื่อกำหนดท่านอนไว้อย่างนี้ พอตื่นขึ้นมา เห็นเท้าเป็นต้นมันเคลื่อนไหวไปจากที่แล้ว ก็ดำตัวเองว่า นอนอย่างโง่ชาติหมา แล้วก็ลองไม่ไปบิณฑบาตฉันดูบ้าง สีส ก็คงจะมีประโยชน์ และจะช่วยให้การนอนชนิดที่ “ไม่มี

การหลับ” ตรงตามความมุ่งหมายของข้อนี้ ที่เรียกว่าไม่มี  
การหลับสำเร็จประโยชน์ได้.

เพราะว่าถ้านอนในลักษณะสี่เหลี่ยมนี้ ไม่ถือว่าเป็น  
การหลับ เพราะนอนด้วยสติสัมปชัญญะ เมื่อหลับลงไปก็  
หลับไปเลย ไม่มีกิเลสนิวรณ์อะไรเกิดขึ้นได้ พอตื่นขึ้นมา  
ก็กระทำต่อไปในการที่จะชำระนิวรณ์ ไม่ให้มีช่องว่าง ไม่  
ให้โอกาส ไม่ให้มีช่องโหว่ สำหรับกิเลสจะเกิดขึ้น มันจึง  
มีค่าเท่ากับไม่หลับ.

เพราะว่า คำว่าหลับในที่นี้ หมายถึงเปิดโอกาสให้  
กิเลสเกิดขึ้น เดี่ยวนี้ไม่ให้โอกาสแก่กิเลสเกิดขึ้น แม้ใน  
เวลาที่นอน ๔ ชั่วโมงนั้น จึงเรียกว่าไม่ได้นอน หรือ ไม่  
ได้หลับ ระเบียบปฏิบัติอย่างนี้ เรียกว่า ชาคริยานุโยค  
ตรัสไว้สำหรับภิกษุโดยเฉพาะ.

ที่นี้ก็อยากจะพูดถึงเรื่องของชาวบ้านบ้าง ถ้าชาวบ้าน  
มุ่งหมายจะปฏิบัติในชาคริยานุโยค ก็ลองพิจารณาดูว่า ตน  
จะปฏิบัติได้อย่างไร ? หรือว่าจะปฏิบัติในโอกาสเช่นไร ?  
มรवासที่เป็นผู้เป็นอิสระแก่ตัว ก็ย่อมจะปฏิบัติชาคริยานุโยค

ได้พอ ๆ กันกับภิกษุ แต่ถ้ามีสิ่งอื่นผูกพัน มันก็ลดลงไป ตามส่วนแห่งความผูกพันนั้น ๆ แต่ให้คงมีหลักเกณฑ์อย่าง เดียวกันว่า ไม่เปลอสติ ไม่สูญเสียดิถีสัมปชัญญะ ไม่เกิด ความประมาทตลอดเวลาที่รู้สึกอยู่ แม้ตลอดเวลาที่นอนอยู่ ก็ไม่เสียดิถีสัมปชัญญะ เพราะว่าแม้แต่เมื่อแต่ทำมันก็ไม่ได้ เคลื่อนไหวไป แม้แต่สักนิดเดียว. ดังนั้นมันคงจะไม่ละเมอ จะไม่ฝันร้าย หรือจะไม่ทำอะไร ๆ ในลักษณะที่เรียกว่า ไม่มีสติสัมปชัญญะ.

นี้เรียกว่าชาคริยานุโยค นี้แม้ฆราวาสก็สามารถปฏิบัติ ได้ตามสมควร ถึงแม้ธรรมะข้อที่สอง ที่เรียกว่า โภชนเนมัต- ตัญญู - บริโภคอาหารแต่สักว่ายังอัตรภาพนี้ให้เป็นไป พวก ฆราวาสก็ปฏิบัติได้เป็นอย่างดี แม้ว่าจะไม่เหมือนกับภิกษุ โดยทุกอย่างทุกประการ แต่ความหมายก็จะเหมือนกันในข้อ ที่ว่า จะกินอาหารแต่ในลักษณะหรือปริมาณเป็นต้น ที่เป็น การอนุเคราะห์แก่การทำงานในหน้าที่ของตน ๆ การงานที่ตน จะต้องทำให้ดีที่สุคนธ์นั้นแหละ เรียกว่า พรหมจรรย์ของตน ๆ แล้วแต่ว่าจะทำการงานอะไร ก็ต้องกินอาหารชนิดที่เป็น การอนุเคราะห์แก่การทำงาน ให้การงานนั้นมีผลดีที่สุด.

อย่ากินอาหารอย่างที่ว่าตามใจปาก ตามใจท้อง  
กินพร้าเพื่อแล้วก็ยังหิวอยู่เหมือนกับเปรต ต้องขึ้นรถไป  
กินที่นั่นไปกินที่นี่ เหมือนที่คนเดี๋ยวนี้เขาปฏิบัติกันอยู่  
อย่างนี้เรียกว่าไม่รู้ประมาณในการบริโภค และการบริโภค  
นั้นไม่เป็นการอนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์เลย.

ส่วน การปฏิบัติข้อที่หนึ่ง ที่ว่าให้คุ้มครองอินทรีย์  
คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย คือตา หู จมูก ลิ้น กาย  
ใจ นั้นก็เหมือนกันอีก เพราะฆราวาสก็ปฏิบัติได้ตาม  
สมควรแก่กรณีของตน เพราะเหตุที่คุ้มครอง ตา หู จมูก  
ลิ้น กาย ใจ นั้นแหละ มันจึงมีกิเลสมาลากจมูก หรือว่า  
ลากคอกไป ให้ไปทำในสิ่งที่กิเลสมันต้องการจนตัวเอง  
เดือดร้อน แม้เป็นชาวบ้านก็ต้องควบคุม ตา หู จมูก  
ลิ้น กาย ใจ ในลักษณะที่ ความรู้สึกคนกตเลวทราม จะไม่  
เกิดขึ้นติดตามจิตของตน นี่เป็นความมุ่งหมายอันเดียวกัน  
โดยแท้กับความมุ่งหมายสำหรับภิกษุ อันจะพึงปฏิบัติ.

ข้อปฏิบัติทั้ง ๓ ข้อนี้ เรียกว่า อบรมณณปฏิบัติ  
เสมอกันหมด ปฏิบัติแล้วย่อมทำให้ได้รับประโยชน์ อานิสงส์  
อย่างที่ได้อรรถสว่; อบรมณณปฏิบัติ ปฏิปนโน โหติ-ภิกษุ

นั้นชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิดด้วย, โยนิ จสุส อารทฺธา  
 โหติ อาสวานิ ขยาย-โยนิของภิกษุณนั้น เป็นอันว่าภิกษุณนั้น  
 ปรารภแล้วด้วยดี เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ. คำว่า โยนิ  
 หรือโยนีในกรณีนี้ หมายถึงการเกิดมาชาติหนึ่ง ไม่ได้  
 แปลว่า อวัยวะเครื่องเกิดหรือที่เกิด แต่แปลว่าการเกิด หมายถึง  
 ถึงการเกิดมาชาติหนึ่ง: อารทฺธา-แปลว่า อันภิกษุณนั้นปรารภ  
 ดีแล้ว, อาสวานิ ขยาย-เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ.

นี้ย่อมเป็นการระบุด้อยู่ในตัวว่า การเกิดมาชาติ  
 หนึ่งนี้ มุ่งหมายเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ และจะ  
 เป็นเช่นนั้นได้ก็เพราะการประพฤติปฏิบัติ ๓ อย่างนี้ ผู้ใด  
 ประพฤติปฏิบัติ ๓ อย่างนี้ ย่อมทำให้การเกิดของผู้นั้น ได้  
 ชื่อว่าเป็นสิ่งที่บุคคลนั้นจัดแจงดีแล้ว เพื่อความสิ้นไปแห่ง  
 อาสวะ.

ดังนั้นจึงหวังว่าทุกคนคงจะยอมรับคติอันนี้ ที่พระ-  
 พุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า คนเราเกิด  
 มาเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ มีถ้อยคำชัดเจนอยู่ เพราะว่า  
 โยนิหรือโยนีในกรณีนี้ แปลว่าการเกิด: อารทฺธา-เขาปรารภ  
 คือจัดแจงดีแล้ว, อาสวานิ ขยาย-เพื่อความสิ้นไปแห่ง  
 อาสวะ นอกจากนี้ก็ไม่มีอะไร คือเรื่องมันจบกัน.

จึงเป็นอันว่า การที่ถือเป็นหลักว่า เราเกิดมาเพื่อ  
ความสิ้นไปแห่งอาสวะนี้ เป็นความผิดที่ถูกต้อง.

เป็นอันว่า พระพุทธภาชิตน ตอบคำถามของปัญหา  
อันสำคัญที่สุดได้ดี คือปัญหาที่ถามว่า เกิดมาทำไม? ก็  
ตอบว่าเกิดมาเพื่อพบกับกับ ความสิ้นไปแห่งอาสวะ เท่า  
นั่นเอง.

แม้ว่าจะไม่สิ้นเชิง แม้ว่าจะไม่สิ้นอาสวะโดยสิ้นเชิง  
ก็ต้องพยายามกระทำไป เพื่อให้อาสวะนั้นสิ้นไป ๆ ตาม  
ลำดับ ๆ จนกว่าจะหมดจดสิ้นเชิง นั่นคือ ความมุ่งหมายของ  
การที่เกิดมา.

หวังว่าท่านทั้งหลาย ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์  
หรือผู้ประพฤติพรหมจรรย์ในระดับใดระดับหนึ่ง จะพึงถือ  
เอาพระพุทธโอวาทข้อนี้ เป็น หลักปฏิบัติประจำตัว จน  
ตลอดชีวิต ว่า เราเกิดมาเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ ดังนี้  
จงทุก ๆ คนเถิด.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอาจึงมีด้วยประการฉะนี้.

# ความมีจุดหมายปลายทาง

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมบรรยายภาควิสาขบูชา ปี ๒๕๒๖



ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย

การบรรยายประจำวันเสาร์ ครั้งที่ ๑๒ แห่งภาควิสาข-  
บูชาในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวด้วยเรื่อง สิ่งสำคัญที่  
พากันมองข้าม ต่อไปตามเดิม และเนื่องจากครั้งนี้เป็น  
ครั้งสุดท้าย ก็ถือโอกาสสรุปใจความสำคัญแก่จุดหมาย  
ปลายทางเป็นสิ่งที่พากันมองข้าม เราไม่ให้ความสำคัญแก่  
จุดหมายปลายทาง จึงไม่ได้สนใจว่าจะมีจุดหมายปลายทาง  
กันอย่างไร เช่น ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม? เพื่อจะได้อะไร  
ในฐานะเป็นสิ่งที่ดีของคน หรือว่าเราจะต้องทำ  
อย่างไรจึงจะได้สิ่งนั้น เป็นอันไม่รู้กันเสียทั้งหมด มันก็  
เลยไม่รู้ว่ามีจุดหมายปลายทางอย่างไร

แต่ว่าคนแต่ละคนมันก็มีความคิดและความหวังของ  
ตนอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ด้วยกันทั้งนั้น      เขาถือเอามัน



เป็นจุดมุ่งหมาย แต่ก็ไม่ได้คิดจนถึงกับว่ามันเป็นสิ่งสุดท้ายหรือดีที่สุด ดังนั้นจึงมีแตกต่างกันไปตามความรู้สึกเฉพาะคน เฉพาะวัย เช่น ลูกเด็ก ๆ เขาก็มีความคิดไปอย่างหนึ่งว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่เขาจะต้องการ ผู้ใหญ่ก็ต้องการอย่างหนึ่งไปตามความรู้สึกของตัวเอง แล้วแต่จะได้รับการศึกษาอบรมมาอย่างไร มันจึงไม่ตรงกันว่าเราจะมีจุดมุ่งหมายปลายทางอย่างไร และมีได้มีไว้ในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของชีวิต นั่นคือสิ่งสำคัญที่พากันมองข้ามในสมัยปัจจุบัน

สมัยโบราณก็มีการบอก การสอน การกล่าวในฐานะเป็นวัฒนธรรมประจำบ้านเรือน อบรมลูกหลานที่เพิ่งเกิดมาให้รู้ว่า มนุษย์เรานี้จะไปถึงที่สุดที่จบกันตรงไหน ขอให้สังเกตดูให้ดี ความมีจุดหมายปลายทางประจำตัวที่แน่นอนนั้นมีความสำคัญอย่างไร

ถ้าทุกคนมีความตั้งใจ ต่อสิ่งที่ เป็นจุดหมายปลายทาง แล้วสิ่งนั้นมันจะเกิดเป็นสิ่งที่สูงสุดในชีวิตสำหรับมนุษย์จะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งทำเล่นไม่ได้ ขอให้ลองไปคิดดูด้วยกันทุกคนว่าเรามีอะไรเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ในฐานะ

เป็นจุดหมายปลายทาง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทาง  
ศีลธรรมไปในทางศาสนา

จุดหมายปลายทางอย่างคนธรรมดาที่เรื่องราว เรื่อง  
สวย เรื่องอำนาจวาสนา เรียกว่าตั้งอยู่ในฐานะอันสูงใน  
ทางสังคมอย่างนี้กันเสียมากกว่า อย่างนี้มันไม่ใช่จุดหมาย  
ปลายทางอันศักดิ์สิทธิ์สูงสุด หรือยังไม่ถูกต้องก็ว่าได้

เราควรมีจุดหมายปลายทาง สำหรับควบคุมความ  
เป็นไปในชีวิตให้มันเป็นไปอย่างถูกต้อง ไม่วอกแวกไม่  
หันเหไปในทางอื่น ในที่สุดก็จะถึงจุดหมายปลายทางที่  
ควรจะไปถึงที่ประเสริฐที่สุดได้จริง

ที่ว่าเป็นไปอย่างถูกต้องนั้นก็หมายความว่า มันจะ  
ไม่ทำความยุ่งยากลำบากให้ ล้วนแต่มีความราบรื่นไปตาม  
ลำดับจนกว่าจะถึงที่สุด แต่คนเราไม่เห็นที่สำคัญ ก็ปล่อย  
ไปตามอารมณ์ ไปตามความรู้สึกของตน ตามแต่ที่มันจะ  
เกิดขึ้นอย่างไร

เมื่อเราไม่มีจุดหมายอันแน่นอนสูงสุดอย่างนี้ คน  
เราก็เอาตามความรู้สึกทางอายตนะ คือตามแต่ว่า ตา หู  
จมูก ลิ้น กาย ใจ มันจะไปเฝ้าหรือคอยพอใจที่ตรงไหน

และอย่างไร แต่ถ้าเรามีจุดหมายปลายทางอันแน่นอนก็  
ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ได้ ไม่ให้ไปมัวเมา  
หลงใหลอยู่แต่ที่ตรงนั้น

เมื่อไม่มีจุดหมายที่แน่นอนมันก็เกิดความรู้สึกขึ้นมา  
เอง ที่เรียกว่าความรู้สึกทางอายตนะ ถ้าเกิดปล่อยไปตาม  
ความรู้สึกทางอายตนะแล้ว มันก็คือเป็นไปตามอำนาจของ  
อวิชชา เพราะคนเราไม่มีความรู้มาแต่ในท้อง เกิดมา  
แล้วก็ไม่ได้ศึกษาว่าอะไร เป็นความหลุดพ้นจากความทุกข์  
นี้เรียกว่า มีอวิชชา

เมื่อได้รับสัมผัส ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เกิด  
เวทนา เกิดตัณหา ตามที่อวิชชาจะพาไป มันก็พาให้วน  
เวียนอยู่แต่ในวงกลม ของกิเลส ของกรรม และของ  
วิบาก เป็นเฉพาะเรื่อง มันเป็นเฉพาะขณะๆ แต่กวนซ้ำ  
กันอยู่ในเรื่องของกิเลส ของกรรม ของวิบาก ในที่สุดมันก็  
รู้แต่เรื่องทางวัตถุ ในบรรดาสิ่งที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ  
จะรู้สึกได้ ในลักษณะเช่นนี้

คนเราโดยมากจึงไม่สามารถจะควบคุมจิตใจ ไม่  
สามารถที่จะควบคุมการเกิดแห่งกิเลส กลายเป็นธรรมดา

ไปในการที่จะมีกิเลส วนเวียนอยู่แต่ในกองกิเลส ซึ่งพอจะเข้าใจกันได้ มันไม่ได้ออกไปจากวงกลมของกิเลส ของกรรม และของผลกรรมเพราะเหตุนี้

ที่นี้มาพูดถึงข้อที่ คนเราโดยเฉพาะสมัยนี้ไม่จู้จี้จุกจิกตามหลักแห่งพระศาสนา ก็เป็นเพราะว่าการศึกษาไม่มี คือ ไม่เป็นไปในลักษณะเช่นนั้น การศึกษาที่เด็ก ๆ ได้รับไม่มีการชี้เฉพาะ ให้เด็กมีจุดหมายปลายทางในลักษณะที่เป็นอุดมคติ ในระบบการศึกษาไม่มีหลักเกณฑ์ที่จะสอนให้รู้ว่า เกิดมาทำไม? เป็นต้น

ดูเถอะผู้จัดการศึกษาแห่งโลกปัจจุบัน ไม่มีที่จะมาสอนกันอย่างนี้ ถ้าใครไปมั่วสอนกันอย่างนี้ ก็จะพากันเห็นเป็นของครี คนไทยที่ไปตามกันฝรั่ง ก็จะถือว่าเพราะฝรั่งไม่ได้สอนอย่างนี้ เราก็ก็นสอนในเรื่องนี้ เพราะว่าเราไปตามกันฝรั่ง การศึกษาในโลก จึงไม่มีส่วนที่จะสอนให้รู้ธรรมะ หรือหลักพระศาสนา ซึ่งทำให้มีความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง

การศึกษาในโลกมีแต่เรื่องให้รู้หนังสือคือทำให้ฉลาด แล้วก็สอนอาชีพ รวมเรียกว่า เทคโนโลยี สามารถใช้

เทคนิคแห่งการงาน คนที่ต้องการจะทำชิ้นนั้น ให้มันสำเร็จประโยชน์ถึงที่สุด ได้ผลมาเป็นวัตถุเป็นที่พอใจแล้วกัน เรื่องมันก็จบกันเพียงเท่านั้น ไม่ได้สอนเลยไปถึงเรื่องจิตเรื่องวิญญาณ ว่ามนุษย์คืออะไร? มนุษย์เกิดมาทำไม? อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์?

ถ้าเราจะไปถามนักศึกษาชั้นสูงสุดพวกนี้ว่า เกิดมาทำไม? เขาก็จะตอบว่ายังไม่ได้ถาม คอมพิวเตอร์ มนุษย์จะไปทางไหนกันก็ยังไม่ได้ถาม คอมพิวเตอร์ อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ก็ยังไม่ได้ถามคอมพิวเตอร์ เขาตอบไม่ถูก หรือไม่สนใจที่จะรู้ ก็ได้แต่ตอบว่า ยังไม่ได้ถามคอมพิวเตอร์อยู่เรื่อยไป

นี่คือ การจัดการศึกษาแค่เพียงสองส่วน ซึ่งมีควรจะมาถึงสามส่วน ส่วนที่หนึ่ง ให้อ่านหนังสือ ให้เฉลียวฉลาด ส่วนที่สอง ให้อ่านชีพ และส่วนที่สาม ให้มีความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้องจริงๆ ส่วนนี้มันไม่มี ไม่ได้สอนไม่ได้พูดกัน คงสอนแต่สองส่วนแรก อาตมาจึงขอโอกาสเรียกการศึกษาระบบนี้ว่าเป็น การศึกษาระบบหมาทาง

ด่วน สุนัขหางขาด หรือสุนัขหางหาย ก็แล้วแต่จะเรียกเอา  
คำไหน แต่ใจความมันก็อยู่ที่ว่า หมาหางตัวนั้นนั่นเอง

เมื่อการศึกษามีลักษณะหมาหางด่วน มันก็ได้เกิด  
เป็นมนุษย์หางด่วน หรือมีฉะนั้นมันก็จะกลายเป็น  
มนุษย์ทมิฬหางแทนสุนัขไปก็ได้ เพราะไม่ได้สอนให้  
มนุษย์มีความเป็นอยู่อย่างถูกต้อง มนุษย์อาจจะมึนหาง  
งอกออกมาแทน เพราะระบบการศึกษาที่หางมันด่วน  
จึงขอให้มองกันบ้าง

อาตมาขอรับรองว่า ขอให้ช่วยมองกันบ้าง แต่เขาไม่  
มอง เขาไม่อยากจะมอง ก็ต้องขอรับรองว่า ขอให้ช่วยมอง  
กันบ้างว่า ลูกเด็ก ๆ ของเรายังขาดสิ่งสำคัญที่สุดอยู่สิ่งหนึ่ง  
คือ ความมีจุดหมายปลายทางของความ เป็นมนุษย์  
นั่นเอง

นี่ถ้าบิดามารดา เป็นผู้ไม่มองเสียเอง คือมองข้าม  
ก็ไม่สามารถที่จะสั่งสอนลูกเด็ก ๆ ให้เขามีจุดหมายปลายทาง  
บิดา มารดา แก่ชราขึ้นมาถึงปานนั้นแล้ว ก็ยังไม่รู้  
ว่าเราจะไปทางไหนกัน เราจะไปไหน? ความที่ไม่รู้กัน  
มา จนเป็นธรรมดาเรียกว่า การมองข้าม

แต่ข้อนี้ต้องยกเว้นบิดามารดาญาติเก่า ๆ ก่อน ๆ นั้น จุดหมายปลายทางที่มอบหมาย สั่งสอน สืบ ๆ กันมา เรียกว่านอกโรงเรียน คือไม่ต้องสอนที่โรงเรียน สอนกันในวัฒนธรรมประจำบ้านเรือน คนแก่คนเฒ่าก็พร่ำพูดแต่ว่าเราต้องการจะไปนิพพาน ข้าพเจ้าต้องการจะไปนิพพานเป็นที่สุด จะทำอะไรสักชนิดหนึ่ง ที่รู้สึกว่าเป็นความดี ความงามก็จะอธิษฐานว่า นิพพานะ บัจะโย โหตุ คำว่า นิพพานะ บัจะโย โหตุ มีเขียนอยู่ตามศาลาบ้าง ตาม โบสถ์วิหารบ้าง ที่ไหน ๆ เกือบจะทุกแห่งในสมัยนั้น ที่เหลือตกค้างมาถึงสมัยนี้ก็ยังมี เขาอธิษฐานด้วยคำว่า นิพพานะ บัจะโย โหตุ สร้างโบสถ์สักหลังหนึ่งก็เขียน นิพพานะ บัจะโย โหตุ บางที่เขียนด้วย ปากก็พูดด้วย นิพพานะ บัจะโย โหตุ นี่คือวัฒนธรรมในบ้านเรือน ในสายเลือดที่สืบต่อ ๆ กันมา จนลูกหลานก็ได้ยินได้ฟัง รับเอามาถือ เป็นประจำ ทั้งที่ก็ไม่ค่อยจะรู้ว่า นิพพานนั้นคืออะไร แต่มันก็ยังคิดตรงที่จุดหมายอยู่แน่นอนว่า ต้องการนิพพาน ดังนั้นทำอะไรที่นี้ เวลาน ก็ขอให้เป็นปัจจัยแก่การบรรลุถึงนิพพานในอนาคต จะทำบุญสักชนิดหนึ่ง ก็อธิษฐานว่าเป็นปัจจัยแก่พระนิพพานในอนาคต ยิ่งทำบุญมากทำ

บุญใหญ่ ก็ต้องอธิษฐานให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน  
 เล็กๆ ทำอะไรสักชนิดหนึ่ง ก็รู้จักสงเคราะห์ลงไปว่า มัน  
 เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน เราต้องอดส่ำหัดสะสมความดีที่  
 ละน้อยเรื่อยไปตลอดทั้งวัน ตลอดทั้งเดือนทั้งปี ให้เป็น  
 ปัจจัยแก่พระนิพพาน

นี่คนโบราณเขามีจุดหมายปลายทางที่พระนิพพาน  
 เป็นวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดกันมา จากประเทศอินเดียก็ได้  
 เพราะว่าพระพุทธศาสนาเกิดในประเทศอินเดีย ก็อยาก  
 จะพูดว่า แม้พวกนอกพุทธศาสนาจะเป็นศาสนายินดูชั้น  
 สูงสุด เขาก็อบรมมนุษย์ในข้อที่ให้ปรารถนา สิ่งที่เรา  
 ชาวพุทธเรียกว่า นิพพาน แต่เขาเรียกกันทั่วไปว่า  
 มุกติ มุกติ ในภาษาบาลี แปลว่า ความหลุดพ้น มุกติ  
 ในภาษาสันสกฤต ก็แปลว่า ความหลุดพ้น เขาต้องการ  
 ความหลุดพ้น

คนยากจนขอทานตามทำน้า คนแก่ คนชรา คน  
 ขอทานผอมโซ ไปถามเขาว่าต้องการอะไร เขาว่าต้อง  
 การ มุกติ แทนที่จะบอกว่าต้องการอาหาร หรือต้องการ  
 สตางค์ เขาบอกว่าเขาต้องการมุกติก่อนอาหาร เล่นเอาผู้  
 ถามนั้นงงหรือหงายไปที่เดียว เขาเข้าไปหาตั้งใจจะให้



สตางค์ นี่ก็แสดงว่าเป็นวัฒนธรรมที่ยังลงไปในสายเลือด คนเหล่านั้นเขาต้องการมุกดี คือความหลุดพ้นในที่สุด ซึ่งเท่ากับนิพพานนั่นเอง

อาตมานั่งรถไฟไป รถเทียบกันสองขบวนพอดี ที่รถขบวนหนึ่งนั้นมีคนักบวช สาธุ อย่างยินดี นั่งอยู่ริมบันได พวกเราเอาสตางค์ให้ เขาปฏิเสธไม่ยอมรับ เขาปิดไม่ยอมรับ เขาชูมือขึ้นบนหัวทำเป็นวงกลมๆ แล้วก็ชี้พุ่งขึ้นไปบนฟ้าทำมือรอบๆ หัวเป็นวงกลมๆ แล้วชี้ไปบนฟ้า ตั้งสามสี่ครั้ง ว่าเขาไม่ต้องการสตางค์ เขาต้องการจะไปที่นั่น ที่มือเขาชี้ขึ้นไป คือที่มุกดีนั่นเอง เราพูดกันไม่ได้ พูดกันไม่รู้เรื่อง ก็พูดภาษาใบ้กันอย่างนี้ แสดงว่า คนอินเดีย แบบอินเดีย แบบวัฒนธรรมโบราณนี้เขาต้องการมุกดี มันยังมีอยู่เป็นนักบวช แต่สมัยหลังนักบวชในเมืองไทยกลับต้องการสตางค์ ก่อนจะต้องการ มุกดี

ในอินเดีย ยังมีนักบวชที่ไม่ต้องการสตางค์ สันหัวต้องการมุกดี หมึงขอทานผอมโซตามทำน้ำ ก็ยังรู้จักต้องการมุกดีก่อน ที่จะต้องอาหาร นี่ขอให้คิดดูเถอะว่า คนเหล่านั้นมี มุกดี หรือพระนิพพาน เป็นจุดหมายปลาย

ทาง อะไรๆ ยอมสละได้หมด แม้กระทั่งชีวิตก็เพื่อบุคคล  
 มีขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ทำให้คนมีจุดหมายปลายทาง  
 ที่แน่นอนถูกต้อง ที่ศกติดสนิทที่สุด ประจำตัวกันทุกคน  
 ดังนั้นมันจึงเป็นการง่าย ที่จะหลีกเลี่ยงจากความ  
 ชั่ว เพราะเขาจะทำอะไรที่เขาเองก็รู้สึกว่าเป็นความชั่ว  
 หรือไม่เหมาะสม เขาทำไม่ได้ เขารู้สึกว่ามันขัดกับ  
 อุดมคติ คือสิ่งสูงสุดที่เขาต้องการ เมื่อเขาต้องการ  
 พระนิพพาน เขาจะทำบาปเล็ก บาปน้อย อย่างนั้นอย่าง  
 นั้นอยู่อย่างไรได้ จะโกหกใครได้ จะหลอกลวงใครได้  
 เพราะจิตมันต้องการพระนิพพาน มันมีจุดหมายปลายทาง  
 อยู่ที่นั่น เขาต้องการไม่ให้ทำบาปทุกอย่าง มันจึงไปได้  
 โดยสะดวกหรือโดยเร็ว

ถ้ามีจุดหมายปลายทางอย่างนี้ประจำใจ ก็เถลไถล  
 ออกไปข้างๆ คูๆ ต้องการนั้น ต้องการนี้ สนองกิเลส  
 ตัณหาของตน มันก็เป็นไปไม่ได้ เพราะว่ามันมีจุดหมาย  
 ปลายทาง

ขอให้ท่านทั้งหลาย หยิบขนมมาพิจารณา ดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อลูกเด็กๆ ของเรา ขอให้เราพยายาม  
 กระทำจนให้ลูกเด็ก ๆ ของเรา รู้จักมีจุดหมายปลายทาง

ทางอันแน่นอนอันสูงสุด แม้แต่ชีวิตก็สละได้ เพื่อสิ่ง  
นั้นแหละ ความปลอดภัย หรือบุญใหญ่หลวงจะเกิด  
แก่เขา

คนโบราณเขามีจุดหมายปลายทางทั้งนั้นไม่ว่าชน-  
ชาติไหน ภาษาไหน ศาสนาไหน ถ้าเป็นศาสนาที่มี  
พระเจ้า เขาก็มีพระเจ้าเป็นจุดหมายปลายทาง คือให้ไป  
อยู่ร่วมกับพระเจ้าในที่สุด นั่นเป็นจุดหมายปลายทาง บท  
บัญญัติมีอยู่อย่างไร สำหรับปฏิบัติ เพื่อไปอยู่ร่วมกับ  
พระเจ้า เขาก็ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพื่อว่าตายแล้วก็ไป  
อยู่ร่วมกับพระเจ้า จึงกล่าวได้ว่าพวกที่ถือศาสนาที่มีพระ-  
เจ้า เขาก็มีพระเจ้าเป็นจุดหมายปลายทาง ถ้าว่าไม่มี  
พระเจ้า เป็นศาสนาที่ไม่มีพระเจ้า มีพระนิพพานเป็นสิ่ง  
สูงสุด เขาก็สอนให้รู้จักมีพระนิพพานเป็นจุดหมายปลาย  
ทาง บางลัทธิ บางพวก ไม่ใช่คำวานิพพาน ใช้คำว่า  
มุกติ ใช้คำว่า ไกรวัลบ้าง ก็ใช้คำเหล่านั้นแหละเป็นจุด  
หมายปลายทาง

เป็นอันว่า ทุกคนเขาก็มีจุดหมายปลายทาง เขา  
อบรมเด็ก ๆ ให้พอใจ ให้เชื่อ ให้ยอมรับสิ่งนั้น ที่จะม

สิ่งนี้เป็นจุดหมายปลายทาง แม้เด็กยังเล็กอยู่ยังไม่  
 อารู้ว่าพระเจ้านั้นคืออะไร มุกติ คืออะไร นิพพาน  
 คืออะไร ก็ยังอุตสาห่อบรมให้มันพอใจ ให้มันสมัคร  
 ใจที่มีพระเจ้าหรือมีนิพพาน หรือมีมุกติ เป็นจุดหมาย  
 ปลายทางได้ เพราะว่าพ่อแม่ทำอยู่ทุกวัน แสดงอาการอยู่  
 ทุกวัน มันก็ติดเข้าไปในความรู้สึกในจิตใจของลูกเด็ก ๆ  
 ที่ว่าเราก็จะไปนิพพาน เหมือนกับพ่อแม่ต้องการนิพพาน  
 ความปลอดภัยมันก็มี

สำหรับผู้มีจุดหมายปลายทางว่า จะไปที่ไหนกันอย่าง  
 นี้ อาตมาเรียกว่ามันอยู่ในรูปวัฒนธรรมประจำบ้าน หรือ  
 อยู่ในรูปขนบธรรมเนียมประเพณี ประจำมนุษย์หมู่นั้น ๆ  
 พุดกัน กระทบกัน แสดงอยู่ตลอดทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี  
 เราเรียกว่า วัฒนธรรมประจำบ้านเรือน บางคราวก็เอา  
 มาพูด มาทำ มาท่อง มาทำเป็นกิจลักษณะ มันก็ฝังเข้า  
 ไปในจิตใจของบุคคลเหล่านั้น ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และทั้งที่  
 เป็นเด็ก

สำหรับผู้ใหญ่เราก็พอยังมีนิพพานเป็นจุดหมายปลาย  
 ทางคือ ทำอะไรขอให้มันเป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน คำว่า

นิพพานะ บัจะโย โหตุ ออย่าเลิกเลย เป็นสิ่งที่ดีที่สุด  
 ประเสริฐที่สุด จะช่วยคุ้มครองมนุษย์เรา ขอให้รักษาคำ  
 ว่า นิพพานะ บัจะโย โหตุ ไว้ให้ได้ มันจะค่อยแจ่ม  
 แจ่มภายหลัง มันจะค่อยใกล้เข้าไป แล้วก็เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น  
 แล้วก็จะได้จริง มีได้จริง บรรลุได้จริง ขอให้ตั้งความ  
 หวังไว้อย่างนี้

ถ้ามีพระเจ้าคือมีนิพพานเป็นจุดหมายปลายทางที่  
 หวังอยู่ มันก็ทำให้บุญหรือบาปเป็นคำที่มีความหมาย  
 บาปเป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัว บุญเป็นสิ่งที่น่ารักน่า  
 ประารถนา เพราะว่าเราต้องการจะไปถึงที่หมายปลายทาง  
 ใ้บาปนี้คือเครื่องขัดขวางเป็นอุปสรรค ใ้บุญนั้นเป็น  
 เครื่องส่งให้ถึง เมื่อมองเห็นชัดอยู่อย่างนี้ลูกเด็ก ๆ ของเรา  
 ก็จะกลัวบุญและกลัวบาป และก็กลัวว่าเรียงในการจะบำ-  
 เเพ้บุญ เกลียดและกลัวบาป เขาจะรู้สึกว่ บุญ บาป  
 มีความสำคัญ บาปมีความสำคัญในการที่จะทำอันตรายทำ  
 ความล้มเหลวให้ บุญก็มีความสำคัญพอที่จะช่วยให้ประ-  
 สบความสำเร็จ เมื่อคิดอย่างนี้มันก็มีมากเข้า ๆ นานเข้า ๆ

มันก็เกิดเป็นสิ่งที่แน่นแฟ้นอยู่ในสันดานเรียกว่า อยู่ได้  
 สำนึก สมัยใหม่ๆ มีจิตได้สำนึกมันกลัวบาป มันกลัวบุญ  
 อยู่ได้ด้วยจิตได้สำนึก อย่างนี้มันมีอำนาจแรง มันไม่กล้าทำ  
 บาปจริง ๆ มันก็อยากจะทำบุญจริง ๆ จนเรียกว่า กลัวบุญ  
 และกลัวบาป

เมื่อลูกเด็ก ๆ ของเรากลัวบุญและกลัวบาป บัญหา  
 มันก็ควรจะหมดไป เดียวนี้มันตรงกันข้ามคือเขาจะไป  
 กลัวบาปและกลัวบุญ หรือว่าไม่รู้ไม่ชี้มันทั้งบาปและทั้ง  
 บุญ อย่างนี้มันอันตรายมากพออยู่แล้ว ยิ่งเขาไปกลัวบาป  
 และกลัวบุญ อย่างนี้ยิ่งอันตรายอย่างยิ่งถึงที่สุดทีเดียว  
 แล้วอะไรจะป้องกันได้

เราควรจะรีบกระทำให้ลูกเด็ก ๆ มีสิ่งสูงสุดเป็นจุด  
 หมายปลายทาง อะไรจะช่วยให้ไปถึงที่หมายเขาก็พอใจ  
 ยินดีประพฤติ ปฏิบัติ อะไรจะทำให้ล้มละลาย เขาก็  
 เกลียดและกลัวแล้วก็หลีกห่าง นี่แหละอาตมายังรู้สึกว่  
 แม้เด็ก ๆ จะไม่รู้จักพระนิพพานเหมือนผู้ใหญ่ก็ไม่ใช่ไร  
 ให้เขาถือเอาพระนิพพานตามผู้ใหญ่ไปก่อนก็แล้วกัน

ถ้าจะใช้คำธรรมดาสามัญ ก็ใช้คำว่าสิ่งที่ดีที่สุดในที่  
มนุษย์จะได้รับนั่นก็คือพระนิพพาน ทั้งนี้แม้เขาไม่เข้าใจ  
คำว่าพระนิพพานโดยสมบูรณ์ เข้าใจแต่เพียงว่าเป็นสิ่งที่  
ควรปรารถนาอย่างยิ่ง นี่มันก็ถูกต้องมากอยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่  
สมบูรณ์ ก็ค่อย ๆ บอก ค่อย ๆ กล่าวกันให้เข้าใจทีละเล็ก  
ทีละน้อย ว่านิพพานนั้นมันคืออะไร นิพพานมีทางที่จะ  
อธิบายให้คนเข้าใจได้กระทั่งถึงลูกเด็ก ๆ

ถ้าหากว่าคนแก่ ๆ เหล่านี้ จะชวนกันศึกษาเรื่องนี้  
ให้เพียงพอ เราได้ยินได้ฟังได้รับคำสั่งสอนแล้วว่า  
นิพพานคือหมดกิเลส ดับกิเลสหมด และดับทุกข์หมด  
ดับทั้งไฟกิเลสไฟทุกข์เรียกว่า พระนิพพาน ก็สอนให้  
เด็ก ๆ รู้จักคำว่า พระนิพพานนั้น แปลว่าเย็น เพราะวา  
ความร้อนดับ ความร้อนคือไฟ ไฟคือความร้อนดับ ผล  
คือความเย็น ความเย็นนั้นเรียกว่า นิพพาน

คำว่านิพพานสำหรับภาษาชาวบ้านทั่วไปก็แปลว่า  
เย็น นี้ไม่ค่อยเอาสอนกัน สอนแต่คำว่านิพพานสำหรับใช้  
ในทางศาสนา แปลว่าดับกิเลสหมด มันยังเข้าใจไม่ได้

เราบอกให้รู้ว่า ภาษาธรรมดาในบ้านในเรือนนั้น คำว่านิพพานแปลว่าเย็น อาตมาก็เอามาอธิบายหลายครั้ง หลายหนให้ท่านทั้งหลายได้ทราบกันว่า คำสูงสุดในพระศาสนา นั้น ล้วนแต่มีมาจากคำธรรมดาๆ ของชาวบ้าน ทั้งนั้นแหละ เอามาใช้ก็เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจได้ทันที ถ้าผู้ธรรมะสูงสุด ไปตั้งคำใหม่คำอื่นขึ้นมาพูด มาเรียกชาวบ้านก็ฟังไม่รู้ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร ก็เอาคำที่ชาวบ้านเขารูกันอยู่แล้วมาใช้ เขาก็รับฟังและเข้าใจทันที ว่า นิพพานแปลว่า เย็น คือบอกเขาว่า นี่เราพบความเย็นที่แท้จริง ที่เย็น เพราะไฟกิเลส ไฟทุกขดับ เขาก็สนใจที่เย็นถึงที่สุด แล้วเขาก็สนใจว่าจะทำอย่างไร ปฏิบัติอย่างไร

นิพพานเป็นคำสูงสุดในทางธรรมะ ในพระพุทธศาสนา แม้ศาสนาอื่นก็มีความหมายว่าเย็น ให้ความร้อนทั้งหลายดับนั้นคือ เย็น มนุษย์ต้องการเย็นและเย็นที่สุดคือ นิพพาน แต่แม้จะดับความร้อนในระดับไหนก็ตามก็เรียกว่า นิพพานได้ทั้งนั้น ถ้าความร้อนดับไปเกิดความเย็นขึ้นมา



แล้วก็เรียกว่า นิพพานได้ทั้งนั้น แม้ว่าเราร้อนมาอาบน้ำ  
เย็นสบาย อย่างนี้ก็เป็ฯนิพพาน เพราะความร้อนในร่าง  
กายหมดไปอย่างนี้ก็พูดได้ มันพูดได้ถึงเรื่องในครัว ข้าว  
ต้มนิพพานแล้วก็เรียกกันมากิน เขาร้องตะโกนออกมาจาก  
ในครัวว่า ข้าวต้มนิพพานแล้ว มากินได้ หมายความว่า  
เย็นแล้วกินได้ หรือว่าไอ้ไฟแดงๆ นิพพานแล้ว ไฟดับ  
แล้ว หมดอันตรายแล้ว อย่างนี้ ความร้อนอะไรก็ตามดับ  
ไปก็เรียกว่านิพพานได้ทั้งนั้น ความหมายสำคัญนั้นอยู่ที่  
คำว่าเย็น

ที่เราไม่มีเงินใช้เดือดร้อน พอมีเงินใช้มันก็ดับและ  
เย็น มันก็เป็นเรื่องนิพพาน ของการที่ไม่มีเงินใช้  
ความทุกข์ความร้อนอย่างใด ๆ ดับลงไปก็เรียกว่าเย็น คือ  
คำว่านิพพานนั่นเอง มันมาสูงสุดอยู่ตรงที่ ความโลภ  
ความโกรธ ความหลง มันดับไปแล้วมันก็เย็น ก็เรียก  
ว่านิพพานอันสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้ ก็เลยใช้คำว่า  
นิพพานนี้แหละเป็นที่สุดของความปรารถนา สำหรับมนุษย์

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในประเทศ อินเดีย อันกว้างใหญ่  
มีคนหลายหมู่ หลายเหล่า หลายพวก มีศาสนาหลายระบบ  
แต่ก็นิยมใช้คำว่า นิพพาน ด้วยกันทั้งนั้น อย่างที่ปรากฏ  
อยู่ในพระบาลี ก็มีคณพวก่อน หรือลัทธิอื่นมาเฝ้าพระ-  
พุทธเจ้า มาขอรับรอง “ขอพระองค์ จงแสดงนิพพาน  
ของพระองค์แก่ข้าพเจ้าเถิด”

นี้ความหมายว่า นิพพานอย่างของพระพุทธเจ้านั้น  
มันไม่เหมือนของเขาที่มีอยู่แล้ว เขานับถือลัทธิอื่นมี  
นิพพานตามแบบของเขาอยู่แล้ว แต่เขายังไม่พอใจก็มาเฝ้า  
พระพุทธเจ้า ก็ขอให้พระองค์ทรงแสดงนิพพาน ของ  
พระองค์ แก่ข้าพเจ้าเถิด อย่างเรื่องราวที่มีอยู่ใน โสฬส-  
ปัญหาเป็นต้น มีอย่างนี้

นั่นมันแสดงให้เห็นว่าทุก ๆ ลัทธิศาสนานั้น เขาใช้  
คำว่า นิพพาน เป็นจุดสูงสุดด้วยกันทั้งนั้น แต่มันก็  
ต้องต่างกัน เพราะว่าเขามีความรู้ต่างกัน แสดงพระ-  
นิพพานต่างกัน ปรากฏอยู่ในพระบาลี ที่สมณิกาย พรหม-  
ชาลสูตร มีข้อความกล่าวไว้ว่า ไ้พวกหนึ่งคงจะ ก่อน

พุทธกาลนานไกล เมื่อมีความสมบูรณ์ทางกามารมณ์ก็เป็น  
 นิพพาน ความสุขทางเพศที่เป็นไปถึงที่สุดก็ถือว่าเป็น  
 นิพพานอย่างนี้ก็มี เพราะว่าเขาเพิ่งไปถึงยังความสงบ  
 รำบราคะกิเลสขั้นนั้นได้ โดยการประพฤติกระทำทางเพศ  
 เลยเอารสของเพศ หรือ เพศรส อันสูงสุด เป็นนิพพาน นี้ก็มี  
 อยู่ลัทธิหนึ่งนิกายหนึ่ง ซึ่งจัดไว้ในพวกเห็นผิดเข้าใจผิด  
 พวกที่ต่ำกว่านั้น ก็เอาความสุขที่เกิดจากสมาธิในชั้น  
 ปฐมฌานว่าเป็นนิพพานก็มี เอาความสุขในชั้นทุติยฌาน  
 ว่าเป็นนิพพานก็มี ชั้นตติยฌาน จตุตถฌานโดยลำดับพวก  
 หนึ่ง ๆ ก็ถือว่าเป็นพระนิพพานอย่างนี้ก็มี แต่พุทธบริษัท  
 เราไม่ยอมรับอย่างนั้น ถ้ายังไม่ถึงที่สุดจะไม่เรียกว่า  
 นิพพาน

ดังปรากฏในเรื่องพระบาลีนั้นว่า พระพุทธเจ้าได้  
 ไปศึกษากับ ครูบาอาจารย์ ชั้นสูงสุด ในสมัยที่ พระองค์ออก  
 บวช เขาสอนให้ถึงแนวสัญญา นาสัญญายตนะว่านี่เป็นพระ  
 นิพพาน นี่คือจบหรือสุดของการปฏิบัติ คือธรรมะสูงสุด  
 แต่พระพุทธเจ้าท่านยังไม่ยอมรับ ไม่พอใจว่านี่คือนิพพาน

จึงละจากครูอาจารย์เหล่านั้นมาค้นหาของพระองค์เอง จนพบพระนิพพานคือ การสิ้นไปแห่งกิเลสอาสวะ นั้นว่าเป็นนิพพาน และเป็นหลักในพุทธศาสนาที่ตายตัว สืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ใจความสำคัญของคำว่า นิพพานมันก็แปลว่าเย็น หรือดับไปแห่งความร้อน ดับหลอกๆ หรือดับจริงแบบชั่วคราว หรือดับทั้งหมด มันก็เรียกว่าเย็นได้ทั้งนั้นแหละ เพราะมันมีหลายระดับ หลายชนิดนั่นเอง

เมื่อลูกเด็ก ๆ มันถามว่า พ่อแม่ต้องการนิพพานทำไม มันดีอย่างไร ก็ควรจะบอกเขาไปตามที่พอจะเข้าใจได้ว่า มันเป็นเรื่องเย็น มันไม่เป็นเรื่องร้อน แล้วมันจะเย็นไปตามลำดับ ๆ จนเย็นที่สุด ไม่อาจกลับร้อน หรือมีความทุกข์ได้อีกต่อไป

พอเด็กมันโตขึ้น มันพบร้อน นั้น นี่ โน่น มากขึ้นหลาย ๆ อย่าง ก็แสวงหาทางจะดับให้เย็น มันก็เข้าใจนิพพานได้ตามลำดับ จนโตพอที่จะรู้จักไต่ความร้อนของกิเลส

สมมติว่าเด็กคนนั้น ประสบความสำเร็จ ในหน้าที่  
 ในอาชีพ มีเงินมาก มีอำนาจวาสนา มีเกียรติยศ  
 ชื่อเสียง มีคนนับหน้าถือตา แต่แล้วมันก็ยังร้อน  
 ร้อนเพราะกิเลสภายใน ร้อนเพราะกลัว เรื่องแก่  
 เรื่องเจ็บ เรื่องตาย มันก็เห็นว่าไอ้เรื่อง เงิน ๆ ทอง ๆ  
 มันยังดับร้อนไม่ได้ ต้องมีระบบอีกต่างหากสูงกว่าโลก  
 เหนือโลกขึ้นไป คือสิ่งที่เรียกว่าพระนิพพาน จะดับ  
 ร้อนชั้นสูงสุดได้ ดับกิเลส คือ โลก โกรธ หลง  
 ได้ ดับทุกข์คือ ปัญหาเกี่ยวกับความเกิด แก่ เจ็บ  
 ตาย ได้แล้วก็พ้นนิพพาน มันเย็นแล้วก็เย็นจริงไม่มี  
 ความร้อนเหลืออยู่อีกแล้วต่อไปนี้ มันก็จับสันแห่งความ  
 ร้อนและสูงสุดแห่งความเย็น

เด็กที่เข้าใจได้ถึงขนาดนี้ ก็ง่ายที่จะบรรลุมรรค ผล  
 นิพพาน ดังนั้นเราควรให้จุดตั้งต้นที่ถูกต้องไว้ก่อน แม้ว่า  
 เขายังไม่รู้จักสิ่งนั้นโดยเนื้อตัว แต่ก็ให้รู้จักชื่อไว้ก่อนก็ยัง  
 ดี มันจะได้เป็นจุดมุ่งหมายที่แน่นอน แล้วก็พยายามเข้า  
 ใกล้จุดจุดหมายนั้น

ดังนั้นขอให้เรามีจุดหมายปลายทางที่แน่นอนถูกต้องไว้ด้วยกันทุกคนว่า มันิพพานเป็นจุดหมายปลายทางแล้วก็มีด้วยจิตใจทั้งหมด มันก็จะเกิดความศรัทธา มีอำนาจมีอิทธิพลที่จะบังคับจิตใจ หรือบังคับตน บังคับชีวิตนี้ให้เป็นไปตามทางของวัตถุประสงค์อันนั้นได้

นี่แหละไปคิดดูเถิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่จัดระบบการศึกษาในโลกนี้ เป็นนักจัดการศึกษาในโลกนี้ ขอให้จัดให้ลูกเด็ก ๆ ของเรารู้จักจุดหมายปลายทางอย่างนัยยะบ้างเถิด

การที่จะให้เด็ก ๆ เขามีความรู้ อย่างนี้ มันเสียหายอะไร หรือมันจะเป็นผลดีแก่เด็ก ๆ หรือไม่ หรือเราจะให้ระบบการศึกษามันเป็นหมาหางด้วนนี้กันต่อไป ให้มันรู้เพียงหนังสือและการทำมาหากิน มันไม่รู้ว่าจะเป็นคนมนุษย์กันอย่างไรให้ดีที่สุด

เฮ้! ที่นี้อยากจะพูดกับพ่อแม่ทั้งหลายว่า ถ้าผู้ที่เขามีอำนาจจัดการศึกษา คือรัฐบาล ที่เขามีอำนาจจัดการศึกษาเขาไม่เอาด้วย เขาปล่อยให้การศึกษาเป็นหมาหาง-

ด้วนอยู่อย่างนี้ เพราะเขาไม่เห็นด้วย ก็ตามใจเขา แต่เรา  
 นี้แหละพ่อแม่ทั้งหลายนี้แหละ มาช่วยสร้างเสริมการศึกษา  
 ในส่วนนี้ให้ลูกเล็ก ๆ ดาดำ ๆ ของเราเอง แม้มันไม่มีการ  
 เรียนที่โรงเรียน เราก็มาใส่ให้ที่บ้าน ใส่การศึกษานี้ให้ที่  
 บ้าน คือย้อนกลับไปหายุคโบราณว่า คนทั้งหลายเขามี  
 พระนิพพานเป็นจุดหมาย แสดงอยู่ให้เห็นอยู่ทุกวันทุกคน  
 จนเด็ก ๆ มันมีพระนิพพาน เป็นที่หมายในอนาคตกาล

เดี๋ยววัฒนธรรมชนิดนี้มันจางไปมาก ในบ้านเรือน  
 หนึ่ง ๆ ยากที่จะหาผู้ใหญ่ที่แสดงให้ลูกหลานเด็ก ๆ รู้ว่า  
 เราต้องการพระนิพพานเป็นจุดหมาย ก็ตามใจ แต่มัน  
 ช่วยไม่ได้สำหรับบ้านอื่นเขา เขาไม่ต้องการ เขาไม่ทำ  
 ตาม แต่บ้านเรานี้จะทำจะแสดงอยู่ทุกอย่างให้ลูกเด็ก ๆ  
 เห็นว่า นิพพานมันเป็นยอดความปรารถนาของมนุษย์  
 ทุกคนในอนาคต ให้พลังปากว่า นิพพานะ บัจะโย โหตุ  
 อยู่บ่อย ๆ ถ้าลูกเด็ก ๆ ดักบาตรพระสักชั้นหนึ่ง แล้วให้  
 พนมมือท่อมหัวว่า นิพพานะ บัจะโย โหตุ แม้ไม่รู้ว่  
 ะไร ค่อยถามแม่ที่หลัง

แม่ก็อย่า โง่เกินไป จนไม่รู้ จะ อธิบาย อย่างไร  
 แม่และพ่อจะต้องมีความรู้ธิบายว่า นิพพานนั้นเป็น  
 อย่างไร ก็เหมือนอย่างที่ว่า อาตมาได้พุดมาแล้ว มันแปล  
 ว่า เย็น ลูกเอ๋ยมันแปลว่าเย็น อะไรๆ ที่มันเป็นความ  
 ร้อน มันแก้ได้ด้วยนิพพานทั้งนั้นแหละ ความร้อนทุก  
 ชนิด แก้ได้ด้วยนิพพาน แก่ต้องการนิพพานในฐานะที่  
 เป็นเครื่องดับความร้อน จะร้อนเพราะไม่มีน้ำอาบ จะ  
 ร้อนเพราะไม่มีสตางค์ใช้ หรือจะร้อนเพราะไม่มีอะไรก็  
 ตามใจ มันจะทำให้เย็นได้ด้วยนิพพาน แต่ต้องอธิบาย  
 เฉพาะเรื่องเฉพาะคราวให้เห็นชัดว่า นิพพานแปลว่าเย็น  
 ความร้อนดับไปนั้น คือนิพพาน เขาก็คงจะเข้าใจ  
 ได้มากขึ้น ตามลำดับๆ กว่าจะโตเป็นผู้ใหญ่ไปบวชได้  
 ไปเรียนได้ ไปศึกษาเพิ่มเติมได้ ปฏิบัติสมณวิปัสสนา  
 เขาก็รู้ได้ นี่คือ ความเป็นปัจเจกแก่ลูกหลาน ซึ่งมันจะรัก  
 และน้อมมาในทางของพระนิพพาน มันก็อยากจะบวช  
 มันก็ อยากจะ ศึกษาเล่าเรียน ประพฤติ ปฏิบัติ ให้ บรรลุ ใน  
 มรรค ผล นิพพาน และศาสนาก็จะไม่สูญหาย ศาสนาจะ



ยังมีชีวิตอยู่ วัตถุประสงค์ของพระพุทธเจ้าก็ยังคง  
อยู่ เพื่อเป็นสถานที่สำหรับศึกษาและปฏิบัติพระนิพพาน  
นี่คนทั้งโลกมันก็มีบุญ คือ อยู่เป็นสุขเพราะอำนาจของ  
พระนิพพาน

เดี๋ยวนี้โลกมีแต่ความร้อน ก็ดูเอาเถอะว่า โลกมัน  
มีแต่ความร้อนอย่างตรงกันข้ามกับนิพพาน กิเลสมันกำลัง  
ครองโลก มันก็ร้อนไปตามแบบของกิเลสทั้งโลก จนกว่า  
คนจะรู้จักกำจัดกิเลส กำจัดได้เท่าไรก็เป็นนิพพานได้เท่า  
นั้น

นี่แสดงให้เห็นว่า เราใช้คำว่าพระนิพพานเป็นความ  
หมายที่กว้างขวาง กลายเป็นนิพพานของโลกทั้งโลกไปก็  
ได้ ไม่ใช่เรื่องเฉพาะบุคคลคนเดียว

ทำคนเดียวเดินคนเดียว ไปคนเดียว ถึงนิพพาน  
นั้นมันก็ถูก เรื่องส่วนบุคคลนั้นอาจทำได้อย่างนั้น แต่ถ้า  
ทุกคนในโลกมันทำได้ ก็เท่ากับว่าโลกนี้มันรู้จักนิพพาน

เดี๋ยวนี้คนบางคนมันทำได้แล้ว มันก็ชวนเพื่อนชวน  
ฝูงทำตามเท่าที่ทำได้ ก็ยิ่งดีกว่าทำคนเดียว ขอให้รู้จักให้

พระนิพพานเป็นทานเสียบ้าง ชี้แจงให้คนเข้าใจพระ-  
 นิพพาน เราจะเรียกว่าให้พระนิพพานเป็นทาน ไม่ต้อง  
 เสียสตางค์ สร้างโบสถ์สร้างวัด เสียเงินเป็นล้าน ๆ แต่ถ้า  
 ให้พระนิพพานเป็นทานไม่ต้องเสียสตางค์ พุทธเจ้าให้เขา  
 เข้าใจเรื่องพระนิพพาน จนสำเร็จ ประโยชน์แก่บุคคล นั้น  
 นี้เรียกว่าให้พระนิพพานเป็นทาน ไม่ต้องลงทุนเป็นเงิน  
 เป็นทอง

ขอให้ช่วยกันทำทุกคนตามที่จะทำได้ ให้ช่วยกันพุด-  
 จา สนทนาปริกษาหรือเรื่องพระนิพพานให้เป็นที่เข้าใจ  
 แจ่มแจ้ง

นี่เป็นเรื่องที่จะต้องทำ จะเป็นสิ่งที่ทำให้โลกนี้มี  
 ความสงบสุข มันจะเปลี่ยนเป็นความสงบสุข ซึ่งเป็นจุด  
 หมายปลายทาง เราถือเอาอันนี้เป็นจุดหมายปลายทาง

อาตมาขอร้องให้ทุกคนมีจุดหมายปลายทาง คือ  
 สันติสุขส่วนบุคคล และสันติภาพส่วนสังคม สำหรับ  
 บุคคลทั้งโลกนี้ ขอให้ถึงสันติภาพ คือมีภาวะเป็นปกติสุข  
 ทั่วกันไปทั่วโลก เป็นพระนิพพานของโลก มันก็ไม่มี

อะไรจะดีไปกว่านี้ มนุษย์ก็ได้รับสงทศที่สุด ทมมนุษย์  
 ควรจะได้รับแล้ว ไม่มีอะไรที่เหนือที่ดีไปกว่านี้ ขอให้  
 เรามีจุดหมายปลายทาง ที่ถูกต้อง และแน่นอน เป็นเครื่อง  
 ยึดถือ

ที่แลวมาระท่งบตัน เรามองข้ามสิ่งเหล่านี้ ไม่ให้  
 ความสำคัญแก่สิ่งเหล่านี้ ไม่ยำ ไม่เตือน ไม่พูดว่าอะไร  
 ถึงสิ่งเหล่านี้ มันก็เท่ากับมองข้าม เพราะฉะนั้นอาตมาจึง  
 ได้จัดสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นสิ่งที่เรากำลังมองข้าม สิ่งสำคัญที่  
 เรากำลังมองข้ามเป็นสิ่งที่ ๑๒ ว่าอย่ามองข้ามกันเลย ดึง  
 ขึ้นมาพิจารณา ในฐานะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของมนุษย์ คือ  
 จุดหมายปลายทางของความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง แล้วก็ให้  
 แน่นนอน แน่นแพ้นที่สุด

เอาละเป็นอันว่า อาตมาได้กล่าวถึงสิ่งที่ ๑๒ ใน  
 ในฐานะเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะมีมองข้าม เป็นอันว่าการบรรยาย  
 แห่งภาค วิสาขบูชา ๑๒ ครั้ง จบลงไปแล้ว ด้วยการ  
 บรรยายถึงสิ่งที่เรามองข้าม เราพูดกันแต่สิ่งที่เรามองข้าม  
 มา ๑๒ หนแล้ว ก็หมดจบภาควิชาวิสาขบูชาในวันนี้แล้ว  
 ถ้ามีการบรรยายอีก ก็จะพูดเรื่องอื่นกันต่อไป ในภาค  
 อาสาบูชา

# อยู่ด้วยปัจจุบัน ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต

ภทฺเทกรตฺตคาคา

พุทธทาสภิกขุ

ณ สวนโมกขพลาราม ไชยา

เมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๕



ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **หลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่** ต่อไปตามเดิม และมีหัวข้อย่อย เฉพาะครั้งนี้ว่า **การอยู่ด้วยปัจจุบัน ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต.**

นี่เป็นหัวข้อที่ท่านทั้งหลาย จะต้องกำหนดไว้ให้ดีกว่า เพราะหัวข้อนี้เป็นหัวข้อที่เรากำลังเข้าใจผิดกันอยู่; เข้าใจผิดนั้นก็มิใช่โทษ ก็ว่าเราเข้าใจผิดในพระพุทธรูป

นั้นแล้ว ก็เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ไม่ได้; มันเสียเวลาเปล่า เป็นหมันเปล่า, แล้วยังมีโทษถึงกับว่า เอามาเคียงกันติดกับทะเลาะวิวาทกันด้วยสิ่งที่เรายังเข้าใจผิดกันอยู่ จึงเป็นหน้าที่ที่จะต้องพยายามแก้ไขความเข้าใจผิดเหล่านั้น ให้หมดไป.

การเข้าใจผิดต่อหลักพุทธศาสนาของตนเอง นั้น เป็นเรื่องน่าเวทนา น่าสงสาร ยิ่งกว่าสิ่งใด. ขอให้กิดคุณคิดว่า เราเป็นพุทธบริษัท, แล้วเข้าใจผิดต่อหลักพุทธศาสนาของบริษัทเอง, แล้วคุยจ้อเป็นนกกแก้วนกขุนทอง มันก็น่าสังเวชหลายชั้นหลายซ้อน.

### **ทำความเข้าใจภาษาของพระพุทธเจ้าให้ถูกต้อง.**

การเข้าใจผิดนี้ **เนื่องจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสข้อความเหล่านั้น ด้วยความหมายที่พิเศษ ด้วยภาษาพิเศษ เป็นภาษาธรรม; ไม่ได้พูดภาษากนธรรมคา แต่พูดภาษาธรรม. พุทธภาษาของคนที่รู้ความจริงแล้ว; และบางทีก็เป็นการตรัสเฉพาะกรณีนั้น ๆ ไม่ทั่วไปในกรณีอื่นก็มี. ฉะนั้นมันจึงเป็นถ้อยคำที่แปลกกัน บางทีก็ตรัสกันคนละระดับ พุค**

สำหรับคนที่มึนธรรมะสูงแล้ว ก็ใช้คำพูดอย่างหนึ่ง, คนที่ไม่มีมึนธรรมะเลย ก็ใช้คำพูดอีกอย่างหนึ่ง, หรือบางทีก็ทรงมุ่งหมายพิเศษ จะแสดงความหมายอะไรพิเศษ คำที่ตรัสนั้น มันก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง.

ที่แล้วมา เราเข้าใจไม่ตรงกัน ; เช่นเรื่องจิตว่าง โลกว่าง หรือ ความว่าง หรือ การมีชีวิตอยู่ด้วยความว่าง, อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งได้อธิบายกันแล้วในการบรรยายครั้งที่แล้วมา.

ที่วันนี้หัวข้อที่จะพูดก็คือเรื่อง การอยู่ด้วยปัจจุบัน โดยไม่ต้องมีอดีต หรืออนาคต มารบกวน. นี่มัน ฝืนความรู้สึกของคนธรรมดาสามัญ ; เพราะ คนสามัญเขาเข้าใจเอาเองว่า เราต้องเอาอดีตมาเป็นครู, เอาอนาคตเป็นความหวัง. ปัจจุบันนี้เราก็กำลังทำหน้าที่อยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง มีความอาลัยอาวรณ์ในอดีต, แล้วก็หวังอะไรอยู่ในอนาคต, นี่เขามันต้องทำอย่างนี้.

แต่ที่นี้ก็มีถ้อยคำอีกคำหนึ่ง หรืออีกประโยคหนึ่ง ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า บุคคลไม่ควรตามคิดถึงสิ่งที่ล่วงไป

แล้วด้วยอาศัย, ไม่พะวงถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง, แล้วให้กำหนด  
อยู่ที่ปัจจุบัน ให้ดีที่สุด.

นี่คนบางคนเขามันเป็นไปไม่ได้; ที่เขารอคอย  
ได้ทุกวันนั้นก็เพราะเขาหวัง ปัจจุบันให้ทำการงาน, หรือว่า  
กิดถึงอดีตเอามาเป็นครู, แม้จะต้องกังวลอยู่กับอดีตและ  
อนาคต ก็ยังพอใจ.

ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมายพิเศษว่า เวลา  
ที่เราจะอยู่กันอย่างไม่มีความทุกข์เลยนั้น จะต้องเป็น  
อย่างไร, จะต้องทำอะไรเกี่ยวกับอดีต ปัจจุบัน หรือ  
อนาคต. ฉะนั้น ขอให้ถึงบทสวดมนต์ที่เราสวดกันอยู่เป็น  
ประจำ ที่เรียกว่า ภาทเทกวัตตะคาถา. คนประจำตัวนั้นก็สวด  
กันได้ทุกคนเรียกว่า ภาทเทกวัตตะคาถา. *อดีต นานวาค-*  
*เมยฺย นปฺปฏิงฺกฺเข อนาคติ* ซึ่งแปลว่า *ไม่กังวลถึงสิ่งที่ล่วง*  
*ไปแล้ว, และก็ไม่วางใจถึงสิ่งที่ยังไม่มา อยู่ด้วยปัจจุบัน*  
อย่างเห็นแจ่มแจ้งอยู่ ในสิ่งที่ เป็นปัจจุบัน ชัดเจน แจ่ม  
แจ้ง แน่วแน่ไม่อ่อนแอไม่คลอนแคลน, พยายามทำอย่างนั้น  
ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. พึงคำนึงถึงอยู่ แต่จะบอกเป็น ใจความ  
สั้น ๆ ว่า ถ้าเราต้องการจะอยู่อย่าง เป็นสุขสงบเย็นกัน

สักวันหนึ่ง, เรียกว่าสักวันหนึ่งก็ได้; นั้นเราจะต้องทำ  
กันอย่างที่ว่านี้.

ภทฺท นั้นแปลว่า *เจริญงอกงาม เป็นสุขสบาย,*  
*เอกรศุด* นั้นแปลว่า *คืนหนึ่ง.* ในภาษาบาลีนี้ ถ้าจะนับว่า  
กี่วัน ๆ เขาชอบใช้คำว่า "กัคืน" คือใช้คำว่าคืนเป็นเครื่อง  
นับ. พวกเราสมัยนี้ ใช้คำว่า "วัน" เป็นเครื่องนับ; เช่น  
ว่าเราจะจากบ้านไปสัก ๓ วัน เราก็จะพูดว่า จะไปสัก ๓ วัน.  
แต่ถ้าเป็นภาษาโบราณ ในอินเดียครั้งพุทธกาล เขาจะพูดว่า  
จะไปสัก ๓ คืน. นี้ เพราะฉะนั้นวันหรือคืนนี้เป็นเครื่อง  
หมายนับรอบ ๒๔ ชั่วโมง. ฉะนั้น *เอกรศุด ราตรีเดียว*  
*คืนเดียว,* นั่นก็หมายความว่า ๒๔ ชั่วโมง *ภทฺทเอกรศุด* จะมี  
*ความสุขความเจริญสักคืนหนึ่ง,* คือสักวันหนึ่ง หรือสัก ๒๔  
ชั่วโมง.

*ภทฺทเทกะรัตตะคาธา ที่ใช้สวดมนต์ก็มี ใช้สวด*  
*ทำวัตรก็มี* เป็นคำสอนพิเศษ ที่พระพุทธเจ้าสอนให้  
สำหรับผู้ที่ต้องการจะอยู่ ด้วยชีวิตที่ประเสริฐที่สุดสัก  
วันหนึ่ง. พุทธธรรมคาสัมมัญญ์ว่า เราอยากจะมีชีวิตที่ดีที่สุด  
กันสักวันหนึ่งไฉน, จะทำอย่างไร.



ที่<sup>๕</sup>ถ้าทำวันหนึ่งได้ ทำหลายวันมันก็ได้ ; แต่  
 เกี่ยว<sup>๕</sup>กัน<sup>๕</sup>ที่<sup>๕</sup>อยู่<sup>๕</sup>กัน<sup>๕</sup>นี้<sup>๕</sup> ก็วัน ๆ มันก็ไม่ได้, จึงต้องพูดว่า มาอยู่  
 กันให้ดีที่สุด เป็นสุขกันที่สุดกันสักวันหนึ่งไว้, หรือ  
 จะแปลว่า สักชั่วขณะหนึ่งไว้, สักครู่หนึ่งไว้, สักชั่วโง  
 หนึ่งไว้ ก็ได้. ถ้าจะอยู่อย่างมีชีวิตที่เป็นสุข เจริญ, *ภัก*ทะ  
 แปลว่า *เจริญ* หรือที่เราแปลว่า *ก็น่าชม*; ถึงแม้จะมีชีวิต  
 อยู่วันเดียวก็น่าชม, คำว่า *ภัก*ทะ มันหมายความว่าอย่างนั้น  
 จะใช้ทับศัพท์ว่า *ภัก*ทะ ก็ได้ แปลว่า *เจริญ* *ภัก*ทะ, มีชีวิต  
 ที่*ภัก*ทะกันสักวันหนึ่งไว้.

ท่านก็ลองคิดดูเองว่า ตลอดเวลาที่เราเป็นอยู่กัน<sup>๕</sup>  
 เรามีสักวันหนึ่งไหม ที่มีชีวิตอันประเสริฐ จนเรียกได้  
 ว่าเป็น*ภัก*ทชีวิต, *ภัก*ทะชีวิต? ถ้ามีได้เป็นที่พอใจก็แล้ว  
 ไป ไม่ต้องพูดกัน; แต่ถ้ายังไม่มี, ยังหาไม่พบ ก็มาพูด  
 กัน. นี่คือนสิ่งที่กำลังจะพูดกัน; ว่าเราจะมีการเป็นอยู่ที่  
 เป็นสุขสูงสุด เป็นที่พอใจของเราสักวันหนึ่ง.

## เข้าใจเรื่องเวลาให้ถูกต้องด้วย.

เรื่องที่จะต้องพูดให้เข้าใจต่อไปอีก ก็คือว่า คือเรื่อง  
 เวลา<sup>๕</sup>นี้เอง : เวลาที่เป็นอดีต เวลาที่เป็นปัจจุบัน

เวลาที่เป็นอนาคต นั้นมันคืออะไรกันแน่? ทำไมท่านจึงบอกให้ว่า อยู่กับปัจจุบัน แล้วก็ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต? อย่างนี้แล้วละก็จะดีที่สุด จะพูดถึงประโยชน์ก็จะ เป็นประโยชน์ที่สุด จะพูดถึงมีความสุขก็มีความสุขที่สุด.

*เราจะมีชีวิตอย่างไร จึงจะเป็นชีวิตที่มีแต่ปัจจุบัน*  
แล้วก็*ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต?* พูดตรงๆ ก่อนดีกว่า ถ้าเรามีอดีต ก็เรื่องในอดีตมารบกวน, เรื่องหนหลังมารบกวน เราก็หาความสงบสุขไม่ได้. ฉะนั้นถ้า ใครมีเรื่องในอดีตมารบกวนอยู่ในจิตใจ หาความสุขไม่ได้; ก็เข้าใจความซึ้งเสียสิว่า เรามีอดีต, เราเป็นคนมีอดีตมารวมอยู่ด้วย มารบกวนเราอยู่ตลอดเวลา.

ที่นี้ อนาคต ก็เหมือนกัน ใครมีอนาคตที่หวัง, หวังอย่างยิ่ง ที่เขาเรียกว่าสร้างวิมานในอากาศนั้น; ถ้ามีความหวังต่ออนาคตอย่างนั้นอยู่ อนาคตนั้นแหละมารบกวน, อนาคตมันมารบกวน ไม่เป็นความสงบสุข. พูดให้ชัดกว่านี้ ก็ว่า ความหวังนั้นแหละมันมารบกวน.

แต่เดี๋ยวนี้ในโรงเรียน หรือการศึกษา เขาสอนกัน ว่า ให้มีชีวิตอยู่ด้วยความหวัง. เข้าใจว่าลูกเด็ก ๆ ทั้งหลาย

ที่นั่งอยู่ที่นี่ คงจะถือหลักอันนี้ ครูเขาว่า หรือเพื่อนเขาว่า  
ว่าชีวิตนั้นอยู่ด้วยความหวัง. เราตั้งความหวัง หวังอย่างยิ่ง,  
กลายเป็นชีวิตอยู่ด้วยความหวัง ก็ใกล้เคียงกัน. แต่คุณให้ตี  
เถอะว่ามันเป็นอย่างไรบ้าง ชีวิตอยู่ด้วยความหวัง มันเย็น  
หรือมันร้อน ?

### ชีวิตที่อยู่ด้วยความหวังจักถูกทรมาณ.

ความหวัง นั้น มันก็คือความต้องการ อะไรสัก  
อย่างหนึ่ง แล้วยังไม่ได้, แล้วก็หวังอยู่เรื่อย, นี่มัน  
เป็นอย่างไรบ้าง มันสบายดี หรือว่ามันรบกวน ? คน  
เป็นโรคประสาทกัน ก็เพราะความหวังนั่นเอง. ความหวัง  
ทรมาณจิตใจ ไม่ประสบความสำเร็จตามความหวัง นานเข้า  
มันก็เป็นโรคประสาท, มันเป็นมากถึงอย่างนั้น.

เราหวังอะไรก็ได้; เราคิดคุณให้คิดว่า เราควรจะได้  
อะไร? เราหวังอะไร? พอคิดเสร็จแล้วเราก็อย่าหวังมัน  
เลย; ทำก็แล้วกัน, กระทำ ๆ กระทำ ตามที่ควรจะทำ.  
อย่าเอาความหวังมาทรมาณใจเรา; พอเราหวัง เราก็  
ผิดหวังทันที.

ไปสังเกตดูเถอะว่า พอเราหวังเท่านั้น, แล้วเราก็ผิดหวังทันทีที่เราหวัง; เพราะมันยังไม่มา, มันยังไม่ได้. นี่เราจะไปหวังให้ผิดหวังทำไม? เพราะความผิดหวังยังไม่ได้ตามที่หวังนั้น มันทรมาณใจเรา มันกั้ดเรา.

ฉะนั้น เราก็ไม่ต้องหวัง เราคิดก็คิดว่า เราต้องการอะไร? แล้วคิดเสร็จแล้วเราก็ทำ. ที่นี้ก็ ทำไปด้วยกำลัง ด้วยสติด้วยปัญญา; ทำด้วยสติปัญญาไม่กั้ด, ถ้าทำด้วยความหวังแล้วมันกั้ดขบ มันกั้ด มันขบ. มีชีวิตอยู่ด้วยความหวังนั้นนะ ความหวังมันจะกั้ด มันจะขบ อยู่ตลอดเวลาเลย, มันเป็นสัตว์ร้าย ความหวังนะ. ที่นี้เราไม่มีชีวิตอยู่ด้วยความหวัง เราก็มีชีวิตรอยู่ด้วยสติปัญญา, สติปัญญาระลึกไว้ดีแล้วก็ ทำไปๆ. เราไม่ต้องหวัง ให้มันกั้ดเรา; ที่นี้สิ่งเหล่านั้นมันก็ดำเนินไปๆ. จนถึงเวลาที่มันมีผล มันก็ได้ผล.

### **ไม่ทำด้วยความหวัง จะไม่ผิดหวัง.**

ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เหมือนกันว่า  
แม้ไก่มันไข่ออกมา แล้วมันก็หักไข่ นอนทับไข่เท่านั้นแหละ

มันไม่ต้องหวังว่าลูกไก่จะออกมา. ไม่มีแม่ไก่บักัวไหนที่มันจะหวังว่า ลูกไก่จะออกมา, ลูกไก่จะออกมา, แล้วมันจึงนอนทับไข่ให้ถูกต้อง, ให้ถูกต้อง, ให้ถูกต้อง, จะเห็นว่ามันกุ่มบ้าง มันเขี้ยวบ้าง มันพลิกบ้าง มันอะไรบ้าง มันก็ทำให้ถูกต้อง แล้วพอถึงเวลาลูกไก่มันก็ออกมา.

ฉะนั้น อย่าทำอะไรด้วยความหวัง, ให้ความหวังมันกัดเอา, กัดเอา, กัดเอา, ไม่เท่าไรจะเป็นโรคประสาท, ไม่เท่าไรจะเป็นบ้า, หรือว่าอาจจะตาย, นี่เรื่องอนาคตเป็นอย่างนี้. หรือเราเป็นชานา เราก็กินนา แล้วก็คำข้าว แล้วก็ปลุกต้นข้าว อย่าไปหวังว่าข้าวจะออกมา, ข้าวจะออกมา, ข้าวจะออกมา; มันจะเป็นชานาบ้า. จงรู้จักดำรงจิตใจให้ถูกต้องซึ.

เมื่อเราต้องคิดก็คิดเถอะ, คิดๆ คิดๆ กระทบวันรอบขอบ, จะคิดหน้าคิดหลัง คิดตรงกลาง คิดข้างบน คิดข้างล่าง: คิดให้ถูกต้องหมดแล้ว, สรุปความว่าเราต้องทำอย่างนี้แล้ว; ที่นี้เราก้ทำด้วยสติปัญญา อย่าทำด้วยความหวัง. ทำด้วยความหวัง ก็ทำด้วยความหิว ความหิวนั้น ไม่ใช่ของสนุก มันเป็นทุกข์.

นี่คำสอนของพระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างนี้; แต่  
 คนเดี๋ยวนี้ คนในโลก เดี่ยวนี้เขาไม่พูดอย่างนี้, เขาไม่สอน  
 อย่างนี้, เขาสอนเด็ก ๆ ให้อยู่ด้วยความหวัง, ให้ทำด้วย  
 ความหวัง; ให้มันกักเอาๆ. ที่นี้ความหวังนั้นมันก็ผิดหวัง  
 เพราะมัน ไม่มาทันตามที่หวัง ก็เท่ากับผิดหวัง. พอเรา  
 ลงมือหวัง มันก็ผิดหวัง; ทนอยู่ไม่ได้ ก็ขโมย,  
 ก็ต้องทำชั่วอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะมันยังไม่ได้ตามที่หวัง.  
 ฉะนั้นเราทำจิตใจปรกติ; อย่าให้อนาถมันทรมาณใจเรา,  
 อย่าให้ความหวังถึงสิ่งในอนาถ มันทรมาณจิตใจของเรา.

### อย่าคิดเรื่องอกตอนาถมาทรมาณใจ.

ภิกษุเทวะรัตตคณา ข้อที่หนึ่งว่า อดีตํ นานุวากเมยฺย  
 —ไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว, คือไม่เอามาอาลัยอาวรณ์ถึงสิ่ง  
 ที่ล่วงไปแล้ว; มันแล้วก็แล้วไปแล้ว เอามาอาลัยอาวรณ์  
 ให้มันเป็นทุกข์ทำไมเล่า; ฉะนั้น สิ่งที่ล่วงไปแล้วก็เป็น  
 อันว่าอย่าเอามาทรมาณใจ. ที่ผิดพลาดไปแล้วก็อย่าเอา  
 มาทรมาณใจ; ที่ทำผิดไปแล้วก็เลิกนึกถึง ถือแต่ว่า  
 จะไม่ทำให้ผิดอีก, จะไม่ผิดซ้ำอีก, แค่นี้ก็พอแล้ว ไม่ต้อง  
 เอามาทรมาณใจ.

ส่วนที่จะมา ข้างหน้าก็ไม่เอามาทรมานใจ แล้ว  
 คุยอยู่แต่ว่า เดียวนี้ บัจจุบันนี้ เราจะทำอะไร, ก็คือเราทำ  
 ไปตามที่เราคิดดีแล้ว, กิดดีแล้ว, กิดแล้วกิดอีก, กิดดีแล้ว.  
 อย่างเราเรียนหนังสือ เป็นนักเรียน เราก็ทำให้ดีที่สุดที่เรา  
 จะต้องเรียนอยู่เดี๋ยวนี้, เรียนอยู่เดี๋ยวนี้ทำให้ดีที่สุด. สิ่ง  
 รบกวโนอดีต หรือ สิ่งที่หวังในอนาคตอย่าเอามา, อย่า  
 เอามาทรมานจิตใจ, มันไม่มีประโยชน์อะไร ดังนั้นเราจึงมี  
 ความสบายใจ.

ถ้าเราเอาเรื่องอดีตมารบกวโน, เอาเรื่องอนาคต  
 มารบกวโน เราจะไม่มี ความสบายใจ, เราจะมี ความสะท้ง  
 กลัว หวาดเสียว ว่าจะไม่สำเร็จ หรือว่ามันจะเป็นไปในทาง  
 ที่เราไม่ต้องการ ไม่ประสงค์.

นี่ขอให้เอาเรื่องจริงๆ ที่มันเกิดขึ้นแล้วแก่เราทุกคน  
 เป็นหลัก; ถ้ายังไม่เคยมี ต่อไปนี้ก็ลองสังเกต. เราอย่า  
 ให้ความคิดหนหลังมาทรมานใจเรา, อย่าให้ความคิด  
 ในอนาคตมาทรมานใจเรา, เราทำดีที่สุด อยู่แต่ปัจจุบัน.  
 ถ้อย่างนี้ก็เรียกว่า เวลาไม่กักเรา แต่เราเสียอีกกลับกินเวลา.

## เราต้องกินเวลา อย่าให้เวลากินเรา

เฮ้, ไหน ๆ ก็พูดแล้วก็พูดให้หมด ว่า *มีพระบาลี* อยู่ว่า *เวลากินสรรพสัตว์ และตัวมันเอง. เวลาวันคืนล่วงไป เราเรียกว่าเวลา แล้วกินสรรพสัตว์,* ก็ให้สัตว์ล่วงเวลาล่วงเวลา ไปหาความแตกดับ หรือความตาย; อย่างนี้ก็เรียกว่า เวลามันกินสรรพสัตว์ แล้วมันกัด เจ็บปวดตรงที่เราหวังเกี่ยวกับเวลา; มันยังไม่ได้ตามที่เรากำลังต้องการ. นี่เวลามันกัดเรา; เพราะว่าเราไม่ได้สิ่งที่เรากำลังต้องการทันใจเรา เวลามันกัดเรา เราก็เจ็บปวด.

## ต้องปฏิบัติ ไม่ให้เวลากัดเอา.

เราทำอย่างไร อย่าให้เวลามันกัดเรา? ก็คือเรา *รู้เรื่อง* ของเวลา แล้วเราก็ไม่ทำอะไรด้วยความหวัง, ทำด้วยจิตที่แจ่มแจ้ง, เป็นจิตที่รู้ เฉลียวฉลาด แจ่มแจ้งอยู่ในสิ่งที่เราทำ แล้วก็ทำ; ไม่ให้เวลาเข้ามาแทรกแซง, ไม่ให้เวลาเข้ามามีความหมาย. เวลาไม่มีความหมายสำหรับเรา, สิ่งที่เราเรียกว่าเวลาไม่มีสำหรับเรา; เพราะเหตุนี้นี้เรา *ไม่คำนึงถึงอดีต ไม่คำนึงถึงอนาคต* เพราะไม่มีความ



อยาก. ความอยาก มีอยู่ที่เมื่อต้องการสิ่งที่จะได้ข้างหน้า ถ้าเราไม่คิดถึงสิ่งที่จะได้ข้างหน้า เราก็ไม่มีความอยาก; เมื่อไม่มีความอยาก เวลานั้นก็ไม่มี.

นี่ลูกเด็ก ๆ ทั้งหลาย คงจะรู้จักเวลาแต่ที่เครื่องบอกเวลา; เช่นนาฬิกาเป็นต้น วันคืน เดือนปี เป็นต้น นั้นมันเป็น เครื่องบอกเวลา, เครื่องกำหนดเวลา. อย่างนี้ ไม่เคยกัก ไม่กักรเรา, กักรเราไม่ได้ เพราะมันเป็นเพียงเครื่องบอกเวลา.

ทีนี้ ตัวเวลาจริงมันอยู่ที่ไหน? ตัวเวลาจริงๆ บางคนเขาพูดว่า เวลาตัวจริงนั้นไม่มี; อย่างนี้ไม่ถูก เราไม่เห็นด้วย. เราว่าเป็นคนไม่รู้ ที่จะพูดว่าเวลามันไม่มี. เวลามันมี เป็นสิ่งที่มี; แต่มันจะมีเฉพาะคนโง่ เฉพาะคนโง่ เวลาจะมีเฉพาะคนโง่, ถ้าคนฉลาดแล้วเวลาไม่มี. คนโง่มันไปต้องการนั้นไปต้องการนี้ ไปหวังนั้น ไปหวังนี้; นั้นมันเป็นคนโง่ ถ้าเป็นคนโง่อย่างนี้แล้วก็เวลามันมี เพราะเรามีความอยาก. จุดตั้งต้นจากความอยาก จนกว่าเราจะได้รับสิ่งที่เราอยากนั้นแหละคือตัวเวลา.

## รู้จักหมายของเวลา เพื่อไม่มีทุกข์เพราะเวลา.

เราอยาก นี่เป็นจุดตั้งต้น, แล้วกว่าเราจะได้สิ่งที่เราอยาก นั้นเป็นจุดฝ่ายข้างปลาย; ระหว่างนั้นคือเวลา, มันจะมีความหมายเพราะเราอยาก. ถ้าเราไม่อยาก มันก็ไม่มีเวลา, คือมันไม่มีจุดตั้งต้น และมันไม่มีจุดสุดท้าย, ถ้าเราไม่อยาก. ฉะนั้นเวลามีเฉพาะคนโง่ ที่กำลังมีความอยาก, กำลังมีความหวัง เท่านั้นเอง.

ท่านจึงพูดไว้เลยว่า *พระอรหันต์ไม่มีเวลา, พระอรหันต์อยู่เหนือเวลา.* ความหมายเกี่ยวกับเวลาไม่ใช่แก่พระอรหันต์เพราะพระอรหันต์ไม่มีเวลา, หรือว่าเครื่องวัดเครื่องกำหนดมาตราวัดกำหนดอะไรต่างๆ ที่มีอยู่ ใช้ไม่ได้กับพระอรหันต์. พระอรหันต์อยู่เหนือการที่จะถูกวัด ด้วยเครื่องวัดใดๆ ทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเวลา; เพราะเวลาจะมีตัว เวลามีความหมายแห่งเวลา อะไรขึ้นมาต้องมีความอยาก; ถ้าจะมีความอยากต้องมีความโง่, คือมันไม่รู้ว่าจะไม่ต้องอยาก, ไม่ต้องอยาก, ไม่มีสิ่งที่ควรจะอยาก. อย่าไปอยาก อย่าอยากซิ, อย่างนี้เรียกว่าไม่โง่. ถ้ามันยังโง่อยู่

จะรู้สึกว่ามีอะไรอยาก, ที่น่าอยาก ที่ต้องอยาก แล้วก็อยาก ๆ ๆ. อยากเอาด้วยความโง่.

เมื่อมีความอยาก, แล้วก็จุดตั้งต้นที่มันเริ่มอยาก, แล้วกว่ามันจะได้สิ่งนั้นมา, นั้นแหละคือความหมายของเวลา ซึ่งกั๊ก ๆ, กั๊กหัวใจของคนนั้น, กั๊กหัวใจของคนโง่ที่มีความอยาก และหวังที่จะมีการได้สิ่งนั้นในเวลาหนึ่ง.

### อยู่เหนือความอยากสักวันเดี๋ยวก็เป็นสุข.

ที่นี้ ธรรมะก็สอนว่า ไม่ต้องอยาก, ไม่ต้องอยาก, รู้ว่าควรทำอะไร, อย่างไร, ทำที่ไหน, ทำเมื่อใด, ก็ทำก็แล้วกัน. อย่ามีความอยากที่เป็นจุดตั้งต้น แล้วก็จะได้ตามอยาก; นี้เรียกว่าเขาไม่มีเวลา, เขาจะไม่มีการเสียเวลา; เขาจะไม่เป็นทุกข์เพราะเวลา เพราะว่าเขาอยู่เหนือเวลา, อยู่เหนือความหมายของเวลา, เวลาไม่มีสำหรับเขา, แล้วคนนี้จะมีความสุขก็มากน้อย? คนที่เวลาไม่กั๊กเอา แล้วเขาอยู่เหนือเวลา ไม่มีความอยากความหวังอะไร มาทรมานใจเขา เขาจะเป็นสุขเท่าไร? จะเยือกเย็นเท่าไร? จะสวยงามเท่าไร? นั้นแหละคือกั๊กเทกะรัตตะ มีชีวิตอยู่ได้อย่างนั้นแม้เพียง

วันเดียวกันน่าชม, มีชีวิตที่อยู่เหนือความอยาก เหนืออดีต เหนืออนาคต แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวกันน่าชม.

นึกกลัวว่าจะสวคมนต์บทนี้ สวดกันแล้วสวดกันอีก ทั้งพระทั้งเณร ทั้งอุบาสกอุบาสิกา แล้วก็ยังโง่ ไม่รู้ว่าอะไร; แล้วบางคนอาจจะสงสัยไปพลางว่า เอ, นี่ไม่ให้สนใจอดีต สนใจอนาคต แล้วจะอยู่กันได้อย่างไร? ทั้งที่ตัวเองสวดพระบาลีบทนี้อยู่.

ฉะนั้น ขอให้ดูให้ดี ให้เข้าใจให้ดี ว่าพระพุทธเจ้า ท่านตรัสว่า ถ้าจะอยู่กันอย่างงดงาม นำขึ้นนอกขึ้นใจกันสักวันหนึ่ง แล้วจะอยู่กันอย่างนี้เถิด; อย่าอยู่อย่างค้ำนั่งถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว, อยู่อย่างไม่ต้องหวังถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง.

อะไรมีอยู่ที่นี้ปัจจุบันนี้ จงทำกับมันให้ดี; ไม่มีความหมายแห่งอดีตเข้ามารบกวน ไม่มีความหมายแห่งอนาคตเข้ามารบกวน, จิตก็ไม่ถูกรบกวน จิตก็เข้มแข็ง มีกำลัง มีอำนาจ ทำสิ่งที่เป็นปัจจุบันได้ดี. ที่ดีกว่านั้นอีก ก็คือเป็นสุขด้วย, เป็นสุขด้วย ถ้าเป็นผู้ทำงาน ก็ทำงานได้ดี. ถ้าไม่ต้องทำงาน ก็คือเป็นสุขอย่างยิ่ง เรียกว่า ภัทเทกะรัตโต — มีชีวิตอยู่แม้เพียงราตรีเดียวกันน่าชม.

นี่เป็นเรื่องเปรียบเทียบ คนชนิดนี้อยู่เพียงวันเดียว  
ก็มีค่ามากกว่าคนชนิดโน้น ที่อยู่ร้อยปี พันปี ก็ไม่มีค่าอะไร  
เพื่อให้สาวกของพระองค์ มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวก็มีค่ามาก  
ท่านจึงสอนอย่างนี้ แล้วเราไ้เป็นอย่างนี้กันหรือเปล่า?

แล้วก็ไปเข้าใจให้ชัดเจนว่า ถ้าเราอยู่ได้อำนาจ  
ของเวลา เรียกว่าเป็นทาสของเวลา แล้วเราก็ จะถูกเวลา  
กักกินเอาให้เราลำบาก. ความอาลัยอาวรณ์ในอดีตก็มา  
กักกิน, ความหวัง, หวังในอนาคตก็มากักกิน แล้วจะเป็นสุข  
ได้อย่างไร ?

### มีความอยากเมื่อใดเวลาจะมีทันที.

สิ่งที่เรียกว่า เวลา นั้น จะมีได้เฉพาะคนที่  
มีความอยากด้วยความโง่; เพราะโง่นั้นเองมันจึงอยาก  
พออยาก แล้วความหมายแห่ง เวลา ก็เกิดขึ้นทันที. ถ้าเรา  
ไม่อยากอะไร ไม่ต้องการอะไร เวลาไม่มี; เวลาไม่เกิด  
สำหรับบุคคลนั้น. แต่โดยเหตุที่คนธรรมดาสามัญทุกคน  
มีความอยาก มีความต้องการ ดังนั้นเวลามันจึงมี สำหรับ  
ทุกคนที่เป็นคนธรรมดาสามัญ ที่ยังโง่อยู่ ยังอยากอยู่ ยัง  
ต้องการอยู่; ฉะนั้นคนทุกคนในโลกจึงมีเวลา.

ขณะที่มีความอยาก และต้องการจะให้ใ้ส่มอยาก นั้นแหละคือเวลา พอไม่มีความอยาก เวลาไม่มี, เวลาหายไปหมด, เวลาไม่มีความหมาย; ฉะนั้น เวลาจะมีเฉพาะเมื่ออยาก, หรือเมื่อต้องการจะได้. นี้เราอยู่อย่างไม่อยากอะไร, ไม่ต้องการจะได้อะไร; เวลาก็ไม่กินเรา; แต่เรานี่จะเป็นผู้กินเวลา.

**พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า ผู้กำจัดค้นหาเสียได้ เป็นผู้กินเวลา.** เวลากินคน, กินสรรพสัตว์อยู่; แต่ผู้ใดหมดค้นหา สิ้นค้นหา ผู้นั้นจะกลับกินเวลา, คือเวลาเป็นเรื่องเล็กน้อย, เป็นเรื่องหัวเราะเยาะเล่น, เป็นเรื่องของเด็กกอมมือไปเลย ไม่มากัดเรา ไม่มากินเรา มันกลับกันอยู่อย่างนี้.

ถ้ามีความอยาก ก็มีเวลา แล้วก็กัดกินผู้อยาก; ถ้าหมดความอยาก ก็ไม่มีเวลา, ผู้นั้นกลับกินเวลา; หมายความว่าทำให้เวลามันล่องไป โดยไม่มีความหมายอะไรแก่เรา. เวลาไม่มีแก่เรา, เวลาไม่ทำอะไรแก่เรา, เราอยู่เหนือเวลา. ผู้ใดอยู่เหนือเวลาอย่างนี้ เรียกว่ามีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวก็น่าชม.

ที่<sup>๕</sup> ต้องเข้าใจไปถึงที่ว่าเมื่อตะกั้น<sup>๕</sup> ที่ว่าจะไม่มีเวลา<sup>๕</sup> นั้นต้องไม่มีอดีต, ต้องไม่มีความหมายแห่งอดีต, ต้องไม่มีความหมายแห่งอนาคต จึงจะเรียกว่าไม่มีเวลา.

เครื่องกำหนดเวลา เช่นนาฬิกา เป็นต้น<sup>๕</sup> นั้นมันเป็นเครื่องกำหนดเวลา ซึ่งไม่รู้จะเอาไปใช้กับเวลาไหน; แล้วแต่จะเอาไปใช้ หรือว่าฤดูฝนปีละครั้ง<sup>๕</sup> นี้ก็เป็นเครื่องกำหนดเวลา, หรือว่าพระอาทิตย์ไพล่มาให้เห็นวันละครั้ง<sup>๕</sup> ก็เป็นเครื่องกำหนดเวลา, อย่างนี้เป็นเครื่องกำหนดเวลา. แต่ตัวเวลาที่แท้จริง<sup>๕</sup> นั้น คือจุดระหว่างความอยาก กับความได้สมอยาก ของคนโง่ ของคนอยาก ของคนที่มีความอยาก.

ฉะนั้น เครื่องกำหนดเวลา ก็เอาไว้กำหนดเวลา พอจะได้พูดกันรู้เรื่อง ว่ามันจะกินเวลาเท่าไร; ถ้ามันมีเวลา. แต่ถ้าสำหรับผู้ที่ไม่มี<sup>๕</sup>ความอยาก ไม่มีเวลา เช่นพระอรหันต์ เป็นต้น<sup>๕</sup> มันไม่มีความหมาย, วัน ค่ำ เดือน ปี ไม่มี<sup>๕</sup>ความหมาย, นาฬิกาไม่มี<sup>๕</sup>ความหมาย, เอาไปทิ้งให้หมกก็ได้ มันไม่มีเรื่องเกี่ยวกับเวลา หรือปัญหาของเวลา. แต่ถ้าเป็นคนธรรมดา ยังจะต้องทำงานเพื่อประโยชน์ ได้รับ

ประโยชน์ แล้วมันก็จะต้องมีเวลา; ยิ่งเขาอยู่กัน ผูกพันกันเป็นสังคม, เป็นหมู่คนทำงานเนื่องกัน แล้วเครื่องกำหนดเวลาก็ยิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง.

ฉะนั้นเราารู้เสียว่า เวลานั้นสำหรับคนโง่ มีความอยากแล้วโง่ นาฬิกาแขวนข้อมือมันสำหรับคนโง่ สำหรับคนอยาก สำหรับคนที่ไม่โง่ไม่อยากนั้น ไม่ต้องแขวน; เพราะมันไม่ต้องการอะไร วัน คืน เดือน ปี มันไม่มีสำหรับคนที่ไม่อยาก หรือไม่ต้องการอะไร แล้วคนนั้นสบายก็มากน้อย. ฉะนั้นถ้าว่ามีชีวิตอยู่วันเดียว ก็แจ่มเจริญ ถึงตงามนั้นหมายความว่า เป็นพระอรหันต์ลองดูวันเดียวก็แล้วกัน มีชีวิตอยู่วันเดียวก็แจ่มเจริญ คือเราลองเป็นพระอรหันต์ดูสักวันหนึ่ง แล้วก็ทำอย่างที่ว่านี้, ก็เรียกว่า วันเดียวก็แจ่มเจริญ. แต่สำหรับ พระอรหันต์ ท่านไม่ใช่วันเดียว ท่านตลอดไปเลย, ท่านจะมีชีวิตที่สงบเย็น เป็นสุข งดงามที่สุด ตลอดไปเลย; ถึงไม่ใช่คำว่าวันเดียว. แต่ที่นี้สำหรับคนธรรมดาที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์นี้ ลองกำหนดกันว่าสักวันหนึ่งเกิดภัทเทกะรัตโต วันเดียวก็น่าชมนี้ กันดูสักวันเกิด ก็คือทำอย่างนี้.



## อยู่เหนือเวลาได้ นับว่าทำอย่างพระอรหันต์.

ฉะนั้น ถ้าใครอยากจะเป็นพระอรหันต์ หรือเหมือนพระอรหันต์ สักวันหนึ่ง ก็คือทำอย่างนี้ : คือทำอย่างที่อยู่เหนือเวลา, อยู่เหนือความหมายของเวลา, อยู่เหนือคุณค่าของเวลา, ไม่มีความอยาก ไม่มีกิเลส ไม่มีตัณหา ไม่มีอุปาทาน ไม่มีความโลภ ไม่มีความโกรธ ไม่มีความหลง เพราะว่าอยู่เหนือเวลา.

ที่จะมีความโลภ หรือมีตัณหาได้ ก็เพราะว่าต้องการเวลาให้ทันแก่ความต้องการ ของตน มันยังอยากอยู่; ถ้ามันไม่มีเวลา ก็ไม่รู้จะอยากไปทำไม. เรื่องความโกรธก็เหมือนกัน มันไม่ได้ทันเวลา ก็โกรธ. เรื่องความหลง มันก็ **ไม่รู้จะ**ทำอะไรให้ทันแก่เวลา มันก็โง่.

ฉะนั้นถ้าเรา ไม่ต้องการอะไรเสียอย่างเดียว ก็ไม่มีปัญหาเรื่อง ความโลภ ความโกรธ ความหลง, ไม่มีปัญหาว่าทันแก่เวลา หรือไม่ทันแก่เวลา, ไม่มีปัญหาว่าได้หรือเสีย แพ้หรือชนะ อะไรมันก็พลอยไม่มีไปหมด.

ฉะนั้น เรารู้เรื่องเวลา ว่าเราจะอยู่ให้ดีที่สุดสักวันหนึ่งแล้วนี้ **อย่าอยู่ด้วยอดีตหรืออนาคต; แต่อยู่ด้วย**

ปัจจุบัน. แต่ถ้าเรายังมีอยู่ เราจึงอยู่ด้วยปัจจุบัน ฉะนั้น  
เราจึงเป็นพระอรหันต์ได้วันเดียว หรือได้ชั่วระยะๆ หนึ่ง.

ทีนี้ ถ้าเราจะ เป็นพระอรหันต์ตลอดไป ไม่ชั่ว  
วันเดียว จะต้องทำอะไร? ก็คือเลิกปัจจุบัน เสียด้วยสิ,  
เลิกตัวปัจจุบันนั้นเสียด้วย, อดีตก็ไม่มี, ปัจจุบันก็ไม่มี,  
อนาคตก็ไม่มี; เพราะว่าไม่มีตัวกู, เพราะว่าไม่มีตัวกูที่  
เป็นอยู่, มันไม่มีตัวเราที่เป็นอยู่, ดังนั้นมันก็ไม่มีปัจจุบัน.  
เพราะว่าไม่มีตัวเราที่เป็นอยู่ มันก็ไม่มีการอยู่ที่เป็นปัจจุบัน,  
ไม่มีตัวกูที่กำลังอยู่ซึ่งเป็นปัจจุบัน เมื่อไม่มีตัวกูแล้ว อดีต  
ก็ไม่มี อนาคตก็ไม่มีเอง ยกเลิกหมดทั้งอดีต ทั้งปัจจุบัน  
ทั้งอนาคต ก็เป็นพระอรหันต์สมบูรณ์ นี้อยู่เหนือเวลาหมด  
สิ้นเชิง ไม่มีอะไรที่จะกล่าวว่อดีตหรือปัจจุบัน หรืออนาคต.

แต่ถ้ายังไม่เป็นพระอรหันต์ถึงขนาดนั้น จะเป็น  
เพียงภทเทกะรัตโต ราตรีเดียวก็น่าชม. นี้ยังมีปัจจุบัน  
เหลืออยู่ เป็นเครื่องกำหนดอยู่ เพราะว่ามีตัวเราอยู่, ยังมี  
ตัวเราเหลืออยู่. แต่ถ้าตัวเราอยู่ที่ที่สุด ก็มีกันแต่ปัจจุบัน  
อย่ามีอดีตอย่ามีอนาคต.

ขอให้เข้าใจว่า *ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า อยู่อย่าง  
ราตรีเดียวก็น่าชม มีแค่ปัจจุบัน, ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคตนั้น*

เป็นสิ่งที่พอจะทำได้. เราจะพักผ่อนจิตใจนี้ อคติไม่มารบกวน อนาคตไม่มารบกวน อยู่แต่ปัจจุบัน กำหนดแต่ส่วนที่เป็นปัจจุบัน. สิ่งที่ถูกกำหนดนั้นมันก็ไม่ได้รบกวน; มันแต่เพียงรู้สึกที่เราทำอะไรอยู่ มันก็เลยเป็นผู้มีความสุขความเจริญ อยู่อย่างที่มีตัวตน อย่างมีบุคคล ที่เรียกว่า มีราตรีเดียวกับเจริญ, ราตรีเดียวกันน่าชม; แปลว่า ไม่ได้เพิกถอนความหมายของเวลาจนสิ้นเชิง ก็ยังมีปัจจุบันเป็นเครื่องกำหนดอยู่; แต่ถึงอย่างนั้นก็พูดได้ว่าปัจจุบันนั้นไม่ได้ทรมานจิตใจเรา.

เราอยู่กับปี ก็ปี ก็สิบปีแล้ว มันยังไม่มี ยังไม่เคยมีความสงบสุข; เราลองอยู่อย่างมีความสงบสุขดูสักวันหนึ่ง เป็นไร; ก็คือการทำอย่าให้มีอดีตและอนาคต กำหนดอยู่แต่สิ่งที่ต้องเห็น ต้องดู ต้องทำ อยู่เฉพาะหน้า ้วยไม่มีความรู้สึกอยากได้อะไร ต้องการอะไร.

ที่จริง ถ้าจะให้ถึงที่สุด ก็จะต้องทำด้วยความรู้สึกที่ว่า ไม่มีตัวตนเหมือนกัน; แต่เดี๋ยวนี้มันยังละไม่ได้ ยังมีตัวตนอยู่ ก็อย่าให้อึดติดและอนาคตมารบกวน. ให้มีแต่จิตใจอย่างเดียว กระทำอยู่ในสิ่งที่ต้องทำ ต้องรู้

ต้องเห็นนั้นนะอยู่อย่างเดียว ; ก็ไม่มีความทุกข์, เป็นผู้ที่  
อยู่ด้วยความสงบสุข แม้วันเดีวยังก็น่าชม.

### อยู่กับปัจจุบันที่สุดคือจิตหุคอยู่ในสมาธิ.

อยู่กับปัจจุบันที่ดีที่สุด ก็คือสมาธิ, มีสมาธิ  
กำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นอารมณ์ของจิต สำหรับจิตจะอยู่  
ที่นั่น ; แล้วทำสมาธิสำเร็จ ก็มีผลของสมาธิที่เรียกว่า วิตก  
วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา ซึ่งเป็นผลของสมาธิ. แล้ว  
เอกัคคตานั้นมีจิตเดียว, จิตกำหนดอยู่ที่สิ่งเดียว ; นั้นก็  
เป็นแต่เพียงการกำหนด ไม่มีความหมายแห่งอดีตหรือ  
อนาคต. จิตที่หุคอยู่ในสมาธิ ก็เรียกว่าอยู่กับปัจจุบัน  
ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต.

ที่นี้ถ้ายังทำไป ยังต่ำอยู่ ก็เลื่อนขึ้นไป เป็นไม่มี  
วิตกวิจารณ์ เป็นทุดิยฌาน มันก็เป็นปัจจุบันที่เข้มข้นขึ้นไป,  
กระทั่งไม่มีปีติ ไม่มีสุข, มีแต่อุเบกขากับเอกัคคตา. ส่วน  
ที่เป็นอุเบกขานั้นเป็นปัจจุบันที่สุด, เป็นปัจจุบันที่  
สะอาดที่สุด ที่กำหนดได้แล้วจะไม่มีมีความทุกข์ หรือว่า  
ปฏิภิกิริยาที่เป็นทุกข์แต่ประการใด เรียกว่าอยู่กับอุเบกขา.

จิตที่อยู่ด้วยอุเบกขา, วางเฉยได้ต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวง. นี้ เรียกว่าอยู่กับปัจจุบัน เท่านั้น. อคติอนาคตไม่อาจจะแทรกแซงเข้ามาได้.

ที่นี้ อุเบกขานี้จะทำให้ยิ่งขึ้นไป ๆ จนถึงกับว่า สูงสุด เป็นอรุปรุฆานเป็นสมาบัติ มันก็ยิ่งเป็นอุเบกขา, หรือว่าเป็นปัจจุบันที่ละเอียดยิ่งขึ้นไป, เป็นปัจจุบันที่สูงสุด; เป็นปัจจุบันที่ละเอียดสูงสุด ก็ไม่มีทางที่จะเกิดความรู้สึกเป็นอดีตหรืออนาคต. และระหว่างนั้นเมื่อ กำหนดอยู่อย่างนั้น ก็ไม่มีทางที่จะเกิดตัวตนเหมือนกัน, จะไม่เกิดความรู้สึกเป็นตัวตน; เหมือนพระอรหันต์ ที่ตัดขาดแล้วจากอุปาทาน ไม่มีตัวตน. แต่เดี๋ยวนี้มันขาดจากตัวตน ชั่วเวลาที่เรากำหนดอยู่อย่างนี้; พอเราไม่กำหนดอย่างนี้ มันก็กลับมาอีก. ฉะนั้นจึงเรียกว่า แม้แต่วันเดี๋ยวยังดี, ก็ชั่วแต่ที่มันกำหนดได้, จะสักวันหนึ่ง หรือสองวัน หรือชั่วโมงเดี๋ยวยังดี; ใช้คำว่าอย่างนี้จะฟังง่าย.

ที่ว่าจะเป็นผู้มีชีวิตอันสูงสุดสักวันหนึ่ง หรือสักครึ่งวัน หรือว่าสักชั่วโมงหนึ่ง ก็ขอให้ทำอย่างนี้ ก็มี

จิตกำหนดอยู่แต่ที่เป็นปัจจุบัน อดีตไม่มารบกวน อนาคค  
ไม่รบกวน. แล้วสิ่งที่เรียกว่าปัจจุบันนั้น ก็คือสิ่งใดที่จิต  
กำหนดอยู่ ก็เรียกว่าปัจจุบันได้; แล้วถ้ากำหนดไปๆ จน  
มัน วางเฉยในสิ่งนั้น ๆ ได้ อันนั้นยังเป็นปัจจุบันอย่าง  
ยิ่ง.

แล้วอุเบกขา หรือ ความวางเฉย นั้น ก็มีหลาย  
ระดับมากขึ้นไป ตามที่จิตเป็นสมาธิมากขึ้นไปเท่าไร.  
กำหนดอยู่ที่อุเบกขา ที่เป็นอารมณ์เอกอารมณ์เดียว เป็น  
เอกกคตา อย่างนี้เรียกว่าปัจจุบันที่สุด ไม่เกิดกิเลส ตัณหา  
อุปาทาน ใด ๆ ได้ นี้เรียกว่าอยู่เหนือเวลา ชะเวลา.

ถ้าเป็นพระอรหันต์ ก็เลิกหมด ทั้งอดีตทั้งปัจจุบัน  
และอนาคค. ถ้าเป็นเพียงภิกษุเทวะรัตโตอย่างว่านี้ เอา  
ปัจจุบันอย่างเดียวไว้, อดีตและอนาคคก็ไม่มี. แต่ถ้าทำ  
เรื่อยไป ๆ มีความเจริญองงามก้าวหน้า มันก็ไปตามทางของ  
ธรรมะ ที่จะตัดกิเลสให้หมดสิ้นได้ ก็กลายเป็นพระอรหันต์  
ในที่สุด. เคียงวันเมื่อยังเป็นพระอรหันต์ไม่ได้ ก็จะลงอยู่  
อย่างพระอรหันต์ หรือคล้ายพระอรหันต์ คู่สัปดาห์หนึ่ง ๆ.

นี้เรียกว่า อากาการของภัทเทกะรัตโต อยู่ด้วยสิ่ง  
เป็นปัจจุบัน, ภัทเทกะรัตโต อยู่ด้วยอุเบกขาจิต. แต่  
ถ้าเป็นพระอรหันต์ ก็อยู่ด้วยนิพพาน ซึ่งเป็นปัจจุบัน  
ยิ่งกว่าสิ่งใด.

### ปัจจุบันที่สุดคือนิพพาน.

ถ้าพูดว่า อะไรเป็นปัจจุบันที่สุด? แล้วก็ต้อง  
ตอบว่า พระนิพพาน เพราะว่าพระนิพพาน ไม่มีความหมาย  
ว่าเกิดขึ้น — ตั้งอยู่ — ดับไป, ไม่มีความหมายว่าเกิดขึ้น  
ตั้งอยู่ ดับไป; ความที่ไม่มีอะไรปรุงแต่งพระนิพพาน;  
พระนิพพานจึงไม่มีเกิดขึ้น — ตั้งอยู่ — ดับไป. ฉะนั้น พระ  
นิพพาน จึงมีลักษณะที่เรียกได้ว่า เป็นปัจจุบันตลอดเวลา.  
ฉะนั้น การมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ของพระอรหันต์นั้น  
เรียกว่าท่านอยู่กับปัจจุบันได้ถึงที่สุดตลอดเวลาจริงๆ ค้าย.

ผู้ที่กำหนดปัจจุบันอยู่ จึงมีอยู่เป็น ๒ พวก : ถ้า  
เป็นพระอรหันต์ ท่านอยู่ด้วยพระนิพพาน ซึ่งเป็น  
ปัจจุบัน; ถ้ายังไม่ถึงพระอรหันต์ ก็อยู่กับการกำหนด  
สิ่งที่กำหนดอยู่ ในลักษณะที่เป็นอุเบกขาก็แล้วกัน.

ฉะนั้น ใครทำจิตให้เป็นอุเบกขาได้อย่างไร; กำหนดอุเบกขานั้นอยู่ อดีตจะไม่รบกวน อนาคตจะไม่รบกวน เขาก็จะเป็นภักทเทกะรัตโต แม้มีชีวิตอยู่วันเดียวกันน่าชม; ไม่ใช่เป็นเรื่องเสียหาย ไม่ใช่เป็นคนโง่ เป็นคนบ้าที่ไม่รู้เรื่องอนาคต ไม่รู้เรื่องปัจจุบัน.

คนพวกนี้ถ้าเขาต้องการจะต้องรู้เรื่องอนาคต หรือรู้เรื่องปัจจุบันเขาก็ทำได้ เพราะไม่ได้เป็นคนโง่ ไม่ได้เป็นคนผิดปรกติ; ถ้าเขาจะ ระลึกถึงอดีต เพื่อจะเอามาเป็นครูแก่ปัจจุบัน เขาก็ทำได้; แต่ว่าอดีตนั้นจะไม่มาทำให้เขาเป็นทุกข์. คนบุญชน เมื่อนึกถึงเรื่องอดีต แล้วก็เอาเรื่องในอดีตมาฟื้นฟูความจำทำให้เป็นทุกข์ เพราะเคยผิดพลาดมาแล้ว, หรือแม้ว่าอดีตเคยเป็นสุข มันก็เอามาทำให้บ้ำอีกครั้งหนึ่ง ไม่ใช่ความสงบ.

หรือว่า คนที่เป็น ภักทเทกะรัตโต นี้ยกกำหนดอะไรในอนาคต เขาก็กำหนดได้, เขาจะ คิดถึงสิ่งที่ป็นอนาคตก็ได้ แต่ไม่มาทำให้เขาเป็นทุกข์ได้; เพราะเขาไม่ได้คิดอย่างความหวัง, เขาคิดอย่างที่ว่ามันเป็นอย่างไร, มันควรจะเป็นอย่างไร, จะจัดมันให้เป็นอย่างไร. ดังนั้น



มันจึงเป็นเพียงส่วนประกอบของความคิด เพื่อจะกำหนด  
 ลงไปว่า เขาควรจะทำอย่างไร, ควรจะได้อะไร, ควรจะเป็น  
 อย่างไร, ตามที่ถูกต้องควร. แต่อย่าลืมว่าเขาไม่หวัง, เขา  
 ไม่หวังด้วยกิเลส ตัณหา, ไม่อยากด้วยตัณหา ไม่หวังด้วย  
 อาสา ไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน. ฉะนั้น แม้เขาจะ คิดถึง  
 อนาคตเพื่อวางแผนการอะไรก็ได้ แต่ไม่เป็นทุกข์;  
 ไม่ใช่ความหวังที่จะมากักเจ้าของให้เป็นทุกข์.

ฉะนั้น เราจะอยู่ในโลกนี้ บัจจุบันนี้, เป็นคน  
 ธรรมทานได้ โดยที่ว่ามีอดีต ไม่มีอนาคต ชนิดที่  
 มันจะกักเอา, ไม่มีอดีต อนาคต ชนิดที่จะทำอันตรายแก่  
 จิตใจของเรา ฉะนั้น อดีตจึงเป็นเพียงบันทึก, อดีตจึงเป็น  
 เพียงบันทึกความจำ, จะเอามาใช้เมื่อไรก็ได้. อนาคต  
 จึงเป็นเพียงแผนการ ของสิ่งที่เราควรจะทำ ที่เราร่างไว้,  
 ไม่หวังว่าจะได้ด้วยกิเลสตัณหา; เพราะเราไม่มีความโง่พอ  
 ที่จะมัวตัวคน หรือว่าจะได้อะไรมาเป็นของตน แล้วรู้ว่าทุก  
 สิ่งมันอย่างนั้นเอง.

## “เช่นตนเอง” และ “ความว่าง”

### เป็นปัจจุบันอย่างถึง

นี่เรื่อง อย่างนั่นเอง ตถาตา-อย่างนั่นเอง เคย  
 พุทกันมากี่ครั้งๆ แล้ว; ระวังกันให้ดี จำให้ดี จำไว้ให้ดี  
 มัน จะช่วยป้องกันมิให้เกิดความหวัง ชนิดโง่ ชนิดที่เป็น  
 ทุกข์, ให้เกิดเวลาขึ้นมาจำกัดกินเอา. แต่มันเช่นนั่นเอง,  
 มันก็เช่นนั่นเอง จะไปหลงรักอะไรกะมัน แล้วจะไม่หลงโกรธ  
 หลงเกลียด หลงกลัว หลงอะไรหมดทุกอย่าง. ฉะนั้น  
 ตถาตาช่วยให้เราอยู่ด้วยจิตปรกติ : อดีตก็ไม่ทำอัน-  
 ตราย, อนาคตก็ไม่ทำให้เกิดอันตราย, ปัจจุบันก็ไม่ก่อให้เกิด  
 ภัยปัญหา ชนิดที่จะเป็นอันตราย.

ฉะนั้น รักษาความรู้เรื่อง ตถาตา, ตถาตานี้ไว้  
 ให้ดีๆ; แล้วเราจะไม่อาลัยอาวรณ์ด้วยอดีต เพราะ  
 ว่ามันเช่นนั่นเอง, แล้วเราจะไม่หวัง เป็นบ้าในวิมานใน  
 อากาศในอนาคต เพราะว่าเป็นเช่นนั่นเอง; แล้วก็อยู่  
 ด้วยความเป็นเช่นนั่นเอง, ก็คือความรู้ว่ามันเป็นเช่นนั้น  
 เอง, ไม่ก่อให้เกิดความอยาก กิเลส ตัณหา อะไรขึ้นมา ก็  
 เรียกว่าเป็นปัจจุบัน.

หรือจะพูดเขาเปรียบหน่อยก็ว่า เช่นนั้นเอง คือ  
 ปัจจุบันอย่างยิ่ง; ถ้าไม่เช่นนั้นเองมันก็เปลี่ยน; ถ้า  
 เปลี่ยนก็ไม่ใช่ปัจจุบัน. ปัจจุบันอันแท้จริงก็คือความที่  
 ไม่เปลี่ยน, ความที่ไม่เปลี่ยนนั่นแหละคือปัจจุบัน. ตัว  
 เช่นนั้นเอง, ความหมายที่มันเป็นเช่นนั้นเองนั้นมันไม่  
 เปลี่ยน เมื่อไม่เปลี่ยนมันก็เป็น เช่นนั้นเอง, แล้วมันก็  
 เป็นปัจจุบัน เพราะว่ามันคงที่อยู่เป็นปัจจุบัน. ถ้าคิด  
 อะไรไม่ออก ก็คิดความหมายของคำว่า “เช่นนั้นเอง”.

ขอให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า ตถตา หรือเช่นนั้นเอง  
 ไว้ให้ดีๆ; มันไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นมันจึงเป็น  
 ปัจจุบัน, หรือว่าเพราะมันเป็นเช่นนั้นเอง, เห็นเช่นนั้น  
 เอง แล้วมันก็มีประโยชน์ คือ ไม่อยากอะไร.

ผู้ที่เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง ของสิ่งใด เขาก็จะ  
 ไม่อยากอะไรเกี่ยวกับสิ่งนั้น. ถ้าเขาเห็นเป็นเช่นนั้นเอง  
 ของทั้งหมดของทุกสิ่ง เขาก็ไม่อยากอะไรในทั้งหมดในทุกสิ่ง;  
 เมื่อเขาไม่อยาก ก็ไม่มีเวลา เวลาไม่ทำอะไรได้แก่ผู้  
 ที่ไม่อยาก; -เวลาไม่ทำอะไรได้ ไม่มีอำนาจอะไร แก่ผู้ที่ไม่

ความอยาก เช่นนั้นเองทำให้ไม่อยาก; เมื่อไม่อยาก เวลา  
ก็ทำอะไรไม่ได้ เขาก็ไม่มีความทุกข์เกี่ยวกับเวลา;  
เพราะว่าเขาเป็นคนที่ไม่มีอดีต เป็นคนที่ไม่มีอนาคต. นี้  
เรียกว่า การเห็นเช่นนั้นเองนั้นมีประโยชน์ที่สุด.

หรือจะดูกันอีกทีหนึ่งก็จะเห็นว่า ความว่างนั้นแหละ  
เป็นปัจจุบันที่สุด, ไม่มีอะไรที่จะเป็นปัจจุบันมากเท่ากับความ  
ว่าง; เพราะความว่างนั้นมิได้เกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป, มัน  
ไม่มีอะไรจะเปลี่ยนแปลงในความว่าง. นิพพานก็ว่างอย่างยิ่ง  
ในความว่างไม่มีอะไรจะเปลี่ยนแปลง; เพราะฉะนั้น  
ความว่างจึงเป็นปัจจุบันอย่างยิ่ง. ถ้าจิตของเรากำหนด  
อยู่กับความว่าง ก็คือกำหนดอยู่ที่ปัจจุบันอย่างยิ่ง มันก็ไม่  
เกิดความอยาก ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเวลา ไม่มีอดีต ไม่มี  
อนาคต ที่จะมารบกวน.

## คำสอนทางศาสนาสูงกว่าการศึกษาในโลกปัจจุบัน

นี่เรื่องทีกล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นเรื่องฝ่ายธรรมะ  
ฝ่ายพระศาสนา เป็นคำสอนในพระศาสนา. ส่วนการศึกษา  
ปัจจุบันของชาวบ้าน ของโลกปัจจุบันนี้ เขาอาจจะพูดกัน

อย่างอื่น, เขาไม่พูดกันอย่างนี้, เราเอามาใช้กันไม่ได้. เราสามารถจะอยู่เหนื่อเวลาได้; แต่ชาวบ้านทั่วไป หรือ การศึกษาคุณปัจจุบัน ไม่ได้สอนให้คนอยู่เหนื่อเวลาได้; สอนได้แต่เพียงให้คนรีบทำอะไร, รีบทำให้เสร็จๆ ทันเวลา, ทำเร็วๆ นี่จึงเป็นโรคประสาทกันเต็มบ้านเต็มเมือง เพราะไม่มีความรู้ เรื่องที่ว่าอยู่เหนื่อเวลาเอาเสียเลย. นี่การศึกษาของโลกปัจจุบันนี้ไม่สูงพอ ที่จะทำให้คนเรามีความรู้เรื่องการอยู่เหนื่อเวลา.

ความรู้ในพุทธศาสนาสูงพอ ที่จะทำให้เราสามารถอยู่เหนืออำนาจของเวลา. ส่วนความรู้ในโลกปัจจุบันนี้ อาจจะทำให้รู้ได้ว่า เวลาคืออะไรด้วยซ้ำไป. ความรู้วิทยาศาสตร์ปัจจุบันนี้ ไม่ทำให้เรารู้ได้ว่า เวลาคืออะไร; เพราะเขาเอาแต่วัตถุเป็นหลัก, อย่างดีก็เป็นเครื่องกำหนดเวลา. แต่ความรู้ในทางธรรมะ ทางศาสนานี้ สอนให้เรารู้ได้ว่า เวลา<sup>๕</sup> นั้นคืออะไร. คือบัญญัติลงไปได้เลยว่า เวลา คือจุดระหว่างความอยากตั้งต้น<sup>๕</sup> กว่ามันจะได้รับผลของความอยาก<sup>๕</sup> นั้นคือเวลา, คือความอยากยังไม่ได้ตามความต้องการของความอยาก<sup>๕</sup> นั้นคือความหมายของเวลา. ถ้าไม่มีความอยาก

ก็ไม่มีเวลา, ไม่มีความหมายของเวลา. เวลาจะมีค่ามีอำนาจ  
ขึ้นมาได้ ก็ต้องมีความอยากของบุคคลนั้น.

ฉะนั้นมันจึงน่าหว่าอยู่ในโลกด้วยกันนี้; บางคน  
อยู่ใต้อำนาจของเวลา, บางคนอยู่เหนืออำนาจของเวลา.  
คนปุถุชนทั่วไปอยู่ใต้อำนาจของเวลา, ถูกเวลาบีบคั้น  
กักกินอยู่. แต่พระอรหันต์อยู่เหนืออำนาจของเวลา,  
เวลาไม่มีบีบคั้นกักกินท่านได้. แล้วเราก็อยู่ในโลกเดียวกัน  
พวกหนึ่งอยู่ใต้อำนาจของเวลา, พวกหนึ่งอยู่เหนืออำนาจของ  
เวลา. คนที่อยู่ใต้อำนาจของเวลา ก็ทนทรمانไป,  
ต้องทนทรمانไปตามอำนาจความบีบคั้นของเวลา เขาก็มี  
อดีตปัจจุบันและอนาคต.

### **เป็นภทเทกะรัตโตกันบ้าง จะตาสักกวันหนึ่ง.**

เดี๋ยวนี้เรามาเป็นคนที่อยู่เป็นสุข เหนือเวลากัน  
เสียบ้าง สักวันหนึ่งกินหนึ่งจะเป็นไรไป; มาเป็นภทเท-  
กะรัตโต มีชีวิตที่ดีที่สุดกันสักวันหนึ่งเอาไหมล่ะ? ก็  
คือมามีชีวิตอยู่เหนือเวลา เหมือนพระอรหันต์กันเสียบ้าง  
สักวันหนึ่งสักกินหนึ่ง แม้แต่สักชั่วโมงหนึ่งก็ยิ่งดี, ดีกว่า  
เปล่า.

ฉะนั้นขอให้เป็นที่สนใจว่า เราจะได้รับประโยชน์ มีความสุขจริงจากชีวิตของเรา นี้จะต้องรู้จักทำชีวิต ให้อยู่เหนือการบีบคั้นของเวลา เพราะเราไม่โง่และไม่อยากอะไรเข้า ชีวิตนี้จึงอยู่เหนือการบีบคั้นของเวลา; อย่างน้อยก็ได้รับประโยชน์ คือไม่มีความทุกข์, และถ้าเราทำเรื่อยๆ ไป มันก็จะตึ๋งๆ ขึ้นไป. เวลาหมดอำนาจโดยสิ้นเชิง, หรือว่าเรารู้จักทำบ้าง บางครั้งบางคราว มันก็คุ้มเราให้อยู่เป็นผาสุกได้ ไม่ต้องละอายแมว.

คำถามจะพุกอยู่เสมอ ใครจะชอบหรือไม่ชอบก็ตามใจ; พวกละอายแมว นอนไม่หลับเป็นโรคประสาท ต้องละอายแมว; เพราะคนเหล่านั้นเวลานั้นบีบคั้นเกินไป. สัตว์เตรจจันมันไม่มีความอยาก มันไม่มีความต้องการมากเหมือนมนุษย์; เวลาที่บีบคั้นสัตว์เตรจจันไม่ได้มากเหมือนมนุษย์. สัตว์เตรจจันไม่เป็นโรคประสาท; แต่คนเป็นโรคประสาทให้ละอายแมว ให้ละอายหมาตัวยี้ก็ได้; เพราะไม่เห็นแมวหรือหมาเป็นโรคประสาท เพราะการบีบคั้นของเวลา.

จึงหวังว่า เราควรจะรู้จักความหมายของพระพุทธรูป  
 ภาษิตข้อนี้ ว่าท่านตรัสไว้อย่างถูกต้องที่สุด. เรามีชีวิต  
 ประเสริฐได้ โดยไม่อาลัยในอดีต โดยไม่หวังในอนาคต  
 แต่พวกนักศึกษาในปัจจุบันนี้ไม่เข้าใจ; แล้วเขาไม่เห็น  
 ด้วย, แล้วเขาคำอาตมา ไม่ได้คำพระพุทธเจ้า เพราะเขาไม่  
 รู้ว่าคำนี้พระพุทธเจ้าตรัส. เขาเข้าใจว่าท่านพุทธทาสแห่ง  
 สวนโมกข์กล่าว เขาเลยเอาไปเขียนคำในหนังสือพิมพ์เลย.

นี้ก็ไม่ใช่ที่จะแก้แค้นหรืออะไร, ไม่ใช่; แต่  
 บอกว่าให้รู้ว่า การศึกษาในโลก สมัยนี้มันไม่พอ, ไม่พอที่  
 จะรู้ว่า เราสามารถอยู่นอกอำนาจอดีต นอกอำนาจ  
 อนาคตได้. แล้วการอยู่อย่างนั้นไม่เสียหายอะไร, ไม่ขาด  
 ทุนอะไร, ไม่ทำให้หยุดพัฒนา ไม่ได้ทำให้เสียประโยชน์ใดๆ,  
 แต่จะทำให้สบายดี.

นี่ จึง ขอให้รู้จักปฏิบัติธรรมะข้อนี้ คือภทเทกะ  
 รัตโต, ภทเทกะรัตตคาถา ที่เราสวคมนต์กันอยู่ทุกวันนี้  
 ว่าเป็นสิ่งที่เราจะต้องมี จะต้องได้, จะต้องทำให้ได้.  
 วันหนึ่งคืนหนึ่ง เราเป็นผู้เจริญด้วยธรรมกันเสียบ้างบ่อยๆ;  
 วันหนึ่งคืนหนึ่ง แม้ไม่ตลอดทุกวันไป ก็จะไม่เสียที่ที่ใดเกิด



มาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา, ไม่ต้องโง่จนถึงกับขนาดหาว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าผิด. เหมือนกับที่คราวหนึ่งเขาว่า สันโดษเป็นคำสั่งสอนที่ผิด เป็นศัตรูของการพัฒนา. เคียวนั้นเขาก็เข้าใจว่า ถ้าเราไม่ระวังในอดีต ไม่ระวังในอนาคต เราก็จะหมดเนื้อหมดตัว ไม่มีผ้าจะนุ่ง จะเลวจะยากจน จนไม่มีผ้าจะนุ่งกันแล้ว ถ้าไม่ระวังอดีตไม่ระวังอนาคต; แต่หารู้ไม่ว่า ที่เราไปผูกพันกันอยู่กับมัน เราต้องเป็นโรคประสาท, เราต้องเป็นบ้าและตาย มันยิ่งกว่าเสียอีก.

ธรรมะนี้ ไม่มีทางผิด ดอก หรือว่าที่ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ไม่มีทางผิดดอก; เรายังไม่ต้องเชื่อท่านก็ได้ แต่เราลองเอาไปสังเกตดู ไปคิดดูไปใคร่ครวญดู ไปลองปฏิบัติดู จะรู้ว่าไม่ผิด. ฉะนั้น อย่ากล้าคิดว่าพระพุทธเจ้าตรัสอะไรแล้วก็ยังมีผิด, แล้วผู้ที่เอามาพูดต่อ มากล่าวต่อ ก็ถูกหาว่า ว่าเขาเอง หรือว่าผิดๆ โดยว่าเขาเอง.

นี้อาตมามีเจตนามุ่งหมายที่จะทำความเข้าใจกัน ในหลักของพระพุทธศาสนา ที่เรากำลังเข้าใจผิดกันอยู่ต่อไปที่ละเรื่อง ๆ จนกว่าจะหมดเรื่องที่เรากำลังเข้าใจผิดกันอยู่. ใน

วันนี้ก็พูดเรื่อง ภัทเทกะรัตโต มีชีวิตอันประเสริฐที่สุด  
 ดูสักวันหนึ่งเป็นไร, มีชีวิตที่ประเสริฐสูงสุดสักวันหนึ่ง  
 เป็นไร, ก็เรื่องนี่; โดยเพิกอิทธิพลของอดีตและ  
 อนาคตออกไปเสีย, หยุดอยู่กับปัจจุบัน อันบริสุทธิ์;  
 แล้วก็ไม่มีความทุกข์ เรียกว่าว่างดงามอย่างยิ่ง น่าชมอย่างยิ่ง,  
 เรียกโดยบาลีว่า ภัทเทกะรัตโต—มีชีวิตอยู่เพียงวันเดี๋ยวก็น่า  
 ชม.

การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการ  
 บรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดสาธยาย  
 บทพระธรรม ที่เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ ในการประพฤติ  
 ปฏิบัติธรรม ให้ก้าวหน้าสืบต่อไปในบัดนี้.

---

## โลกรอดเพราะกตัญญู

อันบุคคล กตัญญู รู้คุณโลก  
อุปโภค บริโภค มีให้หลาย  
ข้าวหรือเกลือ ผักหรือหญ้า ปลาหรือไม้ ฯลฯ  
รู้จักใช้ อย่าทำลาย ให้หายไป;

อหนึ่งคน ต่อคน ทุกคนนี้  
ล้วนแต่มี คุณต่อกัน นั้นเป็นใจ  
มองให้ดี ดูให้เห็น เช่นนั้นไซ้  
โลกรอดได้ เพราะกตัญญู รู้คุณกัน;

ประเทศชาติ ศาสนา มหาภคัตริย์  
รวมเป็นอัต-ภาพไทย ใหญ่มหันต์  
รอดมาได้ เพราะรักใคร่ อย่างผูกพัน  
เพราะกตัญญู-ญมี ที่ใจเออย ๕

พุทธทาสภิกขุ

# โลกอาจรอดได้ แม้เพราะกตัญญูกตเวที

พุทธทาสภิกขุ



คนทุกคนในโลก มีชีวิตอยู่ได้ และมีความ  
สะดวกสบายอยู่ได้ เพราะอาศัยความรู้ สติปัญญา  
ความสามารถของผู้อื่น อันมีเป็นจำนวนมากจนนับ  
ไม่ไหว หากไร้บัจจยอนสำคัญนี้เสียแล้ว เขาจะต้องตาย  
แล้ว ตั้งแต่ออกจากท้องมารดาใหม่ๆ เพราะไม่มียา  
จะกิน ไม่มีผ้าจะห่ม ไม่มีหลังคาจะอาศัย. เขาไม่รู้จัก  
หน้าค่าตาของผู้ให้กำเนิดการประกอบยา การทำเครื่อง  
นุ่งห่ม การทำที่อยู่อาศัย และวิชาความรู้ต่างๆ แต่เขา  
ก็เป็นหนี้บุญคุณของบุคคลเหล่านั้นมาเสียแล้ว ตั้งแต่  
ในท้องแม่. (๑).

ฉะนั้น คนทุกคนมีความผูกพันในทางหนบุญคุณต่อกันและกัน จนนับไม่ไหว โดยไม่ต้องกล่าวถึงบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นหนบุญคุณอยู่เหนือศีรษะโดยตรงเลย. แม้การที่คนในประเทศหนึ่ง ได้เป็นหนบุญคุณของคนในประเทศอื่น ก็เป็นสิ่งที่จะพิจารณาเห็นได้ไม่ยากเลย. (๒)

ความรู้และยอมรับรู้ ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนนี้ เรียกว่า กตัญญูตา. การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า กตเวทิตา. คนผู้รับบุญคุณท่าน เรียกว่า คนกตัญญู. คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวที กตัญญูกตเวทิตา-ความรู้บุญคุณท่าน แล้วทำตอบแทนให้ปรากฏ นี้เป็นธรรมปกครองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ด้วยความสงบสุข. (๓)

คนในโลกแต่ละคน ยิ่งไม่รับรู้ ในความที่ตนเป็นหนบุญคุณของกันและกัน อย่างที่จะแยกกันไม่ออกยิ่งขึ้นเพียงใด ก็ยิ่งทำให้โลก เต็มไปด้วยความแข่งขันแย่งชิง โหดร้ายทารุณ และเกิดลัทธิการเมือง อันทำให้โลก

ระส่ำระสาย มากยิ่งขึ้นเพียงนั้น. ฉะนั้น ความสนใจ  
ในธรรมะคือ กตัญญูกตเวทิตาธรรม นี้ นับว่าเป็นสิ่งที่  
จำเป็นอย่างยิ่งทีเดียว. (๔)

ชนบทรรมนิยมประเพณีที่ดงามทั้งหลาย ของคน  
ไทยเรา ล้วนแต่มีความกตัญญูกตเวทิตาที่เป็นที่ดั่งสำคัญ  
และทิ้งเป็นไป เพื่อรักษาและส่งเสริม คุณธรรมข้อนี้  
ให้คงมีอยู่ในโลกนี้ อย่างแน่นแฟ้น พร้อมกันไป  
ในตัว (๕)

คนอกตัญญูอย่างยิ่ง คือคนที่ไม่ยอม  
รับ ว่าทุกคนในโลกเป็นหนี้บุญคุณต่อกัน  
อย่างแน่นแฟ้น.

คนที่มีความกตัญญูถึงที่สุด. ก็คือคน  
ที่ยอมรับว่า แม้แต่สัตว์พาหนะ เช่น วัว  
ควาย ก็เป็นสิ่งที่มบุญคุณ. อย่าต้องกล่าวถึง  
บิดามารดา ครูบาอาจารย์เลย. ถ้าใครยอมรับรู้ในบุญคุณ  
ของวัวควายเป็นต้นแล้ว บ้านเมืองนั้นจะเต็มไปด้วย  
ความสงบสุข เพราะมีแต่คนใจสูง รู้จักตอบแทนคุณ

แม่แก้วควาย      แล้วจะเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน  
 ซึ่งมีบุญคุณต่อกัน      ยิ่งไปกว่าวัวและควายได้อย่างไรเล่า.  
 บ้านเมืองนั้นจะอุดมสมบูรณ์ ด้วยวัวควายพันธุ์ดี มีคุณ-  
 ภาพสูง      มีมนุษย์ใจสูงเป็นเจ้าของ      ขยันทำมาหากิน  
 โดยปราศจากการเบียดเบียนกันแม้แต่น้อย.      ส่วนบิดา  
 มารดา ครูบาอาจารย์นั้น      ไม่ต้องกล่าวถึง เพราะจะตั้งอยู่  
 ในฐานะเป็นเทวดา หรือเป็นปูชนียบุคคล อยู่เหนือเศียร  
 เกลา้ ของคนทุกคนทั่วไปจริง ๆ.      (๗)

**คนที่มีความกตัญญู สะเอี้ยตยั้งไปกว่า**  
 นั้น      ย่อมรู้จักบุญคุณของ ป่าไม้ ทุ่งนา ห้วย  
 หนอง คลอง ลำธาร ถนนหนทาง และสังสารณะ  
 อื่น ๆ กระทั่งดอกไม้ และผีเสื้อ      ซึ่งบินไปมาอยู่  
 โดยปราศจากความรู้จักมักคุ้นกับผู้ใด.      (๘)

ผู้ไม่รู้คุณของป่า ย่อมทำลายป่าเสีย ด้วยความเห็น  
 แก่ตัวข้างเดียว      จนลูกหลานไม่มีไม้จะปลูกเรือนกันอีก  
 ต่อไป      จนห้วยหนองคลองลำธารเหือดแห้ง      เพราะป่า  
 อันเป็นกำเนิดน้ำนั้น      ถูกทำลายหมด      ไม่มีความชื้นของป่า

จะคายน้ำออกมาเป็นลำธาร และจะดึงดูดเมฆฝน ให้มา  
ตกเป็นฝน ณ ที่นั้นจนเพียงพอ (๙)

ผู้ไม่รับบุญคุณของถนน คู คลอง ย่อมรุกรานอยู่ที่ถนน  
ตรอก ทางเดินให้แคบเข้า จนไม่สำเร็จประโยชน์ดังที่  
บรรพบุรุษได้มุ่งหมายไว้. เขายอมทนลำบาก ในการไป  
มายามค่ำคืนดึกดั้น ทั้งในยามปกติและยามคับขัน ไม่ยอม  
สละเนื้อที่ทำถนน หรือทางเดินสาธารณะ แม้แต่นิวเดียว. (๑๐)

เขาตัดต้นไม้ผลในป่าสาธารณะลงทั้งต้น เพียงเพื่อ  
เอาผลของมันเพียงหาบเดียวหรือกระบุงเดียวเท่านั้น. ถ้า  
เขาเป็นคนกตัญญู สิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นเลย แผ่นดิน  
จะร่ำรวยด้วยสิ่งอันจะทำความชื่นอกชื่นใจ ให้แก่คน  
ทุกคนในโลกนี้ยิ่งขึ้นทุกที เพราะการทะนุถนอม และ  
การบำรุงส่งเสริมของผู้มีกตัญญูตาธรรมเหล่านั้น. (๑๑)

คนที่มีความกตัญญูอันละเอียดสุขุมยิ่ง  
ขึ้นไปกว่านั้นอีก ย่อมรู้จักบุญคุณของ  
ศัตรู และปรบักษ์ ตลอดจนรู้ถึงสิ่งอันเป็น  
อุปสรรคต่าง ๆ ชนิด. (๑๒)



ศัตรูทำให้คนกตัญญูมีความฉลาด และก้าวหน้า  
 ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ทำให้เขาประกอบด้วยคุณธรรมอันสูงยิ่ง  
 ขึ้นด้วยความอดกลั้นอดทน และการเสียสละ เป็นต้น  
 ผู้พิจารณา ทำให้เรากลายเป็นคนหนักแน่นมั่นคง  
 และมีความเมตตา กรุณาชั้นสูงพิเศษ ที่คนธรรมดาไม่มี  
 ไม่ได้ อุปสรรคทั้งหลาย ทำให้เรามีปัญญาเข้าใจโลกถูกต้อง  
 ตามที่เป็นจริงชนิดที่จะทำให้เรามีชีวิตอยู่ในโลกต่อไป  
 ด้วยความผาสุกยิ่งขึ้น. (๑๓)

ความเจ็บไข้และความยากลำบากทุกประการ ทำให้  
 เราเกิดวิปัสสนาญาณ ปลงตก จนมองเห็นอนิจจัง  
 ทุกขัง อนัตตา ได้จริงๆ และทำให้บรรลุมรรค ผล  
 นิพพาน. (๑๔)

เพราะเหตุนี้ คนที่กตัญญูไม่รู้คุณค่าของสิ่งเหล่านี้  
 จะต้องลุ่มจม หรืออย่างน้อยก็ซัดหลุมฝังตัวเอง เพราะ  
 ความโกรธตอบ ริษยาตอบ ความอึดอันตันใจ เอะอะ  
 โวยวาย มีจิตใจระส่ำระสาย ทำอะไรผิดพลาดไปหมด  
 ทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วจักไม่เป็นการทำลายตนเองอย่างไรได้.  
 ส่วนคนที่กตัญญูรู้คุณค่าของสิ่งเหล่านี้ ย่อมทำให้โลกสงบ

เยือกเย็น งดงาม ยากที่จะเปรียบเทียบได้ เขาสามารถทำมา  
ให้กลายเป็นพระ ทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคน  
ตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญสุนทรทำคน ทำคนริษยา  
ให้กลายเป็นคนใจกว้าง แล้วจะไม่ทำให้โลกนี้กลายเป็น  
สวรรค์ได้อย่างไร. (๑๕)

เขารู้คุณของศัตรู ในการที่ให้บทเรียนอันประเสริฐ  
สุด อันจะหาจากที่อื่นไม่ได้แก่เขา เขาจึงขอขอบคุณและ  
พยายามสนองตอบด้วยความดี. บุญคุณของศัตรูมีมาก  
เช่นนี้ จึงเป็นการยาก ที่คนกตัญญูจะมองข้ามไปเสีย  
ได้. (๑๖)

ถ้าคนเราไม่มีศัตรูและอุปสรรคเสียเลย โลกนี้ก็จ  
ไร้สิ่งที่เรียกกันว่า สมรรถภาพ. ผู้ที่มองเห็นคุณของศัตรู  
และปรบักษ์ ย่อมไม่อาจที่จะก่อความยากเข็ญขึ้นในโลก  
ได้แต่ประการใด. (๑๗)

โลกสงบเยือกเย็นไปกว่าระดับธรรมดา ก็เพราะมี  
บุคคลที่มีใจสูง ถึงขนาดมองเห็นบุญคุณของศัตรูและ  
อุปสรรคดังกล่าวแล้ว ซึ่งนับว่าเป็นคนกตัญญูที่ลึกซึ้ง  
สุขุมถึงที่สุด (๑๘)

เมื่อแม่แต่ศัตรูและปรปักษ์ ก็มีบุญคุณแก่เราถึง  
เพียงนี้แล้ว จงคิดดูเถิดว่า บิดามารดา ครูบา-  
อาจารย์ ตลอดถึง พระพุทธ พระธรรม  
พระสงฆ์ อันเป็นวัตถุสูงสุดนั้น จักเป็นสิ่งที่มีบุญ  
คุณแก่เรามากน้อยเพียงไร. (๑๙)

ทุกคนมิได้เกิดจากโพล่งไม้ แต่เกิดมาใน  
โพรงเล็ก ๆ ในครรภ์ของมารดา ด้วยการร่วมมือของ  
บิดา. เกิดมาแล้วชีวิตอยู่ได้ และเจริญเติบโตต่อไป  
บนความเสียสละของบิดามารดา และของทุกคนที่เข้ามา  
มีส่วนเกี่ยวข้อง อันมีจำนวนมากเหลือที่จะคณานับ. (๒๐)

บัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น. ยกบิดา  
มารดาขึ้นเป็นบุคคลแรกในเรื่องนี้ ก็เพราะเป็นบุคคลแรก  
ในการให้กำเนิด ให้ปัจจัยเป็นเครื่องยังชีวิต ให้วิชา  
ความรู้ให้การอบรมอุปนิสัยที่ดี และอื่น ๆ ที่เป็นผลดีอีก  
มากมาย. (๒๑)

หากผู้ใดมีจิตทราวม จนถึงกับไม่รู้คุณของบิดามารดา  
แล้ว ก็เป็นการสุดวิสัย ที่เขาจะรู้จักคุณของปรปักษ์  
และศัตรูตั้งกล่าวแล้วได้. (๒๒)

การชิมชาบในพระคุณของบิดามารดา จึงเป็นความ  
กตัญญูหมายเลขหนึ่งของคนทุกชาติทุกภาษาในโลกนี้ และ  
โลกอื่นทุก ๆ โลก. ผู้ไม่รู้คุณบิดามารดา ย่อมถูกจัดไว้ใน  
ฐานะ เป็นบุคคลที่ใคร ๆ ไม่ควรใส่ใจในโลก. (๒๓)

ผู้ที่ได้ชื่อว่า เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา หรือ  
กตัญญูต่อบิดามารดา อย่างแท้จริงนั้น ก็คือ ผู้ทำหน้าที่  
ยกบิดามารดาขึ้นจากนรกได้. บิดามารดา ย่อมตกนรก  
ชื่อว่า “ปุตะ” นรกชื่อว่าปุตะนี้ ได้แก่ความร้อใจ  
เป็นทุกข์หนักเพราะไม่มีบุตรที่จะเป็นเครื่องทำความชื่นชม  
ยินดี ไม่มีบุตรที่จะสืบสกุล ไม่มีบุตรที่จะเลี้ยงดู ในยามที่  
ตนแก่ชรา หรือเจ็บไข้ ไม่มีบุตรจะบำเพ็ญกุศลทักษิณ  
ทานให้ เมื่อตนตายไปแล้ว. (๒๔)

ครั้นได้ลูกที่กตัญญูมา บิดามารดาก็ขึ้นจากนรก  
อันนี้โดยสิ้นเชิง บุตรจึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ยกบิดามารดา  
ขึ้นจากนรก เพราะเหตุนี้. (๒๕)

หากได้ลูกมา เป็นคนอกตัญญู ไม่รู้บุญคุณของ  
บิดามารดา ลูกคนนั้นเอง กลายเป็นผู้จับบิดามารดาของ

ตน ใส่ลงไป ในนรกขุมนี้ให้ลึกลงไปอีก จนยากที่จะขึ้น  
 ขึ้นได้. (๒๖)

คนบางคนเป็นคนเจ้าชู้มาแต่เล็ก เหลวไหลในการ  
 เล่าเรียน หรือการอบรมตนให้เป็นคนดี ใช้เงินเปลือง  
 ผลาญทรัพย์สินสมบัติ ที่เกิดจากเหงื่อไคลของบิดามารดาตาม  
 ความสบายใจของตน หมกมุ่นอยู่ในความเสียหาย โดยไม่  
 ต้องนึกว่ามันเป็นการทรمانจิตใจของบิดามารดาสักเพียงใด  
 ไม่เลี้ยงบิดามารดา ทั้งด้วย อาหารกาย และอาหารใจ  
 แต่รบกวณให้บิดามารดา เลี้ยงลูกเลี้ยงหลานของตนสืบไป  
 ไม่มีที่สิ้นสุดในฐานะอย่างเดียวกับคนใช้ รังเกียจบิดา  
 มารดา ในยามแก่ชราหรือเจ็บไข้ ราวกับว่าเป็นสิ่งน่า  
 ขยะแขยงหรือน่ารำคาญ ลืมบิดามารดา ไม่รู้สึกว่ามีบิดา  
 มารดา ตั้งแต่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ บุคคลอย่างนี้ไม่ได้  
 ชื่อว่าบุตร เพราะเหตุที่ไม่ได้ยกบิดามารดาขึ้นจากนรก  
 อันมีชื่อว่า ปุตะ นั้นเอง. (๒๗)

เขาเป็นได้อย่างมากเพียง ผล หรือ ลูก หรือก้อน  
 อะไรที่ไม่สะอาดก้อนหนึ่ง ที่หลุดออกมาจากท้องมารดา  
 ของเขาเท่านั้น เขาจึงมิใช่ผู้ที่ทำให้โลกนี้ให้สะอาด หรือ  
 สงบได้แต่อย่างไร เพราะความที่เขาเป็นผู้ที่มีจิตใจชนิดที่  
 ไม่อาจรู้สึกในบุญคุณ ของผู้ที่มีบุญคุณนั่นเอง. (๒๘)

ส่วนผู้ที่สามารถเป็นบุตรที่ดี คือสามารถยกบิดา  
 มารดา ขึ้นจากนรกชื่อว่า ปุตะ ได้ นั่น ไม่ต้องสงสัยเลย  
 เขามีอะไรพร้อมที่จะรื้อสำนักบุญคุณของโลก และตอบ  
 แทนบุญคุณของโลก ด้วยการทำความสงบเย็น ใส่ไว้ใน  
 โลกนั่นเอง. ผู้บุญคุณของบิดามารดา แล้วพยายามทำ  
 ตอบแทน จึงถูกจัดไว้ในฐานะอันเป็นที่นับถือ และไว้  
 วางใจ ทั้งของเทวดาและมนุษย์ (๒๙)

**ครูบาอาจารย์** คือผู้นำฝ่ายวิญญูณของกุลบุตร  
 ที่เติบโตขึ้นมาในโลกนี้. การที่วิญญูณจะเดินไปถูกทาง  
 หรือมีใจสูงได้ นั้น เป็นสิ่งที่มิได้ยาก เป็นสิ่งที่ลึกลับมีพิ  
 ริตองมาก และต้องอบรมนาน, ฉะนั้นจึงต้องมีบุคคลชั้น

ประเภทหนึ่งในโลกนี้ เพื่อรับภาระอันนี้ และเราเรียกว่า  
 ครูบาอาจารย์ การที่ต้องมีบุคคล ประเภทนั้นโดยเฉพาะ  
 ก็เพราะว่า จะได้มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ หรือมีโอกาสอัน  
 เพียงพอในการทำหน้าที่ของตน. (๓๐)

แต่คนสมัยนี้ มีความคิดโน้มเอียง ไปในทางที่ว่า  
 ครูบาอาจารย์เป็นลูกจ้าง หรือผู้รับจ้างทำหน้าที่นั้น ๆ  
 เพราะได้รับเงินเดือน หรือสิ่งของ สำหรับบำรุงจากผู้ใด  
 ผู้หนึ่งหรือทางใดทางหนึ่ง ความกตัญญูในครูบาอาจารย์  
 จึงร่อยหรอไป. (๓๑)

จริงอยู่ ที่มีระเบียบให้เงินเดือน หรือถวายปัจจัย  
 เครื่องยังชีพแก่ครูบาอาจารย์ แต่เมื่อคิดดูแล้ว สิ่งๆ นั้น  
 มีค่าเพียงเพื่อยังชีพอยู่ได้ โดยไม่ต้องไปประกอบอาชีพ  
 อื่นจนหมดเวลาที่จะทำการอบรมสั่งสอน. (๓๒)

เมื่อเปรียบเทียบกันดูกับสิ่งที่อาจารย์ประสิทธิ์ประสาท  
 ให้ ย่อมจะเห็นได้จาก ความสูงทางฝ่ายวิญญูณ ที่ได้รับ  
 จากครูบาอาจารย์นั้น มีค่ามากกว่าของ ที่ใช้เป็นค่า  
 บูชาครูบาอาจารย์ อย่างที่จะเปรียบเทียบไม่ได้เลย. (๓๓)

ครูบาอาจารย์ พ้นจากฐานะของความเป็นลูกจ้าง แต่อยู่ในฐานะของความเป็นปุชนีย์บุคคล ก็เพราะให้ สิ่งที่มีค่าสูงสุดแก่นุญย์ ยิ่งกว่าศิษย์จะตอบแทนไหนเอง. แม้จะจากกันไปแล้ว ก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว น้ำใจศิษย์ให้คงไว้. จากการทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้. ทุกคราวที่ระลึกได้ถึงอาจารย์ ว่าได้เคยพร่ำสอน หรือขอร้อง หรือแสดงความมุ่งหมายไว้อย่างไร. (๓๔)

พืชแห่งความมีใจสูง ที่อาจารย์ได้เพาะหว่านไว้ใน หัวใจของศิษย์นั้น แม้หากจะไม่ออกผลในขณะนั้น ก็ยังอาจออกผลได้ในกาลภายหลัง เมื่อศิษย์เองแก่ชราไปแล้ว, หรือแม้เมื่อจะสิ้นลมหายใจ ก็ยังเป็นสิ่งที่เป็น ไปได้เสมอ. (๓๕)

การได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้อบรม ตัวอย่าง ที่ได้จากอาจารย์ในแง่ต่างๆ เมื่ออยู่ในสำนัก ย่อมเป็น เชื้ออันแร้นลับ ผั่งอยู่ในในสันดานของศิษย์โดยไม่รู้สึกรู้สียง สำหรับจะงอกงามเป็นสติปัญญาในการก้าวหน้า หรือการ กลับตัวจากที่ผิดในโอกาสหลังได้เสมอไป. (๓๖)



ในกรณีปกติ ครูบาอาจารย์ ย่อมยกสถานะทาง  
 วิทยฐานะของศิษย์ ให้สูงขึ้นไป จากที่บิดามารดาได้ยก  
 ขึ้นไว้แล้ว เพราะเป็นบุคคลที่โลกจัดไว้ เพื่อการนี้  
 โดยเฉพาะ. (๓๗)

อาจารย์ต้องอดกลั้นอดทนเป็นพิเศษ และเอาใจใส่  
 สอดส่องเป็นพิเศษ จึงจะสามารถปลุกฝัง ความสูงทาง  
 วิทยฐานะลงไป ในจิตของศิษย์ได้สำเร็จ นั่นแหละคือ  
 เมตตาของอาจารย์ (๓๘)

อาจารย์ต้องทำการศึกษ และอบรมตนเองให้มาก  
 เป็นพิเศษอยู่เสมอ จึงมีอะไรเพียงพอ ที่จะปลุกฝังให้แก่  
 ศิษย์ นั่นแหละคือปัญญา หรือวิชาของอาจารย์. (๓๙)

อาจารย์จักต้องเสียสละมากอย่างนี้เสมอไป จึงไม่อยู่  
 ในฐานะที่จะตกไปเป็นลูกจ้างของศิษย์ แต่กลับมีบุญคุณ  
 เหนือศิษระของศิษย์ทุกคน. (๔๐)

ศิษย์ที่มีความมกตัญญู จึงเป็นบุคคลที่มีความถูกต้อง  
 และความสมประกอบอยู่ในนิสัยสันดานของตน มีความ  
 เหมาะสม ที่จะทำโลกนี้ให้ร่มเย็น ด้วยความอดกลั้นอดทน  
 และความเฉลียวฉลาดของตนสืบไป (๔๑)

ความระลึกถึงบุญคุณของอาจารย์ มีแต่จะให้อยากทำ  
 สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนสืบไป ไม่มีที่สิ้นสุด  
 เพื่อรักษาเกียรติแห่งสำนักของอาจารย์ และอุทิศส่วนกุศล  
 แก่อาจารย์ พร้อมกันไปในตัว. (๔๒)

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้โดยตรงว่า เมื่อ  
 ระลึกถึงคุณ ของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มีทางที่ควรทำ  
 ทางเดียวเท่านั้น คือการทำความดีอันกว้างขวางอุทิศ  
 แก่บุคคลนั้น หรือเป็นที่ระลึกถึงบุคคลนั้น. (๔๓)

การเช่นสรวง หรือการร้องไห้ เป็นต้น ไม่  
 ประโยชน์อันใด แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเลย. ฉะนั้น  
 ผู้ที่รักอาจารย์ และรู้คุณอาจารย์ จึงตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญ  
 ประโยชน์แก่โลก. (๔๔)

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้พระนามว่า พระบรมครู  
 เพราะทรงสามารถยกวิญญาณของสัตว์ ให้สูงขึ้นได้ จน  
 ถึงที่สุด ไม่ถูกความทุกข์ท่วมทับอีกต่อไป จนทำให้บุคคล  
 นั้นๆ ได้นามว่า พระอริยเจ้า. (๔๕)

**พระธรรม** ของพระองค์ก็คือ **วิธีการกวีญาณ** ให้สูงขึ้น พ้นจากน้ำคือความทุกข์โดยสิ้นเชิงนั่นเอง. (๔๖)

**พระสงฆ์** คือผู้ที่ทำได้ตามนั้น แล้วสี่บอายุของพระธรรมมาถึงพวกเรา ทำให้เรา ได้มีโอกาสได้รับสิ่งประเสริฐ เหมือนกับได้รับจากพระพุทธเจ้าโดยตรง. (๔๗)

พระสาวกทั้งหลายเหล่านี้ หนรับความยากลำบากในการ ทุกประการสี่บอายุพระศาสนา ทั้งนี้ ก็เพราะความกตัญญู ในพระผู้มีพระภาคเจ้า. (๔๘)

เรากล่าวได้โดยไม่ต้องกลัวผิดว่า ศาสนาเป็นมรดกตกทอด มาถึงพวกเราในสมัยนี้ก็ได้ ก็เพราะความกตัญญูของเหล่าพระสาวก ที่ตั้งใจทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์นั่นเอง. (๔๙)

ความกตัญญูของพระสาวก ทำให้พระศาสนาสี่บอายุมาได้พัน ๆ ปี. โลกมีศาสนาเป็นร่วมโพธิ์ร่วมไทร ก็เพราะความเสียสละ ด้วยอำนาจความกตัญญู ของบรรดาพระสาวกทั้งหลาย. (๕๐)

โลกมีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครอง เพราะพุทธบริษัท  
 ปักใจทำให้ตรงตามพระพุทธรูปประสงค์ เพื่อสนองพระคุณ  
 ของพระองค์. เราจะเห็นได้ว่า ความกตัญญู เป็นธรรม  
 ที่คุ้มครองโลก สมควรที่เราทั้งหลาย จะช่วยกันรักษา  
 เอาไว้อย่างมั่นคง. (๕๑)

กล่าวโดยแท้จริงแล้ว ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดี  
 งามของพุทธบริษัท ล้วนแต่เกิดขึ้นมา เพราะความ  
 กตัญญูกตเวที เป็นไปได้เพราะความกตัญญูกตเวที และ  
 มุ่งหมายจะชุบย้อมธรรมะ คือความกตัญญูกตเวทีนี้ให้ฝัง  
 แน่นอยู่ในจิตใจของบุตรหลาน ผู้เป็นอนุชนสืบไปอย่าง  
 มั่นคง (๕๒)

จารีตประเพณีต่างๆ เช่นการปลงศพผู้เป็นอุปช-  
 ฌาย์อาจารย์เป็นต้นนั้น มุ่งหมายจะชักช่อม ความกตัญญู  
 กตเวที ในหัวใจของคนทุกคน ยิ่งกว่าที่จะมุ่งหมายอย่าง  
 อื่นจึงได้เกิดประเพณีทুমแท เพื่อการจัดงาน อย่างไม่คำ-  
 หนึ่งถึงความหมดเปลือง และความยากลำบากทุกๆ ประการ.

ั้งนี้เพราะเห็นความจำเป็น ในการที่โลกเราจำเป็นต้องเป็น  
โลกที่อับย้อม อยู่ด้วยความกตัญญูกตเวที จึงจะเป็นโลก  
ที่ร่มเย็นโดยนัยที่กล่าวมาแล้ว. (๕๓)

ศาสนาและจารีตประเพณี ของคนทุกชาติทุกภาษา  
ล้วนแต่มีหลักเกณฑ์อย่างนี้. แต่สำหรับพุทธศาสนาเรา  
นั้นยังมีหลักการที่จะระมัดระวัง ให้ความหมดเปลืองนั้น  
หมดเปลืองไปในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคม พร้อม  
กันไปในตัว ด้วยอีกโสดหนึ่ง ความกตัญญูของพุทธ-  
บริษัททั้งหลาย จึงเป็นไปเพื่อทำให้โลกร่มเย็น อย่าง  
น่าชื่นอกชื่นใจแท้จริง. (๕๔)

ถ้าหากคนทุกคนในโลก ขอมรรู้ถึงความจริง  
อันประเสริฐที่สุด ก็คือความที่มนุษย์ทุกคน เป็นหนี้บุญ-  
คุณต่อกันและกัน แม้แก่คนที่เป็ศัตรูของกันและ  
กัน ดังที่กล่าวแล้ว โลกนี้จะเต็มไปด้วยการแข่งขัน  
กันทำความดี เพื่อปลดเปลื้องหนี้บุญคุณของตน ๆ  
ให้พ้นหนอนั้น. (๕๕)

ถ้าหัวใจของคนทุกคนในโลกนี้ เต็มไปด้วย  
ความกตัญญูทุกเวลาที่จริง ๆ แล้ว โลกนี้จะเป็นโลกที่  
งดงาม ยิ่งกว่าเทวโลก น่าอยู่ยิ่งกว่าเทวโลก ปลอดภัย  
ยิ่งกว่าเทวโลก และน่าบูชา น่าปรารถนา ยิ่งกว่า  
เทวโลก โดยไม่ต้องสงสัยเลย. (๕๖)

จงกิดดูให้ถี่เถิด การที่เรามีความอดอดอมต่อกันและ  
กัน ไม่หนหันพลันแล่น ทำอะไรลงไปด้วยโทษะทั้งหมด  
ก็เนื่องมาจากยังระลึกถึงคนนั้นคนนี้ ระลึกถึงบิดามารดา พี่  
บ่าว น้าอาของเรา ที่เคยมีความดีต่อเรา เราคงไม่ใจไม่  
ใส่ระกำต่อผู้ใดผู้หนึ่งลงไปได้ง่ายๆ. (๕๗)

แม้หากเราจะหลุดผลุนผลันทำลงไป ก็ยังถึงกับเรียก  
ตัวมาขอโทษ ให้อภัยกัน เพราะเห็นแก่คนนั้นคนนั้นตา  
ดำๆบ้าง เพราะเห็นแก่คนที่ตายไปแล้วบ้าง ที่เคยดีต่อ  
เรา หรือต่อบิดามารดาของเรา เป็นต้น. (๕๘)

ความกตัญญูเป็นสิ่งที่น่าว่า มีอำนาจแปลงยักษ์  
ให้กลายเป็นมนุษย์ได้ ทำโลกให้รอดและร่มเย็นได้  
ดังกล่าวมานี้แล. (๕๙)

เราทั้งหลาย จงช่วยกันทะนุถนอมธรรมะ อัน  
 ประเสริฐข้อนี้ ให้ยังคงอยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก  
 ด้วยความพร้อมเพรียง และเสียสละอย่างยิ่ง ของพวก  
 เราทุกคนตลอดกาลนาน เทอญฯ (๖๐)

โมกขพลาราม ไชยา

๘ มีนาคม ๒๔๙๗

### ทรวงาน

อันทรวงาน คือคำ ของมโนษย์  
 ของนั้เกียรต์ สอนรด อดสงสัย  
 ทั้ศนถ ดักยทรวงาน เป็กขานโร  
 ไม่เท้ไร รู้ธรรม นั้ซึ่งควัง  
 ทั้ทรวงาน สือทั้ทรวง ประพฤตีธรรม  
 นรั้อมกันไม่ นลายสำ นั้คยั้ง  
 ทั้จะเปรียบ ก็เหมือนคน นิลายยั้ง  
 นัตเตยลวง ทั้เบพก นลายพกเฮย ฯ



ท่านที่ประสงค์จัดพิมพ์เผยแพร่ โปรดติดต่อที่...ธรรมสภา  
๑/๔-๕ ถ.บรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐

โทรศัพท์ (๐๒) ๔๔๑๑๕๓๕, ๔๔๘๗๙๕๐ โทรสาร (๐๒) ๔๔๑๑๙๑๗

974-497-970-4



ราคา ๕๐ บาท